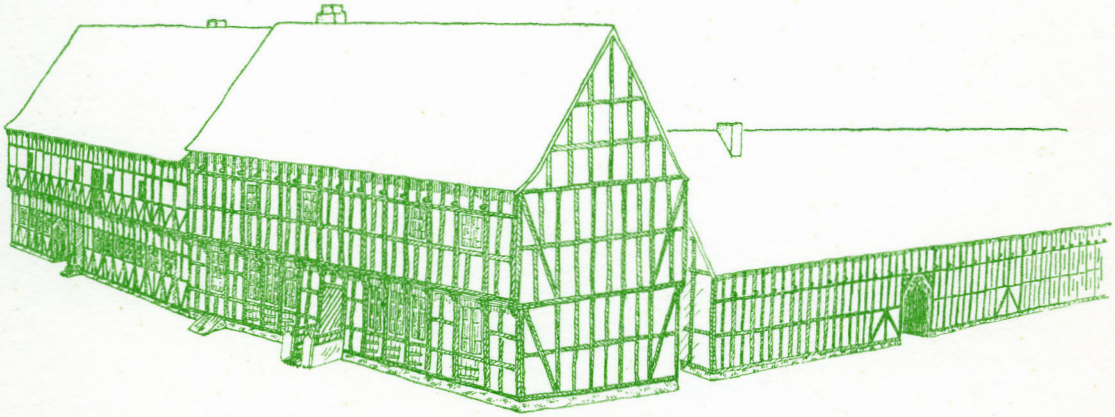

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

1976

MALMÖ
FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1976

Gårdsparti från Hedmanska gården. Denna gårdsinteriör från 1930-talet — med porten mot Lilla torg t.h. — associerar till ett par av artiklarna i denna årsskrift. Den Hedmanska gårdens intressanta byggnadshistoria presenteras i en rikt illustrerad artikel, som baseras på resultaten av en av Malmö museum 1975 verkställd undersökning av gården. Den Hedmanska gården är uppkallad efter handelsmannen Gabriel Hedman, som ägde gården mellan åren 1838—1892. En 20 år yngre kusin till honom, sedermera grosshandlaren och konsuln Gustaf Adolf Hedman, förde dagbok under en resa från Malmö till Uddevalla och åter 1844. Dagboksanteckningarna publiceras nu med en kommentar. — Foto Malmö museum.

MALMÖ

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS ÅRSSKRIFT 1976

Fyrtiofjärde årgången

INNEHÅLL

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1975 5

Peterstorps sista dagar. Färgbild med text av Kjell Å. Modéer 8

Innanläsning i gamla papper. Av konstnären, fil. doktor Einar Bager 11

Malmö Teaters 1830-tal. Av redaktören, fil. kand. Ragnar Gustafson 16

Tecken i trä. En undersökning i Hedmanska gården vid Lilla torg. Av fil. kand. Lars Andersson 50

Borgmästare Christen Hansens lagsamling. Av Kjell Å. Modéer 73

En resa till Uddevalla och åter 1844. Ur Gustaf Adolf Hedmans resedagbok. Med kommentar av översten Gösta Callmer 90

Malmö-litteratur. Bibliografiska noteringar för år 1975 (med tillägg från föregående år). Av förste bibliotekarien Per Andersson 98

Utdrag ur Malmö Fornminnesförenings matrikel m m 125

Redaktör:

Docenten Kjell Å Modéer

Redaktionens adress: Stadsarkivet, S:t Petrigången 7 a, 211 22 Malmö.

Författarna är ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Bilden på omslaget: Schematisk rekonstruktion av hedmanska gården (1720—1751). Teckning av Lars Andersson.

Bidrag till tryckning av denna årsskrift har lämnats av Malmö Förskönings- och Planteringsförening.

ISBN 91-85156-09-4 (hft)
ISBN 91-85156-10-8 (inb)

Tryckeri AB Tifa/AB Lundgrens Söner
Malmö 1977

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1975

Årsmöte

Ordinarie årsmöte hölls den 8 april i Bagersalen, Fritidskvarteret S:t Gertrud, Östergatan 3. Efter årsmötesförhandlingarna höll professorn i arkitektur vid Lunds tekniska högskola Hans Asplund i anslutning till det europeiska byggnadsvårdsåret ett med ljusbilder illustrerat föredrag över ämnet "Nytt vin i gamla läglar. In- och utländska exempel på restaureringar, ombyggnader och tillbyggnader". Ca 110 medlemmar övervar årsmötet. Ett hundratal medlemmar intog därefter en gemensam enkel supé i restaurang S:t Gertrud.

Styrelse

Styrelsen har under året sammanträtt den 3 april och den 1 december.

Styrelsens sammansättning har under året varit följande: F d borgmästaren Thomas Munck af Rosenschöld, ordförande, direktören John Hain, vice ordförande och kassaförvaltare, advokaten Kjell Å Modéer, sekreterare, arkitekt SAR Sture Kelfve och skriftställaren Helge Andersson med intendenten Bengt Salomonsson och fru Stina Brattberg som suppleanter.

Utställning

Stadshistoriska avdelningen vid Malmö museum arrangerade våren och sommaren 1975 en utställning kring mottot "Låt husen leva". Utställningen, som invigdes den 15 maj, anordnades inom ramen för det europeiska byggnadsvårdsåret och redovisade ett omfattande bildmaterial från fotoprojektet "Dokumentation Malmö 1974", som genomförts av Malmö fornminnesförening, Malmö förskönings- och planteringsförening och Malmö museum. Utställningen presenterades i Elbogen, Malmö fornminnesförenings medlemsblad nr 2:1975.

Utflykter

Danmark var målet för fornminnesföreningens utfärder 1975. Vårutfärden, som ägde rum den 25 maj, ställdes till Sorö på Själland. Färden över Öresund skedde med tågfärjan Malmöhus och i Köpenhamn väntade abonnerade bus-

sar. Med fru Thora Cohn som färdledare for deltagarna via Köge och Ringsted till Sorö, där den medeltida klosterkyrkan och Sorö akademi besågs. Efter lunch på Postgaarden fortsatte resan till Ringsted där Sct Bendts kyrka, en av Danmarks mer kända medeltidskyrkor, besöktes. Efter återfärd till Köpenhamn återvände deltagarna med båt från Havnegade till Malmö. Ett 60-tal medlemmar medföljde på resan.

Den i flera generationer familjen Dieden tillhöriga Bellevuegården förevisades genom tillmötesgående av fröken Agnes Björling för fornminnesföreningens medlemmar den 27 september. På visningen deltog ett 100-tal medlemmar.

Det idylliska samhället Dragör blev målet för höstutfärden, som ägde rum den 11 oktober. Efter lunch på Dragör Færgegaard förevisade arkitekten Poul Abrahamsen under en fotvandring genom samhället Dragörs minnen. Ett 80-tal medlemmar deltog på resan.

Årsskrift

Den fyrtiotredje årgången av Malmö fornminnesförenings årsskrift, som av skilda anledningar försenats i sin utgivning, utkom den 8 juli 1976. Från Malmö Förskönings- och Planteringsförening, Leif Ljungbergs stiftelse, Ebbe Kocks stiftelse och Lundgrens Söners Boktryckeri AB har väsentliga bidrag lämnats till tryckningskostnaderna. Fornminnesföreningen framför ett varmt tack till föreningens gynnare, som möjliggjort att årsskriften ännu en gång kunnat utgivas i traditionell form.

Medlembladet Elbogen

Under det femte utgivningsåret har medlemsbladet utkommit med fyra nummer, vilka utsänts den 27/3, 13/5, 23/9 och 18/12 1975. Under året har ordföranden varit ansvarig utgivare. Som redaktörer har sekreteraren och skriftställaren Helge Andersson tjänstgjort.

Medlemsantal

Under året har föreningens medlemsantal utgjorts av två hedersledamöter, 7 ständiga och 1.056 betalande medlemmar, därav 124 sk. familjemedlemmar, eller tillsammans 1.065, vilket utgör en ökning med 32 medlemmar. Under året har 73 fullbetalande medlemmar inträtt i föreningen.

Balanskonto

Föreningens balanskonto per den 31 december 1975 utgjorde:

Tillgångar

Aktier

215 aktier i Asea	6.665	
55 aktier i Sv. Handelsbanken	8.000	
50 aktier i Cardo AB	3.827	
78 aktier i SE-Banken	11.895	
30 aktier i Fläktfabriken	6.216	
66 aktier i Skandia	5.814	
70 aktier i Custos	5.111	
30 aktier i Öresund	2.295	49.823
2 st premiobligationer av 1973		200
Banktillgodohavanden		35.230
Postgiro		1.296
Diverse fordringar		11.400
	Kronor	97.949

Skulder

Berghska Fonden		1.960
Leif Ljungbergs Fond		3.094
Anna Lisa o. Sven Eric Lundgrens Fond		9.955
Emil o. Iris Schelins Fond		5.020
Elisabeth Berntons Fond		3.772
Diverse skulder		46.478
Kapitalbehållning		27.670
	Kronor	97.949

Peterstorps sista dagar

Under 1930-talets sista år växte en ny markant stadssilhuett upp i västra Malmö. Hösten 1937 informerade malmötidningarna om det kommande bostadsområdet Ribershus. Fem skilda byggnadskomplex, av vilka två skulle bli höghus, skulle uppföras. Totalt skulle de komma att inrymma 350 lägenheter. Rubrikerna varslade om "en modern oas i det växande Malmö" och om ett nytt boendesystem, lägenheter med entresol-plan: "Villalägenheter i höghus". Mannen bakom projektet var byggmästaren Eric Sigfrid Persson. Han hade med det åren 1936—37 färdigställda bostadskvarteret Malmgården i Östra Förstaden på skilda sätt sökt att förnya och förbättra boendemiljön. I Ribershuskomplexet lämnade han dock den slutna gårdens princip. Byggnaderna skulle nu uppföras enligt det s.k. lamellsystemet. Genom att placera byggnaderna fristående kunde träd och växter inplanteras mellan byggkropparna. "Bebyggelsen glider in i naturen. Man erhåller städer i en park i stället för parker i en stad."

I december 1937 stod det första höghusets fasad färdig och samtidigt fick byggherren också byggnadsnämndens tillstånd att påbörja uppförandet av det andra höghuset, beläget väster om det först uppförda. I tidningsläggen från sensommaren 1938 kan man läsa att fyra av de fem byggnaderna stod färdiga för inflyttning den 1 oktober samma år.

Med Ribershus hade en ny stadsdel börjat ta form. Redan 1935 hade Regementgatans tvärgator Roslins väg och Sergels väg dragits ut. Ett par år senare, 1938, kom Tessins väg, som delade Ribershusområdet i två delar. Successivt, ända in i vårt eget decennium, har därefter de bördiga åkrarna under Ribersborgsgården fått ge plats för höghusbebyggelse.

Årets färgbild, målad av konstnären Axel Kleimer, associerar till en vanlig syn i de senaste halvseklets växande Malmö: Äldre bebyggelse rivs och ger plats för ny. I samband med Ribershus' uppförande behövde dock icke saneringen bli så omfattande. Vid midsommartiden 1938 kom dock resterna av gården Peterstorp att jämnas med marken. Axel Kleimer har i den här reproducerade lilla oljan förevigat Peterstorps sista dagar. Det blommande fruktträd som utgör en effektfull inramning till den förfallna gårdsbyggnaden erinrade om det som tidigare var en lummig och prunkande gårdspark. Från Limhamnsvägen har konstnären riktat staffliet åt sydost och som bakgrund

fått det ovan angivna andra höghuset och de nyuppförda byggnadskomplexen på södra sidan om Tessins väg.

Några data kring Peterstorp. Först på 1830-talet kan vi belägga byggnaden, som då kallades Schiubergshus. Såväl denna beteckning som namnet Peterstorp har gården sannolikt efter sin ägare, handlanden Hans Peter Schiuberg, som under 1700-talet drev handelsverksamhet i den fastighet i hörnet av Hjulhamns- och Larochegatorna vid Lilla torg, som vi idag kallar den Faxeska

gården. Schiubergs dotter Helena Margareta gifte sig 1796 med rådmannen Cornelius Faxe. I deras äktenskap föddes sonen Adolf Faxe (1811—1878). Den 19 september 1840 fick denne burskap som handlande och öppnade detta år affärsverksamhet i ett hus vid Lilla torg (nuvarande Sparbanksgården), vilket hus han jämte det Faxeska (Larochegatan 4) inköpte år 1842. Samma år förvärvade Adolf Faxe gården Ribersborg på auktion efter hovkamreraren N. Nilsson och i november samma år köpte han av sin moster Helena Elisabeth Schiuberg alla hennes fastigheter. Adolf Faxe ägde då, utöver ett antal andra i Gamla staden belägna fastigheter, på de s.k. "Westra Plantagelyckorna" såväl Ribersborg som Peterstorp. Fortfarande när Peterstorp revs var ägaren till Ribersborg också herre till Peterstorp.

På äldre ritningar återfinnes en byggnad, som låg i vinkel med den byggnad som stod fram till försommaren 1938. Redan på Gustaf Ljunggrens karta över Malmö från 1853 är endast en byggnadskropp markerad på "Petterstorp".

Petersborg betraktades som ett annex till Ribersborg, bl.a. beroende på fastigheternas identiska ägareförhållanden. På Peterstorp bodde också två till Ribersborgsgården knutna arbetare, en lantarbetare och en trädgårdsmästare. Fram till år 1896 disponerades den östra delen av huset som sommarbostad av den i 1800-talets Malmö välkände Bengt Göran Ahlman, anställd som förste bokhållare hos vinfirman Adolf Faxe & Söner. Ahlman var kanske för allmänheten mest känd för det brännvin av hans recept som hans arbetsgivare med stor framgång marknadsförde under namnet "Ahlmans Aquavit".

Slutligen några ord om konstnären. Axel Kleimer (1881—1945) kom efter ungdomens peregrination till Österrike, Italien och Frankrike att livet ut vara bosatt och verksam i Malmö. Han har producerat ett stort antal bilder från Skåne i allmänhet och stadsbilder från Malmö i synnerhet, både i olja och akvarell. Ett antal av dessa tavlor har, som den här reproducerade, utöver sina måleriska kvaliteter också topografiskt intresse. År 1918 publicerade han ett arbete "Malmöbilder. 12 målningar" med dylika stadsbilder.

En av Kleimers gynnare var Adolf Faxes sonson, direktören Gunnar Faxe. Under många år fick hans anställda vid bemärkelsedagar välja mellan en tavla av Kleimer och en annan hedersgåva. Gunnar Faxes son, direktören Jörgen Faxe, förvärvade också ett antal arbeten av Kleimers hand, bland annat den här avbildade, som han för reproduktionen vänligen ställt till föreningens förfogande.

Kjell Å Modéer

LITTERATUR:

Bellander, Ulla, Släkten Faxe. Malmö fornminnesförenings minnesskrift 1909—1919, Malmö 1920, s 104.

Engström, Bengt, (sign. Bex), Peterstorp ger vika för höghusbyggelsen. — SDS 19.6 1938.

Bager, Einar, När byggdes det Faxeska huset? Malmö 1967.

Innanläsning i gamla papper

Av Einar Bager

Stadsskrivaren i Malmö Jens Lauritzen, vars öden tidigare skildrats i denna årsbok, synes ha blivit smått irriterad, när ombudet för köpmannen Jakob van Neren i Hamburg vid förhandlingar på tullboden hösten 1551 begärde en avskrift av den uppgörelse, som han deltagit i. Han önskade nämligen få avskriften avfattad, icke på danska, utan översatt till hans hemorts tungomål, lågtyskan. Dokumentet skulle givetvis senare präntas i prydligaste form av renskrivaren i skrivarestugan, men för översättningen måste Jens Lauritzen själv svara.

Och nu gick det undan. I rasande fart skenade gåspennan fram över det kasserade papper, som han letat fram ur sin rika samling av dylik art, och ibland gick det lite för fort. Sju gånger råkade danska ord slinka med för att vresigt strykas över och ersättas med motsvarande lågtyska glosor. Ett litet "oc" har dock undgått upptäckt, medan det i två andra fall bytts ut mot "vnde". I övrigt har "raadmend gøre" ändrats till "veddeherren doen", "oss" till "uns", "offuer" till "ouer", "hvis" till "wes" och "op" till "ent-". Rättelserna är givetvis i och för sig betydelselösa, men att kunna luta sig över Jens Lauritzens axel och följa, hur han plitar med sin översättning, hör förvisso icke till det alldagliga. Hans framfart kan tyda på dåligt humör, i varje fall på stor brådska.

Kladden hör hemma i den synnerligen invecklade utredningen av boet efter handelsmannen Hans Rottermundt. Att Jens Lauritzen personligen haft stort "omak", påpekar han till övermått i sin egenhändiga uppgift om boutredningskostnaderna: — oc end giffuit Jens Lauritzen stadsscriffuer for hans arbede oc umaghe for thet register nu at forclare oc scriffue oc breff, som Jakob van Nerens suend nu met fick — alltså ovannämnda dokument — oc for alld anden oc stedze oc ytthermere — nu dyker "umaghe" upp igen, men strykes — arbede — åter spökar "oc umaghe", men får sig ånyo ett streck — han scall haffue fremdelis met sendebreff att scriffue o.s.v. — 10 mark.

Hans "umaghe" gick bland annat ut över den stackars renskrivaren, vars prydliga utskrifter klottrats ner med irriterade anvisningar: — thette fornefnde hør til folo her effther — thette staar sist i regenscabit — thesse 2 artikle aff Jens Fønbo oc Mester Claus staa bag y bogen — thette scal staa strax effther

Birite Torkels — thesse forneffnde staa aller sist i registerit —. Det var förvisso icke nådigt att vara i tjänst hos en herre, som hade "nu" och "strax" som älsklingsuttryck.

Hösten 1557 hade Herman Freese jämte andra lübeckare kommit till Malmö för att göra inköp på sillmarknaden. Han hade hyrt en bod av Jens Lauritzen, kanske en av de bodar i stadens ägo, som användes för detta ändamål. Bräder hade anskaffats för avskiljande av ett utrymme för rensning av sillen och ett annat för lagring. Så insjuknade Herman plötsligt. Bardskären mäster Theus tillkallades och gjorde väl skäl för den tunna salt och de tre mark han fick för sin möda, men allt förgäves. Herman avled och fick sitt sista vilorum i S:t Petri kyrka, en för en främling i ordets fulla mening dyrbar heder.

Under hans sjukdom och efter hans bortgång tog en kamrat hand om hans affärer. Alla inkomster och utgifter antecknades noga om än med något svårtydd stil. Språket är givetvis lågtyska, eftersom skribenten var från Lübeck. Bland posterna för ilandföring av salt och skeppning av silltunnor vållade tolkningen av ett par rader länge huvudbry. Först sedan sammanhanget till slut börjat skymta, fick man bekräftelse på, att följande läsning var riktig:

— Item vor 1 hon 7 witte kalmusz 1 1/2 sch mede 8 witte vor 8 witte is 9 1/2 sch —

Det var ordet kalmusz, som ledde på spåret, en rot, använd som läkemedel. Även allt det övriga ingår i den ordination, som tydligen mäster Theus föreskrivit för den sjuke. "Hon" är en tupp eller en höna, "mede" den lågtyska formen för "metter" (matrem), en krysantemum, använd som läkemedel. En höna för 7 vitten, kalmus för 1 1/2 skilling och två omgångar metter för 8 vitten har sålunda ingått i kuren.

I Christiern Pedersens Lægebog av år 1533 förordnas som botemedel vid tarmvred, att man kokar "en gammel hane eller en gammel høne" med tillsats av några kryddor, som den sjuke så får att äta tidigt på morgonen jämte hönssoppan. Ett annat medel är att tillsätta pulveriserat matrem (mede), när man kokar maten eller också att lägga detsamma varmt "på tarmen och siderne, det hjelper hannem meget".

Dessa recept ter sig helt aptitliga, när man jämför dem med många andra för samma åkomma t.ex. ett som börjar: "Tag folkemög, duvemög, gedemög, hundemög, hönsemög och uslukt kalk, lige meget af hvert", som blandades med gammal olja och lades som kompress på "tarmen". Redan stanken borde fått den sjuke på benen.

Märkligt nog vet vi emellertid, att mäster Theus inte kunnat inhämta sina medicinska kunskaper i vare sig Christiern Pedersens Lægebog eller andra tryckta källor. Han var nämligen inte läskunnig. Han hade år 1554 blivit stämd av en köpman från Braunschweig, eftersom han beseglat ett brev med för denne förklenligt innehåll. Mäster Theus förnekade emellertid ivrigt, att något sådant stått i brevet, när det upplästes för honom, innan han beseglade

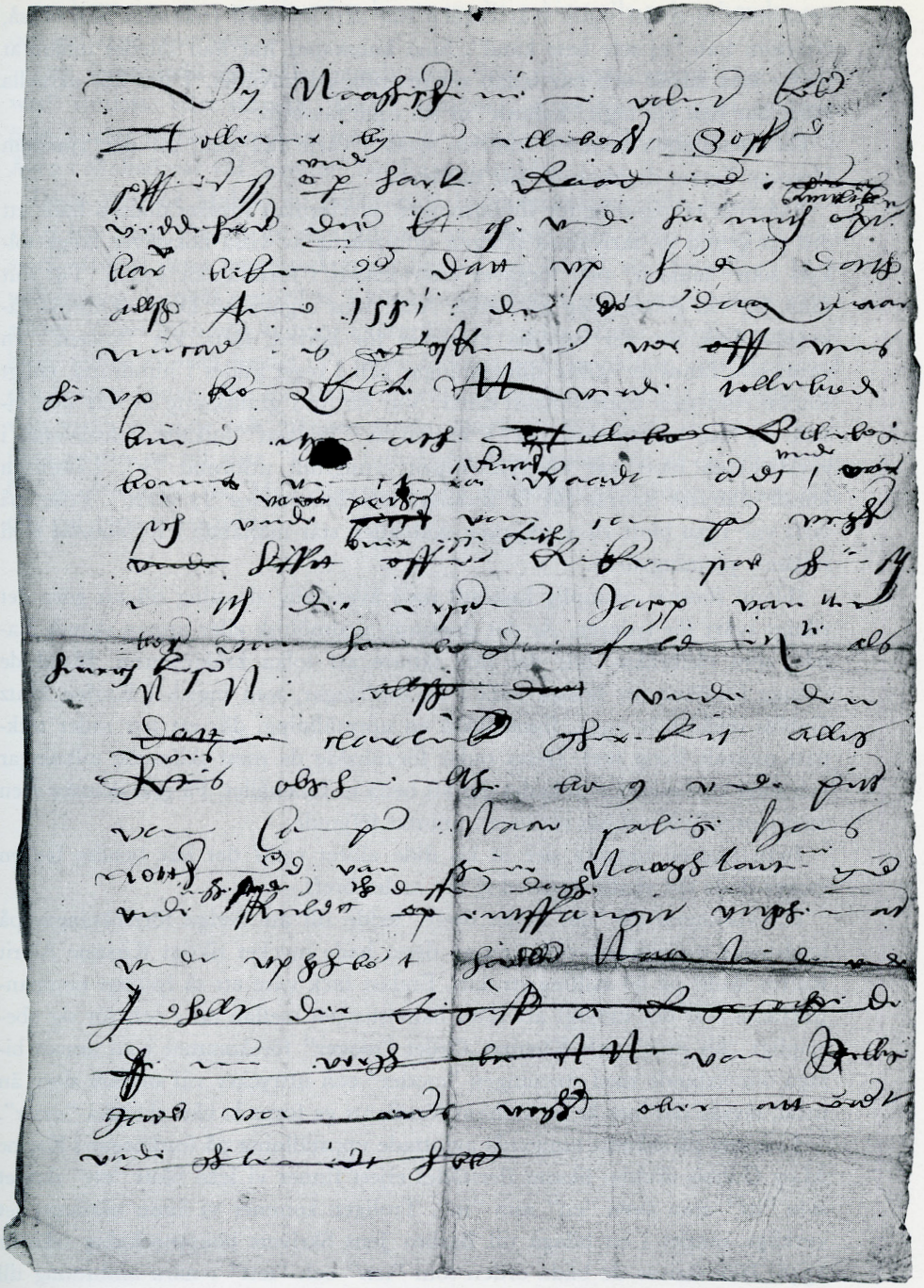

Jens Lauritzens översättning till lågtyska av toldbodrettens intyg 1551.

detsamma med sitt sigill. När domen föll den 27 april frikändes han också, eftersom han "ej selv læse kand". Sina kunskaper har han således inhämtat under sina läroår och bar sedan sin receptbok i huvudet. I det här aktuella fallet har han väl tagit "kalmus" ur sin egen fatabur.

Kombinationen hane — matrem synes i varje fall visa, att den sjukdom Herman Freese drabbats av var tarmvred.

I samma redogörelse för förvaltningen av Herman Freeses dödsbo hade ett ord på grund av skrivarens säregna utformning av vissa bokstäver länge tolkats som "laulaen" och förgäves efterforskats i forndanska lexika. Till slut fann jag vid genomgång av Emilie Andersens utgåva av Ditlev Enbecks räkenskapsbok, att det lågtyska uttrycket för lærred, lärft, var "lowent", en vara, som fanns av skilda tillverkningar och i regel såldes i hundratal, enligt Emilie Andersen underförstått alnar. Vid förnyad granskning av vår text visade sig nu, att de som "la" i mitten av "laulaen" tolkade bokstäverna i verkligheten blott var ett synnerligen svungfullt utformat "v". Läsningen kunde därefter ändras till "1 hundert lüb. lauven vor 27 marc". Priset på lärft var 1530 blott 16 mark, men skillnaden står måhända i förbindelse med fallande penningvärde.

Ibland förenas otymplig handstil med äventyrlig stavning till att göra det riktigt svårt för tydaren. Är det dessutom malmöitisk eller annan skånsk dialekt, som rådbråkas, blir det inte lättare att tolka kråkfötterna. Bland de många försöken att bringa reda i de fordringar, som ingick i Karine Matz Gubbis dödsbo år 1554, finns också en uppställning, där ett par rader tecknats motsatt övrig text. Dessa rader föranledde de mest skiftande tolkningar och först sent omsider lyckades det att bena ut innehållet. På god skånska men med motvillig hand har skrivaren präntat följande:

Item morten brøgere sier at kis dide albret rauff det har betalte før en moger døde dei skulle sletis vd ij det andet breff —.

Hänvisningen till "det andet breff" ledde till att övriga förteckningar på fordringar undersöktes och i en av dessa hade mycket riktigt Kirstine Albrit Raffns skuld på 28 skilling strukits. Endast tack vare ett så lyckligt sammanträffande var det möjligt att sätta likhetstecken mellan ett i och för sig obegripligt "kis dide" och Kirstine. Ordet "moger" förekommer i en annan bilaga omväxlande med stavningen "moder" och uttrycker väl snarare slarv än uttal, såvida det inte är ett valhänt försök att ge form åt vårt skånska "moer".

I samma på skånskt tungomål avfattade uppställning på fordringar i Karine Matz Gubbis dödsbo liksom flerstädes eljest finner vi icke blott "ett" skrivet som "itt" utan även "en" som "in". Troligen kommer vi ännu närmare det verkliga uttalet i en bilaga till Barbro Jens Skrivers bouppteckning från år 1546. Här skrives de båda orden som "ien" och "iett" i nära anslutning till det uttal, som alltjämt är typiskt för bl.a. Malmö förstäder. En post kan se ut så här:

— Item ien sortt iern bunden kyeste medtt 1 kiorttelle och 2 høndes wor och iett agge døne wor. —

Det sistnämnda föremålet, agedynevar, har tillfogats, sedan "iett bocke wor" strukits. Vårt skånska "bock", kuskbock, synes icke ha tagit språnget över sundet förrän tämligen sent av de forndanska ordböckerna att döma. Även i Malmö var väl "agestol" det finare uttrycket.

Dessa prov ur Malmö nu publicerade boupptecknigar från tiden 1546—1559 har valts för att ge små glimtar av arbetet med detta material. Det stora värdet i dessa boupptecknigar ligger i den inblick de förmedlar i Malmöhemmen, fattigas som rikas, i köpmännens bodar och hantverkarnas verkstäder. Vi ser män och kvinnor i färgrika eller enkla kläder, somliga snart ur bruk, andra av sista modet. Vi följer förloppet vid arvskiften och konkurser och mycket annat. Den monotona uppräkningen av föremålen i hemmen kan visst verka sövande och mången skulle säkerligen föredragit ett urval, men först genom en till sista "klud" fullständig förteckning får vi en tillförlitlig bild av den miljö, där Malmöborna av alla samhällsskikt föddes, verkade och dog vid 1500-talets mitt.

Malmö Teaters 1830-tal

Av Ragnar Gustafson

FÖRKORTNINGAR: MA = Malmö Allehanda, MT = (Ny) Malmö Tidning; i avsnittet om Djurström uttrycker t ex "(2 38)" att hans trupp annonserat stycket i fråga två gånger på Malmö Teater t o m 1838.

"Ett kraftigt, blomstrande och praktrikt språk, en warm och lågande känsla" — se där vad som utmärkte Auffenbergs romantiska fyraktare *Sjöröfwarn* eller Panamas eröfring (1) i teaterdirektör Djurströms översättning på Malmö Teater den 22 januari 1830. Vår rapportör i MA 27/1 är alltså förtjust, desto mer som truppen "tycktes wara genomlågad af den eld, som råder öfwer hela pjesen" och direktören själv gav den unge "Flibustiern" Montbars "swåra rol med en kraft och wärma" som vann rättvist bifall. Bland hans sujetter var dessutom den gamle bekanten Ljungdahl förträfflig som spansk grand, medan den unga mamsell Hoffman som hans dotter "med den skönaste sanning" återgav konflikten kärlek—plikt och därmed vederlade meningen "att hon blott är passande för den muntra genren".

Samma tidning (20/1) har sett fram mot pjäsen som sejourens första nyhet. Det var lite orättvist: i december 1829[1] hann man faktiskt med en ny pjäs och de 20 spektaklerna 1830 (alla annonserade, 2/9—9/2)[2] inleddes nog med en nyhet, Frédérics *Hittebarnet och Mördaren* (2 38). Mamsell Hoffman spelade där "förtjenstfullt" (MT 9/1) hittebarnet Victorin, stum ända tills han i slutscenen efter ett dramatiskt igenkännande utropar: "Denne är min fars mördare!"

Romantiska historiedramer och dramaturgiska standardknep: Djurströms repertoar är sig alltså lik. Dock noterar MT 9/1 ironiskt att Hatets och Kärlekens Hämnd är den "första Kotzebuiska product, som under denna spektakeltermin framlyst på scenen" — en rätt sen entré således av teatrarnas gamle huvudleverantör. Men MA 13/1 vet var Kotzebues styrka ligger:

> Dessa orimliga sammanträffningar af händelser, dessa återseenden af fjerran från hwarandra skilda personer — allt detta är något så wanligt hos K.; men hwad man ej kan neka honom, är en liflighet i dialogen, som kanske förgäfwes eftersträfwas af hwarje annan Dramaturg. Mamsell Hoffmans warma och lifliga spel

i Julies rol gaf onekligen ett högre intresse åt pjesen, och man måste göra de andra medspelande den rättwisan, att hwar och en sant och troget återgaf karaktären af sin rol.

Annat gammalt som får beröm är t ex Sömngångaren där Ljungdahl spelade "utmärkt wäl" (MT 16/1) men Hartman varnas för den "öfwerdrift" som alltid skall skada hans eljest förtjenstfulla spel" (MA 20/1). 1820-talskritikernas bild av Hartman som rätt otillräcklig skurk suppleras av MA 27/1: hans fogde i Slottet Montenero är för klen både till rösten och figuren.

Andra svaghetstecken saknas inte. Ljungdahl beröms ju nästan alltid men får efter Ifflands Spelaren av MA 20/1 anmärkning för den minnesslöhet som ska förfölja honom livet ut. Och när Askenbom vid sin recett äntligen tar upp ännu en nyhet, den lilla sångkomedin *L'Irato* eller Den argsinte Gubben (1) med musik av Méhul, får aktörerna enligt MA 10/2 uppleva att

under sjelfwa aktionen se åskådarnes tålamod alldeles uttröttadt och märka sången öfwerröstas af dörrarnes igenslående efter de bortgående. Också torde Herr A. hafwa sin här förut förwärfwade tillgifwenhet att tacka för det att pjesen ej uthwisslades; ty man hörde tydligt här och der några ljud ditåt, hwilka likwäl straxt qwäfwdes af mängdens "tyst, tyst!".

Det klagas över slarv som att i Fästmannen från Mexico "uti Hofmarskalken Prahlensteins rum finna kökshyllor, med derpå placerade kärl, anbragte" (MA 13/1), över de som alltid hos Djurström för långa mellanakterna och över kölden i salongen, "owanligt sträng" (MA 10/2) eller rent av "förskräcklig" (MA 13/2) — desto större komplimang åt fru Bromans Donaunymf resp. mamsell Hoffmans Therese i de likanämnda pjäserna att ingen gick sin väg.

Paret Broman var tydligen populärt. I Den unge Matrosen mottog publiken "dessa sina gunstlingar med den mest stojande glädje" och anmälaren (MA 3/2) medger deras skicklighet samt hoppas att de inte ska bländas "af den solskensglans, hwarmed de nu omstrålas" utan "med tiden hinna fullkomlighet i sin konst". En som redan ansågs ha hunnit dit var Askenbom, det kanske främsta dragplåstret bredvid det unga löftet mamsell Hoffman. Han får nu nästan odelat kritikerberöm i de komiska paradrollerna i Tillfället gör Tjufwen, Den Musikaliske Skräddaren, Supplikanterne, Capellmästaren och Den förmente Prinsen.

Djurström sätter punkt med sin husgud fru von Weissenthurns historiemålning *Urskoff och Fedrowna* eller Belägringen af Smolensk (2 32). MT 13/2 berömmer Broman och mamsell Hoffman i titelrollerna och berättar så:

Med en afskeds-Epilog, som på proscenium utsades af H:r D, slutade representationen; men ridauen hann knapt att nedsänkas, förrän man yrkade på densammas åter uppdragande och framropade M:ll Hoffman, som framträdde, då publiken medelst flerfaldiga hurrarop, hembar åt henne sin hyllning.

Hon har uppnått stjärnstatus, tydligen, något för Djurström att satsa på för att förnya sitt lite nergångna sällskap. När han återkommer till marknaden 1830 (tre föreställningar, alla annonserade, 15—17/9) förevisar han förstås också mamsellen som en av de *Sju flickor i uniform* (5 38; övers Djurström) som i Théaulons och Dartois av tysken Angely bearbetade lilla sånglustspel ställer till med populära förvecklingar i en fästning. Att sedan ett par av "flickorna" är de medelålders fruarna Askenbom och Ljungdahl[3] måste onekligen vara en nödlösning, icke otypisk för landsortsteatern.

I pjäsen förekommer personer utklädda till turkar, och det orientaliska dominerar sejouren. Efter Atalida och Hercid eller Skomakaren i Damas kommer ännu något exotiskt där följande kan avlyssnas:[4]

> Kungen. Jag vill inte höra mer! — Du har handlat ganska oklokt! — Att smyga sig in i Baschans Harem –
> Fahlström. Ers Majestät! jag smög mig inte — jag gick rakt på!
> Kungen (*glad*). Rakt på?
> Fahlström. Ja, Ers Majestät!
> Kungen (*klappar honom på axeln*). Raske gosse! det gjorde du rätt i! — Rakt fram! — det är just *mitt* sätt! — —

Givetvis: kungen är Karl XII och Djurström spelade honom. Den löjtnant Fahlström som vållade de diplomatiska förvecklingarna var den relative nykomlingen Rothman och föremålet för hans låga, den ädelättade tartarflickan Sitah, var mamsell Hoffman. Pjäsens huvudproblem är att få hjältekungen ut ur Bender, men även om till detta krävs ett vapengny som bör ha skapat scentekniska problem i slutakten är författaren mån om att inte bara alla svenskar utan också turkarna ska få utveckla en allmän ädelhet. Pjäsen, femaktaren *Carl den Tolfte i Bender* (2 33; övers Djurström) är av den C A Vulpius som också skapat rövarnas prototyp Rinaldo Rinaldini (tidigare spelad av Djurström). Vulpius var husdramatiker på Goethes Weimarteater — men pjäsvalet tyder ändå inte just på någon litterär uppryckning!

Desto fler blir de tecknen under truppens sejourer 1832 (30 föreställningar 17—19/9 och 7/10—21/11, 26 annonserade). Modedramatikern Scribe som hos Djurström bara representerats av Sömngångaren (1824) och Dockan (1827) företräds nu jämte medförfattare under en enda sejour av fyra parisiska teatersnickerier. I *Yelwa* eller Den stumma Ryskan (3 35) är mamsell Hoffman föräldralös och stum igen— det sista går förstås över på slutet. I *Smekmånaden* (3 35) botas hon av sin förtänksamme make (Djurström) genom en hästkur för sin nyrika högfärd, och samma artister har att som det omaka

Djurströmskt 1830-tal på Malmö Teater: affischen för Peter Natanael Ljungdahls recett den 13 november 1835 med två pålitliga gamla publikpjäser, Cumberlands Juden och fransmannen F. B. Hoffmans sånglustspel Hemligheten med musik av Solié. Kungliga biblioteket.

Med

Kongl. Maj:ts

Allernådigste tillstånd

uppföres på härvarande Theater,

Fredagen den 13 Nov. 1835.

till förman för undertecknad:

Juden,

Dram i 5 Akter, af *Richard Cumberland.*

Personerna:

Stephan Bertram, rik Handlande i London	H:r Bolinder.
Fredrik, hans Son	H:r Lindholm.
Charles Ratcliff	H:r Broman.
Sander, Bokhållare hos Bertram	H:r Rothman.
Schava, en Jude	H:r Ljungdahl.
Rachel, hans Hushållerska	M:ll Magito.
Jabal, hans dräng	H:r Hedin.
Fru *Ratcliff*, Charles Mor,	Fru Wallin.
Elisa, hennes Dotter	Fru Djurström.
Fru *Godison*,	Fru Hedin.
En Uppassare	H:r Lemke.

(Scenen är i London.)

Derefter gifves:

Hemligheten,

Komedi i 1 Akt med Sång; Musiken af *Solie.*

Personerna:

Dupui, Handlande	H:r Ljungdahl.
Cecile, hans Fru	Fru Wallin.
Thomas, hans Dräng	H:r Hedin.
Valere	H:r Bolinder.
Angelique, hans älskarinna	M:ll Magito.
En bärare	H:r Rothman.

Priserna äro i Banko:

Första radens Loger och fonden i andra raden	24 sk.
Amfitheatern och Avantscenen	24 sk.
Andra radens sideloger	16 sk.
Oeil de Boeuf	16 sk.
Parterre	16 sk.

Biljetter säljas i mitt logis hos Enkefru Modeveg vid Södergatan till kl. 4 e. m. samt sedan i Theaterns Biljettförsäljnings-kontor.

Dörrarne öppnas klockan 5, Spektaklet börjas kl. 6, och slutas omkring kl. ½ till 10 e. m.

Ingen till Spektaklet obehörig tillåtes inträde på Theatern.

Abonnementer och fria Entrée upphöra för dagen.

P. N. Ljungdahl.

Malmö 1835, tryckt hos *J. Cronquist.*

paret *Qwäkarn och Dansösen* (5 36) till sist förenas genom karaktärsdaning i s a s motsatta riktningar. Och i *Ett besök på Dårhuset* (1) försonas mamsell Hoffman och Broman genom att, kanske mindre smakfullt, spela galna för varandra.

Kotzebue är på väg ut: bara tre pjäser, bl a sångspelet Eremiten vid nykomlingen Angelique Magitos recett. Närvaron av denna voluminösa men tydligen kunniga sångerska motiverade nog också reprisen på Donaunymfen. Däremot hade hon bara en biroll i det djärvaste musikaliska utspelet, Bouillys spännande historiska frihetsdrama *Wattendragarn* (1) med musik av Cherubini och "gunstbenäget biträde af Musikaliska Sällskapets Herrar Ledamöter".

Vid recetter blir det sedan ibland ett lockmedel att lägga in en aria av mamsell Magito — nästan alltid en Mozartaria, mest överraskande en ur Titus (3/12 1838). "Mamsell Magito, betydligt fet men täck, egde en sällspord mjuk, klangfull och fyllig sångorgan", vittnar lundensaren Osberg[5] som också vet berätta att hon fick två barn med aktören Sundberg. Honom har hon nu följt från Djurgårdsteatern till Djurström, och efter hans död 1850 irrade hon som "fru Jerving, född Magito" runt på landets enklare varietékrogar. Så sent som 1866 finner man henne med sällskap, förtänksamt nog småningom "tillökt med ett ungt wackert fruntimmer", på Novilla vid Stora Trädgårdsgatan i Malmö sjunga "Duetter ur Operor, Chörer, Solosång m.m." (annonser i Snällposten 15 och 29/9 1866). Hon dog först 1895, 85-årig.

Livskraftigast av andra smärre nyheter 1832 blev Picards och Radets klena enaktkomedi 777 eller Lotteri på fast egendom (3 38), von Holbeins *Alprosen, Fullmakten och Shawlen* (4 35) och framför allt ännu en fransk sångbagatell i Angelys bearbetning, *Wildbrådstjufwarne* eller Studentputsen (8 38; övers Djurström). Det lantliga kärleksparet (just Magito—Sundberg) vilkas lycka hotas av en komiskt burdus gammal skogvaktare (Askenbom, givetvis) kompletteras här av en grupp rätt odrägliga studenter som inför en påtänkt batalj med lantbefolkningen uppträder skämtsamt militäriskt, med mycken hurtig exercis som väl ansågs extra pikant eftersom de alla spelades av aktriser (däribland åter fruarna Askenbom och Ljungdahl!). Att stycket vad gäller originalets franska kadettuniform blivit "lokaliseradt" borde enligt MT 8/10 1836 "göra mera lycka, isynnerhet i landsorterna". Det stämde: med inalles tio föreställningar är stycket 1830-talets mest annonserade i Malmö.

Utöver dessa många introduktioner gavs bl a också en repris på Axel och Wahlborg. Men det som gör sejouren 1832 till Djurströms nog mest uppmärksammade i Malmö är de båda Schillerföreställningarna: *Jungfrun af Orleans* (5 38) och *Maria Stuart* (2 36). Särskilt rollen som Jeanne d'Arc gör mamsell Hoffman till årtiondets mest firade landsortsaktris — och mest omdiskuterade, en pressdebatt som tycks starta just i Malmö Tidning.

Först kommer ett långt insänt beröm (6 och 13/10). Anmälaren häpnar över mamsellens skickliga kast "från inspirationens förklaringsberg till den

Med Orleanska Jungfrun var Djurström först på svensk scen medan Maria Stuart getts på Kungl. Teatern redan 1821. Där fångade John Halls penna scenen där Maria Stuart (i mitten) tar avsked av livet och överlämnar sig i sin frälsares händer. Statuarisk gruppering, patetisk-deklamatorisk spelstil med upplyfta händer — och på den punkten har Djurströms föreställning antagligen inte kommit till korta vid en jämförelse... Drottningholms teatermuseum.

menskliga passionens lägre rymder" och imponeras mest av de visionära scener då "hon under krigarens hjelm spelar den inspirerade hjeltinnans role":

> När Jungfrun i full hänryckning utbryter i en prophetia om räddningen, som skall komma, och om Engländarnes nederlag inom nästa månskifte, då spelade Mamsell Hoffman så, att Johanna af Orleans ej hade uttryckt detta sannare, åtminstone ej skönare. Man hörde de klangfulla werserna strömma öfwer hennes läppar, alldeles som Castalidernas silfwerkällor öfwer blomsterfälten i Grekland. I allmänhet föredrager M:ll Hoffman den wälljudande och Pathetiska dictionen på ett sätt, som äger en werklig tjusningskraft. För att blott nämna ett exempel, uttalar hon ordet "stjernorna" med ett eget behag.

Sedan han berömt Djurström för översättning och pjäsval (han var åter först i Sverige) blir anmälaren dock något återhållsammare: nykomlingen Wahlborgs (hertigen av Burgund) "obestridliga Theatraliska förtjenster" gäl-

ler främst dramen och "den ädlare komedien", och inte heller den utmärkte Ljungdahl (ärkebiskopen) tillhör väl egentligen "Kothurnen". Bolinder (Talbot) som "aldrig öfwerdrifwer sitt spel" men ibland negligerar rollerna är bra här och Sundberg (Lionel) intresserar först med sitt "lifliga pathos" men "är icke nog ridderlig": hållningen "röjer mindre wärdighet och han aflägsnar sig från scenen med en hastighet, som är något öfwerdrifwen".

För experten på sådana effektsortier[6], Djurström (bastarden av Orleans), stannar berömmet vid att han rätt uppfattat rollen, en tvetydighet som skadeglatt noteras av den sign A.—C. som nu (20/10) levererar en "Anti-Theater-Kritik". Han satiriserar över rosorna åt mamsell Hoffman och bidrar med en karakteristik väl samstämd med andra sansade omdömen sedan den första Hoffmanfebern lagt sig[7]. Hon bör lämna "Tragediens slippriga fält":

> Den höga, gudomliga kraften, som i den Tragiska Skådespelerskans rol uppenbarar sig i wäldig kamp på lif och död mot ödets hårda jernwilja, denna höga Gudastråle som så herrligt bryter sig i den mildare qvinnonaturens prisma förstår hon ej återgifwa; men som en wanlig qvinna i oskuldens eller det finare coquetteriets motsatta skepnader förstår hon så mycket bättre fängsla åskådaren, och denna behagliga organ, hwarmed naturen så rikt begåfwat M:lle H. kan lätt af den oerfarne anses såsom anlag för den höga pathetiska deklamationen. Hwad deklamationen angår så är Ins. ej den ende som förebrår M:lle H. det stora felet, att wid hwarje nytt föredrag twertemot sin medfödda förmåga antaga ett pathos, som slutligen upplöser sig i knappt hörbara toner; tillika saknar hon denna liflighet i rörelserna som i en skön sammansmältning med det gracieusa ej är af konstens lättaste problemer.

Djurström borde mer odla "en talang sådan som M:lle Magitos", särskilt som de andra i truppen "och företrädeswis H:r Bolinder, hwilken äfwen på ett enligt sin wana tillfredsställande sätt utförde Talbots swåra rol, ega ett icke obetydligt sinne för det Musikaliska eller Lyriska Drama't".

Den förste anmälaren svarar i en lång ilsken motinlaga (MT 27/10) som visar att han sett truppen i Lund. A.—C. är däremot malmöit och återkommer i samma nummer om Maria Stuart. Även om "åskådarnes näsdukar fuktades" och "täta bifallsrop hördes från Parterren, som i sin oskyldiga enfald trodde sig se werldens åttonde underwerk uppträda på en Småstads Theater" vidhåller han omdömet om mamsellen i tragedier och klandrar särskilt scenen där Maria släppts ur fängelset — den naturliga glädjen ersätts typiskt nog med sentimentalt aningsfyllt vemod. Han kommer dock också med beröm:

> Men i hög grad berömwärdt är det sätt, hwarpå M:lle Hoffman uti 6:te, 7:de, 8:de och 9:de scenerna af sista akten gifwer oss en sann bild af den enkla, rörande wärdighet, hwarmed skalden låter sin hjeltinna taga afsked med de som äro henne kära, med werlden, dess glädje och sorger, hwars rågade kalkar hon under sin jordiska wandring i botten utdruckit. — Äfwen wid mötet med Ilisabeth uti 3:dje aktens 4:e scen drifwer M:lle H. sin talang till den fullkomlighet, som en konstnär förmår att winna på ett gebit, som ej är dess eget.

Detsamma lyckades inte för Djurström (Leicester) som borde gett en "åtminstone drägelig föreställning om denne sin tids skönaste och mest belefwade ädling; men att H:r Djurström uti en rol af denna beskaffenhet så wäl som wid de flästa andra tillfällen skulle göra en ganska slät figur behöfwa wi ej erinra"! Ljungdahl spelade Talbot "med den wärdighet som är honom så egen" och om Bolinder som statsnyttans företrädare lord Burleigh gäller att hans "klangfulla deklamation, hans manliga skönhet och wärdiga hållning skola alltid skänka honom en tillgifwenhet, som han i alla hänseenden så wäl förtjenar". Även om Broman (Mortimer) ibland antar "ett för starkt pathos, så göra dock raskheten och ungdomligheten i hans wäsende, att man ej utan nöje åskådar hans aktion". Fru Bjur som amman Kennedy visar "den naturliga enkelhet, som af den sanne konstdomaren mera wärderas än ett affecteradt pathos". Fru Bromans Elisabeth avfärdas med en anspelning på ett annat pressomdöme, medan Wahlborg ger Melvils roll "ett intresse, som den annars skulle saknat". De övrigas spel var, även om "wid en ambulant trupp, sådan som den Djurströmska, ingen af personalen hafwa skäl att förebrå den andre för 'fuskeri' sådant att Ins. ej will säga något mera obehagligt än det som kan ligga i sjelfwa undanflykten".

Inte minst det sista får kombattanten att prompt leverera en ursinnig motkritik (3 och 10/11). Han excellerar både i akademisk lärdom och ett rätt uppenbart partinit för truppen — fast fortfarande utan något otvetydigt beröm för Djurström som aktör. Mamsell Hoffman sägs däremot tåla en jämförelse med vem som helst på Kungl Teatern och A.—C. menas "förråda ett från obekanta motiver härledt bemödande att missleda en större publik". På den grova beskyllningen väljer A.—C. att inte svara.

Av Djurström har vi ett smärre skriftprov apropå denna sejour[8], nämligen ett intyg att den "som Afficheur begagnade Skolläraren Sturell" mest varit full och oordentlig och att Sundberg "såsom Decorateur hos mig, ägt mitt uppdrag att styra ordningen och förekomma hvarje oordning på Theatern". Denne Sturell har svarat för ett extrainslag då han rusig "luffsade ut om redauen, och der medelst mindre passande åtbörder wäckte förargelse hos publiken". Detta enligt Sundberg som fick böta för "2ne Kindpustar" — men käranden Sturell fick böta mer! Vi erfar här också att truppen hade egen maskinist, Anders Lind, som kompletterade den lokale "Theatre Snickaren Jeppe Christensson".

Sundberg skildras (under namnet Sunder) av Frans Hedberg som munter och frisinnad men också hård och oborstad. Ansiktet var "magert och knotigt, figuren något lutande, men det oaktadt rask och liflig som en pojkes. Man skulle se honom arbetande på theatern, målande en dekoration och emellanåt grälande på arbetare och kamrater, när dessa gingo i vägen för honom — för att rätt uppfatta hvad denne man var för en landsortstheater." Det bör ha varit han som satt upp Jungfrun af Orleans och MT 22/9 ger

betyget: "Dekorationerna woro denna afton smakfulla, isynnerhet i fjerde akten, då i fonden sågs Kathedralkyrkan i Rheims." Men bättre mindes Sundberg tydligen sin Friskytten på Wildners Djurgårdsteater: "En sådan vargklyfta som jag hade satt opp i den pjesen, får man, djefvulen ta mig, titta efter ———."[9] Malmöborna bör ha fått titta på den på våren just detta år 1832 — mer därom.

Djurström är närmast tillbaka 1833, enligt denna annons (MT 6/4):

> Tisdagen den 9 April ämnar undertecknad gifwa den första Representationen å härwarande Theater och har för den blifwande Theatersejouren öppnat Abonnement å 18 Spektakler. Genom den olyckliga eldswådan i Carlshamn beröfwad de för Representationerna nödwändiga effekter af Garderobe och Dekorationer, räddade jag dock mitt Theaterbibliothek och — modet, att i trotts af olyckan ännu fortsätta utöfningen af den sköna konst, som i så många år utgjort min glädje och min ära. Ofullkomnadt är wisserligen ännu det skick, hwari spektaklerna kunna gifwas; men understödd af det ädla bistånd flera städers inwånare skyndat att redan gifwa mig, och genom föreningen af mitt och min aktningswärda Troupps bemödanden hoppas jag snart kunna på ett wärdigt sätt motswara Allmänhetens, kanhända af misstroendet förminskade förhoppningar, och det är derföre jag för de blifwande Representationerna wågar innesluta mig i minnet af denna stads respektive inwånare, hwilkas warma kärlek för konsten för icke längesedan så högt och tydligt uttalte sig. Malmö den 4 April 1833. E. W. Djurström.

Bara fjorton dagar efter en sådan katastrof fortsätter alltså Djurström i sitt kall, och den kollegiala hjälpen hade också varit anmärkningsvärd: inte bara t ex den ambulerande kollegan Christoffer Svanberg gav recett för honom (i Karlskrona) utan den 23 april spelar Kungl Teatern i Stockholm för den drabbade landsortsdirektören med namn som Hjortsberg, Torsslow och Sevelin på scenen[10] — enligt MA 1/5 första gången på minst ett decennium som Kungl Teatern gett recett för någon annan än sina egna.

Influensa lade dessvärre sordin på Malmösejouren (MA 24/4) som slutade 16/5. Men de som ändå mött upp 29/4 belönades med ett nytt djärvt utspel: Heinrich von Kleists *Catharina af Heilbronn* eller Nyårsnattsdrömmen (5 38; övers Djurström), tyvärr dock i Holbeins bearbetning. Vid den svenska urpremiären i Göteborg tidigare på året ansågs mamsell Hoffman ha firat en av sina "storartade triumfer" genom att lägga an på "de stora momenterna, dem hon öfwersvämmar med hela musiken af sina dramatiska retelser, utan att derför dock förlora totaliteten ur sikte".[11] Djurström själv spelade oförskräckt den greve som ofrivilligt trollbundit Catharina medan mamsell Magito (Göteborg) eller fru Broman (lundaaffisch 2/6) haft att som Kunigunda söka komma mellan dessa båda.

Om Malmömalisen haft något att säga om den unge hjälten Djurström skedde det åtminstone inte i tryck. Han hade kanske svarat med att citera sin översättning av *Hans Sachs* eller Fursten och Skomakaren (3 35) där den

missförstådde mästersångaren monologiserar: "Borrt ur mitt öga, heta tår! / mitt mod du icke nedslå får! / ty kännarn öfverallt, som här, / så sällsynt, såsom skalden är, / och det sker ej i Nürnberg blott, / att dvärgens hån blir jättens lott!"[12] Pjäsen, av Holbeins lika lite lyckosamme företrädare som Burgtheaterchef Deinhardstein, gavs under hösten 1833 (19—21/9 och 6—31/10, i allt 23 föreställningar annonserade under året, spinnhusavgift för 26). Det blev dock Broman som anförtroddes Sachs medan mamsell Hoffman som ännu en Kunigunda var hans ljuva men väl klassmedvetna älskade. Askenbom fullbordade triangeln genom att ömsom bravera och ömsom gömma sig bakom buskar som gammal friare, medan Djurström till slut slog upp sin mantel och i fullt ornat avslöjade sig som konsternas gynnare kejsar Maximiliam som ställer allt till rätta. I en återblick kallar dock MT 9/11 uppförandet förfelat, "isynnerhet i hänseende till kostumeringen". Då hade Djurström redan rest: han slutade med att kvällen efter Carl den Tolfte i Bender åter agera hjältekung i Planchés komedi *Carl den Tolfte på ön Rügen* (2 35).

Han återkom hösten 1835 (26 föreställningar, 27 annonserade 21—23/9 och 4/10—23/11) och var sina romantiker trogen: f d mamsell Hoffman, nu fru Djurström, fick bisarrt nog agera pepparkakshandlerska i riddarmiljö i *Peppar-Rosa* eller Marknaden i Frankfurt (3 38) av genrens nya storleverantör Charlotte Birch-Pfeiffer, medan Ljungdahl i wienaren Vogels *Fideikommiset* eller Brott och Samwete (5 38) fick en roll starkt besläktad med den i Sömngångaren[13]. MT 28/11 menar att den samvetsplågade mördaren—kastellanen "måhända icke gifwits bättre på en hufwudstads Theater" men att Wahlborg inte passar i verspjäser, att Broman borde visat "mera ungdomlighet, mera wärma och något mindre gestikulation" och att Bolinder glömt att åldras de tjugo år som skiljer pjäsens båda avdelningar. "Maskeringen hos de spelande wid H:r D:s trupp är ofta mindre wacker; än äro kindens rosor för mycket blomstrande, än ålderdomsskrynklorna för skarpa", skriver anmälaren som också har ett karakteristiskt omdöme om fru Djurström i en mindre roll:

> Man ser henne gerna på scenen, isynnerhet i wissa roler, såsom uti D a n s ö s e n [Qväkaren och Dansösen] m.fl., då hon är ganska lycklig; men oftast är hon för mycket pathetisk, hennes gång icke wacker samt uttalar hon alltid bokstafwen S så som en andehwiskning flög genom salongen. Detta kan lätt afhjelpas hos Fru D., som annars har ett wackert uttal.

Tidningen menar (14/11) att Djurströms översättning, med annat versmått än urtexten, "på flera ställen wida öfwerträffar originalet". Teaterpjäser har onekligen sina öden: *Bröderna Foster* (2 35), dvs elisabethanen Rowleys moraliska komedi A New Wonder, A Woman Never Vext, visas bearbetad av i tur och ordning engelsmannen Planché, tysken Töpfer, dansken Heiberg och

svensken Djurström! MT 10/10 fann att spelet "gick lyckligt; H:r Ljungdahl och Fru Wallin framställde wäl karaktererna af den stolthet och det högmod, som endast hwilar på den lösa men förgängliga grunden, rikedom" medan Djurström som Ljungdahls lättsinnigare och mänskligare bror hade "en af sina farceroler, hwari man alltid ser honom med nöje" — en påminnelse om var hans styrka som aktör nog faktiskt låg. Den förmedlande länken mellan bröderna, moralistens son, spelades av den relativt nye C G Lindholm.

Sejouren började f ö med Djurström som Theaterdirecteur och hans nya fru som En Aktris i *Kom!* (2 38), ett litet "Dramatiskt Problem" av Elsholtz. I småstyckena fortsätter annars Scribe et consortes sin inbrytning, ur svensk synpunkt intressantast i Bayards tvåaktare *Drottning Christina* (4 38). Fru Djurström som sextonårig, självmedveten men till sist visligt luttrad drottning uppgav här planerna på sin hemlige unge gunstling (Djurström!) sedan Ljungdahls Oxenstierna i all hast gift bort denne med sin brorsdotter — Aurora Hedin, gift med den Theodor Hedin som övertagit den bortgångne Askenboms roller. Det vaktombytet kommenteras f ö bistert i Norrköping samma år: Askenbom "öfwerskred aldrig i sin komik bildningens gräns; den senares [Hedins] komik tyckes ofta begynna der bildningen slutar".[14] Men enligt MT 7/11 1845 blev han "en god komikus i den burleska genren" som "på sednare åren ådagalagt, att han wet sig spela icke blott för galleriet".

Scribe själv med medarbetare (Mélesville resp Varner) svarar för *Twå år efter Bröllopet* eller Hwems är felet? (2 36) och *För ewigt!* eller Medicin mot ett Kärleksrus (2 36). I den första ber Djurströms parisiske bankir sin vän (Lindblom) att divertera hans fru (fru Djurström) så han själv kan gå på äventyr — med hastig kursändring när vännen visar sig bara alltför villig. Det tillhör ju de Scribeska trianglarna med deras lite fadda sofistikering att Äktenskapet triumferar innan något riktigt graverande hunnit hända. I För ewigt! lotsas Lindholm av sin mor (fru Wallin) och en betjänt (Hedin) från mamsell Magitos frestelser till sin kusin fru Djurström. Och i ännu en liten komedi, Töpfers av Heiberg bearbetade *Sen er i Spegeln* (2 35) vill Djurströms svartsjuke furstlige referendarie få fruns onkel (Ljungdahl) att hindra henne (fru Djurström) att ge en löjtnant audiens. I stället meddelar onkeln putslustigt att mannen förbjudit henne att röra hans nya pipa som hon då i pur nyfikenhet har sönder — varav följer allehanda missförstånd, bl a det hävdvunna med en förment älskare i skåpet, och sensmoralen att den förbjudna frukten lockar mest. Att inte bara de dramaturgiska knepen utan ibland också pjäserna var gamla visar t ex den på KB bevarade affischen för Ljungdahls recett med Juden och Hemligheten.

Nästa sejour, 1836 (19—21/9, 5/10—13/11, 21 föreställningar, alla annonserade) ges två stora nya romantiska spektakel. Bahrdts femaktspekoral

Grafbruden eller Gustaf Adolph i München (3 38) — som Kungl Teatern faktiskt gav i Djurströms översättning[15] — var enligt Personne "späckadt med knalleffekter, kryddadt med två lik, fängelse, grafkor, uppståndelse från de döda, dolkar, kanonskott, exercis och gudstjänst på scenen, allt detta garneradt med några stora historiska namn". Det största, kungen själv (Bolinder), var dock bara en biroll. Djurström var överste Gustaf Wrangel, Broman ryttmästar Sternberg som vinner den dygdädelt fattiga Maria—fru Djurström, Wahlborg en Tilly som läste omständliga monologer och mamsell Magito hans kärleksglödande dotter som smidde ränker och försökte mörda den svenske kungen.

Den andra stora saken var ännu en Birch-Pfeiffer, *Hinko* eller Den yngre sonen (4 38), ett mischmasch om hur ödet flätar samman den nürnbergske borgmästarsonen Hinko (Broman) och kejsar Karl IV:s son Wenceslaus, den Wilde (Djurström). Denne umgås konstigt nog hos bödeln (Wahlborg) dit Hinko sökt tillflykt undan avundens anslag och blivit bödelsdräng. Så rivaliserar de om grevinnan Blanca (mamsell Magito) och Hinko skulle slutat illa om inte hans mor (fru Wallin) avslöjat att det är han som är kejsarens son...

Ett kortlivat försök med Töpfer som huvudleverantör av komedier noteras: fyraktarna *Man och hustru* eller Lifwets bästa ton (2 36), *Kungens Befallning* (1) och *Frieri efter Föreskrift* (1) är alla av honom. I denna repertoar verkar repriserna på Jungfrun och Maria Stuart mest som påminnelser om ambitioner i det förgångna. Ovanligt nog slutar så sejouren med dramatiska soaréer för egen räkning av fru Broman (16/11) och Johan Gustaf Wahlborg (21/11). MT 19/11 puffar för Wahlborg och påpekar hans sjuklighet, berömmer sedan soarén inte minst för frånvaron av sufflör (26/11) — och kommer 11/2 1837 med budet att Wahlborg dött 36-årig, lämnande "maka och twenne barn i största fattigdom. Såsom Tilly, Benny von Falkenhorst [i Fideikommisset], Skarprättaren i Hinko" etc "ihogkommes han länge".

Djurströms nästa sejour blir kort: fyra marknadsspektakel 20—23/9 1837 — där han svarar på den nya danska konkurrensen med Heibergs vådevill *Nej!* (2 38) — och före avresan från Lund en ensam föreställning 18/10 av årets Birch-Pfeiffer, *Johannes Guttenberg* eller Ljusets Seger (2 38). I Nej!, bara året efter Heiberg effektuerat denna beställning av sin berömda fru Johanne Luise, fick mamsell Magito försöka avvinna titelordet alla dess nyanser med Hedin som klockar Link. I Birch-Pfeiffer-pjäsen saknas Djurström i rollistan: han drar sig alltmer tillbaka och Broman har detta år övertagit flera av hans roller. Som boktryckarkonstens uppfinnare sågs emellertid Johan Fredrik Blomqvist, en nykomling med ett förflutet bl a på Kungl Teatern och efter Djurströmåren en framtid i Stockholm. En annan nykomling är herr Högquist som borgare i Strassburg: den firade Emilie Högquists högt begåvade men tragiskt oorganiserade bror Jean. Nästa år har han f ö från Bro-

Jean Högquist, Emilies begåvade men försupne bror, en tid sujett hos Djurström, som källarmästare Propp i Blanches Positivhataren 1843. Teckning, sannolikt av J. J. Malmberg.

man (som med fru lämnat truppen) övertagit en Råds-Syndicus i Mainz — enligt en av fem på KB bevarade affischer från sejouren 1838.

Under 28 föreställningar det året (20—22/9, 19/10—6/12, 31 annonserade) visar sig Djurström nog bara i fyra roller. Sigismund i Lifwet är en Dröm spelas nu av nykomlingen J E Björkman som förmodligen också nu via Broman ärvt Djurströms greve i Catharina af Heilbronn. Men redan vid marknaden ses Djurström som Hertigen af Kilmar i den gamla rövardramen *Jenny Mortimer* eller Röfvarebandet i Skottska Bergen (2 38) med musik av Du Puy, han har säkert inte släppt Theaterdirecteuren i Kom!, möjligen inte heller Wenceslaus, den Wilde i Hinko — och då sejouren slöts med Jungfrun af Orleans var han Philip den gode, med Blomqwist i hans gamla roll som bastarden.

En nyhet vid marknaden var Mélesville—Duveyriers *Michel Perrin* eller Polisspionen utan att weta det (2 38), en komediintrig i Paris år 1800 kring polisministern Fouché och hans fattige gamle vän Perrin, en lantpräst som revolutionen drivit till Paris och en likaså fattig systerdotter (mamsell Magito, älskad av den hederlige snickaren Bolinder). Pjäsen lever på denne Perrin som ovetande hamnar i hemliga polisens tjänst och med sin älskvärt tankspridda pratsjuka råkar avslöja en mordplan mot förste konsuln. En sentimental men komiskt tacksam roll, och säkert en godbit för Ljungdahl.

En rad nya franska smålustspel förvånar ju inte längre hos Djurström, men däremot ett försök med pantomim, *Arlequin och Colombine* eller Den komiska Balletten (1), och en plötslig introduktion av Oliver Goldsmiths 1700-talskomedi She Stoops to Conquer, under titeln *Misstag på Misstag* (1).

En annan engelsman, Bulwer, övertar med femaktaren *Den sköna flickan från Lyon* (3 38; övers Djurström) Birch-Pfeiffers plats som romantisk nyhetsleverantör. Litterärt fyller Bulwer högre anspråk, men pjäsen är ändå väl effektladdad och den övergår särskilt i kärlekssscenerna på ett lite parfymerat struntfint sätt till en arkaiserande Shakespearesk blankvers, alltså ungefär där det i en operett skulle komma en kärleksduett... Som i sin sociala högfärd småningom kväst fabrikantdotter firade fru Djurström enligt MA 14/11 en ny triumf medan Björkman (i samma anmälan berömd för känsla, livlighet, raskt spel och ovanligt vacker deklamation) var den trädgårdsmästarson som av flickans båda försmådda friare utges för prins. Han genomför bedrägeriet men luttras och annulerar äktenskapet — för att i slutakten återkomma som segerkrönt överste, rädda fabrikanten (Ljungdahl) från bankrutt och, förstås, återfå dottern. Som högfärdsgalen fabrikantfru hade fru Wallin (f d mamsell Bjur) goda komiska möjligheter, hur hon nu tog dem till vara.

Ett ännu brutalare karaktärsprov åskådades i Friedrich Halms femaktare *Griseldis* (1; övers Djurström) efter medeltida sagomotiv. Mamsell Magitos drottning Ginevra söker hämnd på Blomqvists Percival, Riddare af Runda Bordet, genom att slå vad att hans hustru, kolardottern Griseldis, ska kunna

bringas från sina omskrutna folkliga dygder. Detta om hon, enligt en anmälare i MT 3/11, måste "uppoffra 1:o sitt barns lif, 2:o sin man, 3:o sitt stånd och werldsliga förmoner, 4:o sitt eget lif och säkerhet, 5:o sin gamle fars lif, hwarförutan hon, hånad och förkastad af sin man, måste derefter wisa honom samma, precis samma kärlek som under deras lyckliga dagar". Griseldis består provet och mottar drottningens knäfall — men överger så sin man i begriplig vrede över att ovetande ha tjänat som försökskanin. Anmälaren i MT fick också lust att bege sig "upp på scenen för att bedja Herr Percival, som *en gentleman,* skona fruntimren, hwilkas näsdukar redan woro betydligt i rörelse". Att "händelsen tilldrager sig under Riddartiden, undrens tid, ursäktar icke undren i karaktärerna och planläggningen" — och han tillägger:

> Griseldis rol i hänseende till dess hjertskärande partier ägde något befryndadt med Fru Djurströms sentimentalitet och passade henne derföre bättre än mången annan. Jag skulle blott önskat denna sentimentalitet något modererad på sina ställen. Det måste wara en himmelswärd skillnad i röst, beteende och hela uttrycket emellan hennes emottagande af mannens gäster, en hwardaglighetens åtgärd, och genomgåendet af de utomordentligaste pröfningar, för hwilka någon menniska kan wara utsatt. Det sentimentala i hwardaglighetens små bestyr ser så Gudsnådeligt ut.

Kritiken har säkert inte upptagits nådigt av direktörsparet. Två dagar senare ställer Djurström utan förannonsering i tidningarna upp som Theaterdirecteuren i Kom! och MT 10/11 anmärker syrligt att pjäsen "war särdeles passande, ithy den erbjöd tillfälle att gifwa tidningsredaktörerne på pälsen, som man plägar säga, för deras 'wettlösa kritiker af mästerwerk, som kännaren lagren gett'. — Har man wäl sett? Ja de kännarne, de kännarne!" Och ännu två år senare ger recensionen eko (MT 8/2 1840):

> Det påstås, att H:r Djurström blifwit ond på tidningsskrifwarne och hädanefter ärnar gifwa det otacksamma Malmö en god dag. Det wore dock simpelt af en man med Herr D:s upplysning, att icke kunna tåla annat än smicker i tryck. I alla fall klandrade hwarken Malmö Tidning eller Malmö Allehanda betydligt. Den förre lät blott en gång förstå att Fru D. skulle göra wäl, om hon i sitt i öwrigt berömwärda spel lade litet mera natur och poesi och litet mindre affektation, och så mycket kan man wäl tåla att höra.

Djurström lär ju 1827 ha hotat en Malmökritiker med duell[16], och 1830 nämner MT 23/10 kritiken som en anförd förklaring till att trupperna undviker Malmö. I polemiken om Jungfrun 1832 antyddes ju ett partisinne mot Djurström, och så småningom kom publiken onekligen att dela sig i två huvudtycken: några höll på Djurström men allt fler föredrog de danska trupperna och deras repertoar. MT 3/10 1835 finner t ex dansken Müllers trupp vida överlägsen de svenska och ser hellre honom ge småstycken väl än andra ge stora "högst illa". Måtte också publiken snart hinna så långt på "bildningens bana":

Intill dess älskar man icke det hwardagliga på scenen, utan will se fordna dagars män alltjemt stå upp ur sina grifter i riddardrägter med fjädrar och band, och gläds om man endast bländas af en ytlig glans, af ett beständigt skimmer i kostym och dekoration. Man till och med frågar icke efter om drägten tillhör det tidewarf, den nation eller den person som framställes och om wid samma hof samt i tjenst hos samme Furste folk uppträda i de mest olikartade kostymer: allt detta är icke så noga blott det lyser för ögat, och just derföre tycker man icke om Vaudevillen, emedan den spelande i den är alltför enkelt klädd och alltså obetydlig då han endast och allenast är hwardagsmenniska och ingen romanhjelte.

Adressen till Djurström är tydlig och i MT 29/12 1838 finns ett dunkelt apropå till sejourslutet med Jungfrun några veckor tidigare som kan tyda på gnissel mellan Djurström och Malmöpubliken. Visst ropade man på Jungfrun—fru Djurström som dock inte visade sig, än mindre tackade "i ett kort metriskt tal" som hon en gång gjort vid Malmöpremiären (MT 22/9 1832). Talet var förstås skrivet av Djurström och denna lite divabetonade vana gjorde sig förresten samtiden ibland lustig över, exempelvis "antikritikern" 1832. Alltnog, slutet på historien 1838 blir lite kärvt:

Då emellertid ingen af dem gladde folket med sitt framträdande, och för att något muntra sinnena i den rörande afskedsstunden, ropade några skalkar: "Nerman, Kansler Nerman!!" [dvs den föga älskade justitiekanslern som på sommaren samma år fått publicisten Crusenstolpe fälld för majestätsbrott och därför blivit föremål för upplopp i Stockholm]. Då gick ridån upp, och — Herr Djurström framträdde och yttrade "att som bifallet syntes temligen twetydigt, kunde de framkallade ej hafwa den äran att wisa sig".

Dissonansen känns lite vemodig med tanke på att slutet på den trettioåriga Djurströmska epoken på Malmö Teater nu obönhörligt nalkades. Bara en kort marknadssejour återstod, 1840 och alltså utanför ramen för denna artikel.

Innan vi går över till Djurströms utländska konkurrenter några ord om andra teatraliska diversioner. Året 1831 fick teaterälskarna nöja sig med att i januari (23 och 30/1) se M F Stéens lindansartrupp med bl a pantomimen *Arlequins Skelett* och i november (fem gånger 13—27/11) bevittna hrr Tredes och Petolettis hundar och apor bl a i pantomimen *den Afrikanske Deserteuren* som enligt annonsen förevisade "Deserteuren samt hans Älskarinna, som framkommer med pardon i samma ögonblick som han skall arkebuseras". Den dramatiska kosten verkar m a o betänkligt välbekant, men teaterälskarna lät sig ändå inte nöja utan började spela själva: vi får de första (29 och 30/11) av en rad "Societets-Spektakler", till förmån för arbetsinrättningen, med komedierna *Plånboken, Kapten Puff* och *Den Förmente Prinsen* och däremellan insatser av en "musikälskarinna" (MA 30/11). Första dagen slöt med folksången och supé för 200 gäster på residenset till fyra på morgonen — andra dagen orkade den sjuklige landshövding Stackelberg också bara vara med ett

tag och teckningslistan är betänkligt förvirrad. Men MT 3/12 ger betyget: "en esthetisk njutning, länge minneswärd både i sceniskt och musikaliskt hänseende".

Teaterformen kanske mer bör räknas till de älskvärda publikvanorna och har delvis redan behandlats i denna årsskrift[18], men vi kan ju bokföra föreställningarna. 1833 spelade man 26 och 27/1, första dagen med landshövdingen i första radens mittloge och med många föranstaltningar för sångkomedin *Den unga Arrestanten* att döma av kvitton för notskrivning och "Sång Repetitjoner". Exakt samma dagar nästa år fick man klara sig utan landshövding, och sedan fick arbetsinrättningen vänta tills 1837 (14 och 15/3) då man gav lustspelet *Brandvakterna* och *Giftermålsförslagen*[19]. Kanske är det samma program som senare (29 och 30/3) spelar in pengar åt "afl. löjtnant H:ts i fattigdom efterlemnade Enka och Barn" (MA 12/4). I båda fallen säljs biljetterna i F H Kockums kontor och första dagen 1838 (16 och 17/9) finner vi honom i den klassiska landshövdingelogen. Slutligen spelar man två gånger vintern 1838—39 (enligt MA 20/7 1839) och två gånger 1839 (2 och 15/2) till småbarnsskolans förmån dramen *Passion* och *Förnuft* och sångkomedin *Jovial.*

Bland korta teaterfröjder noteras också ett professionellt svenskt inslag: Kongl. Theaterns Premiersujetter. Det är Anders Selinder som 1/7 1833 på Malmö Teater firar att han från samma dag är Kungl Teaterns balettmästare, liksom Carl Wilhelm Silfverberg är lika ny sekunddansör. Under "Resande" tar MA 3/7 också upp premiärdansösen Gustafva Charlotta Pfeiffer och hennes man Carl Johan August, sångare och aktör. Programmet var väl identiskt med det i Jönköping[20] samma sommar där balettinslag omger enaktskomedin *Aktören mot vett och vilja,* nog av Dorvigny—Kotzebue och välkänd här[21].

Stockholmsk var också en av de båda trupper som alternerade med Djurströms: Djurgårdsteatern. Under Carl Wildner ger den 11(?)/3—7/5 1832 24 föreställningar (23 annonserade), med mycket gammalt av Kotzebue m fl liksom under Wildners förra besök 1824[22]. Cunos komiska familjemålning i fem akter *Kusin Benjamin från Pohlen* och von Holteis lilla sångkomedi *Far och Son* eller Den Ena för den Andra slog kanske särskilt eftersom de gavs två gånger — men viktigare är introduktionen av ett par danskar i direktörens översättning. Av Overskou gavs förstlingskomedin *Tre Månader efter Bröllopet,* en lite Kotzebuesk femaktsintrig, och av Heiberg den självständigare debutvådevillen *Kung Salomo och Jöran Hattmakare* och det populäraste av hans tidigare verk, *Recensenten och Djuret.* Heibergs försök att nyskapa den franska kuplett- och intrigvådevillen till en nationell genre med tonvikt på typkomik och musikalisk mening hade en medveten utgångspunkt i Bellmanssången, uppfattad med romantikerns sentiment och välanständighet. Samma drag är förstås mer påfallande i C F Dahlgrens *Ulla Winblads Födelsedag.* Ramhandlingen låter här de aktörer MT 17/3 utnämner till truppens bästa

agera Bellmansfigurer: de här senare välkända Blomqvist och Hedin spelar Fredman och Norström, Sven Johan Malmström Mollberg och Johan Peter Håkansson Mowitz. I en pjäs i pjäsen på temat Paris och äpplet spelar Mowitz Minerva, Mollberg Venus och Norström Paris! Ulla Winblad (Therese Håkansson?) får förstås äpplet.[23]

I *Den föregifna Skatten* hörde MT 17/3 "flera goda sångare och sångerskor" och stycket har "i lyriskt hänseende härstädes icke warit bättre utfördt". De talangerna togs grundligt i anspråk när man först mot sejourens slut — de lokala förmågorna måste ju hinna öva in körerna — "med Herrar Amatörers gunstbenägna biträde" ger Webers *Friskytten* tre gånger i svit (25, 26 och 30/4). Sundbergs vargklyfta fanns väl i bagaget men vem som övertagit talrollen som "skogsanden" Samiel är osäkert. Att Håkansson och Malmström behöll jägarna Max och Kaspers partier och mamsell Magitos syster Therese Håkansson Agathes kan däremot tas för givet. 11/4 hade MT noterat att publiken "genom fullt hus nästan hwarje gång wisat att den erkänner wärdet af Herr Wildners ganska wäl organiserade trupp", och nu bör väl därtill det lokala inslaget ha lockat folk till detta Malmö Teaters första *stora* operaförsök. Ett smärre sådant noteras också: liksom 1824 ger Wildner Boieldieus opéracomique *Califen i Bagdad,* nu enligt ett affischfragment på MSA med Håkansson som kalif och hans fru som Zerlinda. Ett annat affischfragment från denna musikaliska sejour nödgas f ö inskärpa att "ingen, utom tjenstgörande, (äger) inträde i Orchestern".

Djurgårdsteatern återkom 1837 (15/11—27/12, 17 föreställningar, alla annonserade) med en ny och mer oerfaren ensemble men ledd av en skådespelare som är den främste svenske på Malmö Teater sedan Lars Hjortsberg ett kvartsekel tidigare: Olof Ulrik Torsslow. Tidningarna tiger ända tills en insändare i MA 20/12 ger en förfärlig avbasning åt detta tafatta "elevsällskap från hufwudstaden" som gett "utländska dramatikens uslaste produkter" till förhöjda priser. En förstummad tystnad följer tills MT 10/2 1838 påpekar att truppen bejublas i Kristianstad men i Malmö mött fiendskap p g a de höjda priserna, detta trots att föreståndaren bort tillerkännas snillets förmånsrätt. Dessutom fann kritikern hos "samtlige 'elefsälskapet' tydliga spår af mästarens instruktioner, dess ordningssinne och konstfärdighet, men äfwen bland elefwerna werkliga talanger och naturliga anlag". Han beklagar att "den mästerlige Torslows bemödanden" ska ha bemötts så illa:

> Ty mången skulle wisst önskat att än en gång tjusas af hans förmåga och just för *hans* skull, för den mäktiga hänförelsen af *hans* snille, i hwilken klandrarne gerna kunde glömt hela elefsälskapet, war det, som man icke aktade på den tolfskilling, biljetten kostade mera än wanligt. Men det såg icke ut, som Torslow skiljdes härifrån i tanka att återkomma. Efter sista representationen inropad på ett sätt, att han icke kunde räkna det såsom någon särdeles hyllning åt hans talang, framträdde han långt omsider, hastigt och under tystnad; men molnet på den höga pannan talade tillräckligt.

Olof Ulrik Torsslow, "vår förnämste karaktärsskådespelare", på äldre dagar. Efter ett färglagt fotografi i Musikhistoriska museet.

Nu först (14/2) tar MA avstånd från sin egen insända "under all kritik stående uppsats, som lästes med allmän indignation". Tidningen finner att kollegan tagit insändaren som en förevändning att "kasta en skugga på den här rådande opinionen angående H:r Torsslows konstnärstalang" som dock hos "pluraliteten" vunnit "aktning och beundran":

> Att denne skådespelare kan anses såsom ett fenomen på konstwerldens himmel, derom äro alla ense; en enhällig röst har i detta hänseende äfwen uttalat sig här: det war enthusiasmens.

Kanske detta inte blivit Torsslows enda Malmögästspel om denna entusiasm också orkat uttrycka sig i tidningarna medan han ännu var här. "Elefsällskapet" är uppenbarligen identiskt med den unga ensemble han skolade sedan han 1835 övertagit Djurgårdsteatern. Efter först ett drygt årtiondes unga eldiga huvudroller på Kungl Teatern och, efter en svår olyckshändelse 1833, en comeback som karaktärsskådespelare med en mödosamt maskerad låghälta var Torsslow ett så etablerat och vördat namn att man lätt glömmer att han vid Malmöbesöket bara var 36 år. Sin oerhörda kroppsliga rörlighet har han alltså måst tygla, och det har fått en avspegling i hela hans spelstil som nu tydligen ofta gör effekt just genom det förnimbara men återhållna tempera-

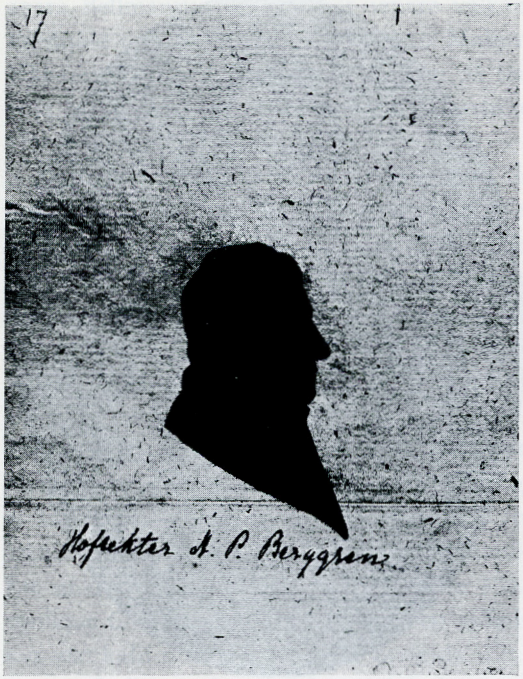

Anders Peter Berggren, silhuett i Wadströmska samlingen, Finlands nationalmuseum i Helsingfors.

mentet, den noggrant utpenslade detaljen. Även om han av en enstaka röst som Nils Arfvidssons ändå beskylldes för övertydlighet och maner är ett omdöme som Frans Hedbergs mer representativt: "vår förnämste karaktärsskådespelare".[25]

Att han inte minst var komisk karaktärsskådespelare kunde han visa i Malmö som stupid föregiven onkel i von Holteis tvåaktare *Dumme Petter* eller smidig intrigant i Raupachs fyraktskomedi *Smyghandlarna.* I en fransk tvåaktare fick man höra honom sjunga mästerligt utan sångröst som *Jovial, Stadstjenare och Poet* — sliten mellan de i titeln antydda polerna. Han gav von Maltitz fyraktare *Pasquillet* som han gjorde furor med i Stockholm sommaren därpå eftersom mycket, bl a polisspionens replik "Inte resonera, bara arrestera", fick aktualitet av den avskydde justitiekanslerns högmålsprocess mot Crusenstolpe. Men framför allt såg Malmöpubliken honom två gånger i Scribes *Strozzi och Martino,* en femakts politisk intrigkomedi där Torsslow i decennier beundrades som den kloke överintrigören Strozzi — egentligen greve Rantzau för pjäsen spelar kring Struensee, men f Kungl teaterchefen Lagerbjelke hade omlokaliserat den av hänsyn till danska hovet! Torsslow gjorde f ö sin mästerintrigör till ett porträtt av bearbetaren själv.

Litterärt märkligare än Torsslows är onekligen den spelplan som 1834 presenterades av Anders Petter Berggren, i den malmöitiska teaterkrönikan känd från ett mål som obstinat sextonårig elev hos Lewenhagen 1808[26]. Nu bär han titeln hofsekter (p g a "sina förtjenster om landtbruket"![27]) och finns skildrad i August Blanches En skådespelares äfventyr, baserad på utbroderade minnen av halvbrodern Carl Johan Blanck som länge följde Berggrens trupp. Bland alla pikareska överdrifter framstår Berggren ändå där som rätt ståtlig och rutinerad, behärskat uthärdande de spratt landsortsteaterns skiftande sceniska villkor spelar honom, bl a i titelrollen i Hamlet.

I Malmö ger han nu (31/8—5/11 1834, 24 föreställningar, 25 annonserade) inte bara *Hamlet Prins af Danmark* utan också Grillparzers *Stamfrun,* Schillers *Cabal och kärlek* och *Röfwar-Bandet* eller Carl von Moor (recett för Blanck) samt den franska romantikens stora genombrottspjäs, Victor Hugos *Hernani.* I ensemblen återsågs den försupne effektaktören Johan Henrik Hall med en litterärt märkvärdig recett. Först har han suttit vid en källa mellan sorgpilar och liknat sig vid en fjättrad kondor i Nicanders "romance" *Napoleons Monolog på S:t Helena* och sedan har han axlat titelrollen i Molières *Tartuffe* eller Den Skenhelige. Affischen som han raffinerat nog tryckte på rosa siden, den veterligen första i sin helhet bevarade från Malmö Teater[28] efter inledningsåren 1809—11, visar några senare hos Djurström välbekanta namn: Hedin (Orgon), Wahlborg (Cleant), Jean Högquist ("Waleres") och fru Hedin (Elmire). Långt senare (Snällposten 15/10 1870) frågar Bernhard Cronholm om folk verkligen trivdes bättre "i den gamla mörka teatern, der Ni satt inswept i pels och bottforer och blåste emellanåt i händerna för att ge dem nödig wärme" — och såg, t ex, hur "hr Hall, salig menniskan, deklamerade 'Napoleons monolog på S:t Helena' " — ett minne som tydligen bitit sig fast.

Berggrens repertoar i övrigt är landsortsstandard men det kan noteras att hans blivande fru, Jenny Edlundh, vid sin recett introducerade en känd efterföljare till Ifflands Spelaren, *Trettio år af en Spelares lefnad* av Ducange och Dinaux, och att komedin *Den gamle Husaren* och Kotzebues *Brandskattningen* drog hela 484 åskådare (MA 22/10), teaterns största dokumenterade siffra dittills, till förmån för "de Brandskadade i Wenersborg".

Kanske är det gott betyg åt truppen men tidningarna tiger — för att bli desto livligare vid Berggrens sejour 1839 (20/2—24/3, nio föreställningar, elva annonserade). Berggren är alltid välkommen, skriver MA 26/2:

> En ädel hållning, uttryck i gester och mimik, en fyllig röst och en wacker deklamation äro egenskaper, som tillhöra H:r B. då han wisar sig i en allwarlig rol och wi tro att hans egentliga genre likwäl är den humoristiska; ty der finnes någonting så äkta komiskt uti hela hans wäsende, att han endast behöfwer komma in på scenen för att blott med en min, ett ögonkast, en gest wäcka ett oemotståndligt löje.

Han spelar heller aldrig för galleriet och hans fru är också bra, men annars får man "söka efter en dylik samling personer, som hafwa det eturderiet att gifwa sig ut för artister". I Hagemanns fars *Dubbelpappa* eller Far, Swärfar och Dräng roade Berggren men hr Ryfténs älskare var desto tråkigare:

> En gång sade han sin käresta, att han war fasligt ledsen och en annan gång att han war fasligt glad, begge gångerna med samma ton, samma min, med hufwudet på sned och ögonen åtminstone det ena, wända mot himlens fäste. Wenstra handen war beskedligt instucken inom wästknapparne och högra handen satt fast till höften orubblig som handtaget till en lerkruka, och därmed war han också bäst ifrån alla gester.

Hr Blanck går kräftgång och en annan herre "spelte Komikus och skulle wara rolig, men war den rolig så finnes intet ledsamt till i werlden. En annan Herre sjöng för publiken 'Det gamla Swea land', hwilket han malträterade alldeles infamt." I Jüngers gamla sentimentalt svulstiga dram *Selim, Prins af Algier* gjorde spelet att man i salongen såg "flera leende än sorgbundna anleten". Paret Berggren som Barbarossa och Saphira fick dock applåder i andra akten:

> Likaledes gafs den scenen då Barbarossa dör, utmärkt wäl, ända tills Hr Blanck kom med sin förlåtelse och skämde ut alltsamman och tillintetgjorde det intryck som Hr Berggréns spel hade åstadkommit. Det är alldeles obegripligt, att en person den der så länge som Hr Blanck warit wid en Theater, inte kan hafwa det jugement, att i en scen, der en döende beder om hans förlåtelse, och der han sjelf icke har att säga mera än ordet: ja, han icke kan göra det utan att rusa fram som en ursinnig, wrida med ögon och öron och alla lemmar och ansätta sig så han blir blå i synen. Det hade också den werkan, att den som ej wände sig bort af owilja kunde icke låta bli att gapskratta.

Landsortsteater som värst, tydligen. Anmälaren råder Berggren att i stället ta engagemang hos Djurström och hinner ge ännu ett nålstick åt ensemblen (2/3) innan han 26/3 tar avsked med en syrlig förmodan att det lär "dröja innan wi få se maken till en sådan Theatertrupp som H:r Berggréns".

Två affischer från sejouren finns bevarade på KB och där läser man bl a namnet Elffors, dvs den Lars Erik Elfforss som senare ofta ska besöka Malmö som teaterdirektör. Rollen övertas sedan av hans änka som enligt sin sujett August Lindberg ansåg Snällpostens Bernhard Cronholm vara en "kinkblåsa".[29] Troligen grundlades det omdömet i familjen redan detta år 1839, för det är Cronholm som nu redigerar Malmö Allehanda och nog skrivit recensionen.

En affisch från A. P. Berggrens ganska olycksaliga Malmösejour 1839: den 22 februari gavs tysken Raupachs sorgespel Nathalia och Isidor och Kotzebues lilla komedi Bigten. Kungliga Biblioteket.

Med

KONGL. MAJ:TS

Allernådigste Tillstånd

uppföres å härvarande Theater,

Fredagen den 22 Februari 1839:

Nathalia och Isidor

eller

De Lifegne,

Romantiskt Skådespel i 5 Akter. Fri Öfversättning af *A. P. Berggrén.*

Personerna:

Furst *Wlademir*	Spelas af	Herr *Blanck.*
Grefvinnan *Nathalia*		Fru *Berggrén.*
Isidor, Furstens naturliga Bror		Herr *Berggrén.*
Fru *Duwall*		Mdl *Enbom.*
Petrow, Hofmästare		Herr *Gillén.*
Ossip, Narr		Herr *Elfvers.*
Feodor, Kammartjenare		Herr *Ryftén.*
Andrewitsch, Betjent		Herr *Falkenstedt.*
Feodora, Tjenstflicka		Fru *Gillén.*

Derefter gifves:

Bigten,

Komedi i 1 Akt.

Personerna:

Baron *Reinberg*	Spelas af	Herr *Berggrén.*
Baronessan, hans Fru		Fru *Berggrén.*
Ett Barn		

Priserna i Banko:

Första Radens Loger	24 sk.
Amphitheatern	24 sk.
Avantscen	24 sk.
Andra Radens Fond	24 sk.
Parterre	16 sk.
Andra Radens Sideloger	16 sk
Oeil de Boeuf	16 sk.

Biljetterna säljas i Herr Berggréns logis hos Hr Hof-Qvartermästaren Lundgren vid Stortorget till kl. 4 eftermiddagen och sedan uti Theaterns Biljettförsäljningskontor.

Biljetterna gälla endast för den dag och plats de äro köpta.

Dörrarne öppnas kl. 5 och Spektaklet börjas kl. 6 eftermiddagen.

Malmö 1839, trykt hos *J. Cronquist.*

C. N. Rosenkilde i glansrollen som Trop i Heibergs vådevill Recensenten og dyret. Teckning av Chr. Bruun. Malmöborna fick 1830 på Knutssalen se Rosenkilde i ett avsnitt av den rollen.

R. Kyst imod kyst kan Vandreren skue
Kronborg og Malmö, Lund, Kiöbenhavn. —
N. Solen e e t Landskab sender sin Lue!
R. Sky med e e n Skygge ta'er det i favn.
— — —
R. Ofte ved Leirekilderne glæded
Viser, som Upsalkæmperne sang.
N. Og hvad en Skiald i Danmark har qvædet
Hörtes ved Sigtun mangen en gang.
R. Ædle! tillad da Daniens Sönner
Förstegang blandt Jer Maskernes Spil!
N. Og hvis Jert Bifald huldt os belönner,
Glade til Danmark ile vi vil. —

Vi har flyttat oss tillbaka till den 3 augusti 1830 och till en av Malmö Teaters största kvällar. R och N i utdraget av prologen här ovan (tryckt i sin helhet i MT 7/8 1830) står för två av Det kongeliges genom tiderna främsta aktörer, något MA senare (16/7 1842) vid R:s död minner om:

> Äfwen härstädes har publiken sommaren 1830 haft nöjet att se och höra denne utmärkte Skådespelare, och troligtwis erinrar sig ännu mången den af Oehlenschläger skrifna prologen, hwilken då deklamerades af Doktor Ryge med en stark basröst och af Instruktör Nielsen med en wacker silfwerstämma.

I sin memoarskiss nämner också dr Ryge att han vid sina konstresor "gjæstet Hadersleben, Odense, Helsingøer, ja selv Malmøe i Sverrig"[30]. MT markerar stundens betydelse inte bara med att trycka Oehlenschlägers "för detta tillfälle författade Prolog" — som i götisk anda mycket sysslar med Ydun—Danmark och Bragi—Sverige — utan också genom att ägna evenemanget mer än hälften av numrets utrymme.

Men "förstegang" var det inte. Tvärtom hade Ryge och N P Nielsen nog fått idén av Det kongeliges store komiker C N Rosenkilde som den 12 juli samma år gästat Malmö på, märk väl, Knutssalen och där gett solonummer interfolierade av Musikaliska Sällskapet. "Någon Dansk Skådespelare har härstädes icke tillförene wisat sig offentligen", konstaterar MT 17/7 som är storligen imponerad av Rosenkildes förvandlingar i olika komediscener: som glömsk diktläsare i *Deklamatören i Knipan,* som gubbe som tänker hoppa men ångrar sig i *Den förtwiflade Kassören på Rundetaarn,* som svartsjuk yngling i en scen ur hans egen vådevill *Wennernes Fest* och, i en scen ur Heibergs *Recensenten og Dyret,* i glansrollen som den gamle studenten Trop. MA 14/7 menar också att han "säkerligen öfwertygat den delen af Publiken, som endast haft tillfälle se wåra kringwandrande Theatersällskaper, att man uti den sanna komiken har att påräkna något helt annat än carriquerande åthäfwor".

Ryge och Nielsen hade med sig J L Phister, en sedermera berömd Holbergtolkare som dock här framträdde med en basaria av Du Puy medan de båda

Dr Ryge i de två mycket olika Oehlenschlägerroller Malmö Teaters publik 1830 fick se honom i: titelrollen i Hakon Jarl och Saft i Sovedrikken. Teckningar av Chr. Bruun. Teatermuseet i Christiansborg.

andra efter att ha alternerat som diktläsare fungerade i sina ordinarie fack som Oehlenschlägerhjältar. Det skedde i den scen ur *Hakon Jarl* där titelpersonen offrar sin son åt Oden, ett blodsdåd som får den inkommande Einar Tambaskälver att gå över till kristendomen och Olav Tryggvason. I Ryges "mästerliga spel" beundrar MT skildringen av Hakons själskamp, också Nielsen agerade "förträffligt, och lärer swårligen någon theater kunna framwisa konstnärer, hwilka lyckligare än desse uppfattat Danaskaldens utmärkta karakterer". Ryge är likaså beundransvärd som komiker när trion avslutar med scener ur Oehlenschlägers sångspel *Sovedrikken*. Om de inledande deklamationsnumren skriver tidningen att "de reciterades okonstladt, och det enkla och lugna föredraget werkade isynnerhet på åhörarne". Och åter slår man våra stackars landsortsaktörer i huvudet med dessa exempel av europeisk toppklass:

Det wore önskeligt om tillfälle gafs för wåra kringwandrande theatertrupper att afhöra dylika deklamationer; ty det skulle medföra en ganska stor nytta, och denna konst, hwilken ingalunda är bland de lättaste, och icke, såsom mången tilläfwentyrs tror, består blott uti att tala högt, och hwad ej rösten kan åstadkomma upphjelpa med armarnes beständiga rörelse, skulle äfwen på wåra småtheatrar kunna hinna till sin fullkomning.

Fem år fick man vänta på nästa danskar, då ett helt teatersällskap men inte med namn av samma dignitet. Det hindrade som vi sett inte att truppen gav upphov till en ibland ganska bitter teaterdebatt. Den börjar med en recension i MT 26/9 och 3/10 1835, med bl a de här orden:

Hos enhwar af de spelande är alltid lätthet i föredrag, och derjemte hafwa flere af dem förmåga att med mycken skicklighet uppträda uti helt och hållet motsatta roler. Uti de sångpjeser, som härstädes gifwits, hafwa solostyckena i allmänhet gått bra; men chörerna deremot icke alltid efter önskan. Om man jemför detta sällskap med de hos oss, som wisa sig på landsortstheatrarne, måste man medgifwa, att hos de spelande wid M ü l l e r s k a sällskapet är wida större talang, mera wana wid scenen, bättre deklamation och maskering.

Så följer de här tidigare citerade orden om dramen och riddarspelet kontra vådevillen. Müller kallas en stor skådespelare, bl a i titelrollen som den folklige sjöhjälten i Oehlenschlägers historiska dram *Tordenskjold*. I allt han gör röjs "den owanlige och utmärkte konstnären":

Det lugna i hans spel samt ett tydligt uttal gör, att till och med den, som är mindre hemmastadd i Danska språket, sällan förlorar något ord. Innom theatern håller han sträng ordning, och är dessutom känd såsom författare och öfwersättare. — Twenne goda komiker äro H:r H o u g a a r d och H:r R i n g, och onekligen de skickligaste som i denna genre uppträdt på härwarande theater sedan H:r Hjortsberg och Sevelin.

Den danske teaterhistorikern Robert Neiiendam framhäver J P Müller som litteratör, medan han som aktör var "en Skuespiller af den deklamerende Skole".[31] Andreas Hougaard blev liksom den likaså unge S Martini — han "har anlag" enligt MT — en rätt välkänd Köpenhamnsaktör. Makarna Levini är "i wissa roler skicklige, och hafwa båda wackra sångröster". I lustspel är mamsell Wagner "ganska bra, men deremot icke så lycklig i sorgespelet, emedan hon har för ringa känsla". Ett dragplåster särskilt i titelrollen i Angelys vådevill *Rataplan, den lille Trumslagaren* är den unga mamsell Henriette Andersen, sedermera aktris på Det kongelige.

Neiiendam som inte observerat denna sejour (17 föreställningar, 14 annonserade 22/8—20/9 och 25—28/9 — Djurström tränger sig emellan under marknaden) menar att den trupp Müller återkom med 1836 för att stanna två år i Sverige besod av "de bedste Skuespillere uden for Det kgl. Teater". Utökad är truppen bl a med den W S Pødenphant som i sin dagbok från resan finner

N. P. Nielsen, porträtterad ungefär vid tiden för sitt första Malmögästspel — han skulle återkomma flera gånger under senare år. Teckning av J. F. Møller 1829.

Malmö Teater "propert, i en brillant Bygning, 'Stadt Hamborg' kaldet" och konstaterar att bland "de stykker, vi gave i Sverrig, vand især deleshed Heibergs Vaudeviller almindeligt Bifald".[32] Vidare framhäver Neiiendam den danske provinscharmören Frederik Printzlau och givetvis Hans Wilhelm Lange, den blivande direktören för Folketeatret. "Smukke Lange" sågs f ö i Lund 1838 av Det kongeliges meddirektör Christian Molbech som Albert Ebbesen i Elverhøj och erbjöds då en icke resulterande provspelning på nationalscenen.[33]

Vid sejouren 1836 (9 föreställningar, 8 annonserade 28/8—12/9) sammanfattar MT 17/9 att det åter mestadels varit fullt hus och att den unga ensemblen är ovanligt jämn och utvecklingsbar. Särskilt harangeras truppens musikdirektör Lühmann som "egnar nästan hwarje tima af dagen till sångunderwisning af sälskapet" och är en utmärkt klarinettist.

Däremot sviker publiken 1838 vid Müllers sista Malmösejour (14 föreställningar, 11 annonserade 18/4—17/5), ett år då det rådde en viss övermättnad på teater med inalles 57 föreställningar. Stor publik drog Müller enligt MT 19/5 bara de hela tre kvällar då den pantomimiske akrobaten och gästen hr Springer excellerade i den underliga sentimentala rollen som apan Domi

i *Kärlek och Hämnd* eller Den Amerikanska Apan, sista gången följd av *Domis Död* — en roll han också gjorde lycka med på Kungl Teatern![34] MT finner honom duktig men suckar över denna förkärlek för "Ape-poesien", över detta bifall åt "Apans språng från scenen till logen N:r 1".[35]

Utöver mycket internationellt allmängods — under de tre sejourerna t ex sex Scribepjäser och tre Angelyvådeviller — är alltså det inhemskt danska markant i Müllers repertoar: 18 pjäser av inalles 48. Av Oehlenschläger annonseras utom Tordenskjold kärlekstragedin *Hagbarth och Signe* (1838), av Holberg *Maskeraden* (1838) och av H C Andersen den föga lyckade *Skiljas och Mötas* (1836 — samma år som premiären på Det kongelige) som består av två nödtorftigt sammanhängande enaktsvådeviller. Av tre Overskoupjäser slog tydligen vådevillen *Konstnärslifwet* eller Den Ena Mödan, den Andra Belöningen (2 ggr 1838) bäst med sitt bohemiska typgalleri och den mediokre Balthasar Bangs fyraktskomedi *Köpenhamn* (2 ggr 1838) tycks också ha vunnit anklang. Andra samtida danskar var Arnesen med enaktsvådevillen *Intrigen wid theatren på Westerbro* (1835) och W Holst, "Kongl. Dansk Skådespelare", med enaktskomedin *Smeden i Neumark* (1838). Något äldre var Søtofs fosterländska dram *Christian den Fjerdes Dom* (1836) med dess kriminalintrig, och helt över i den klassiska danska bruksdramatiken är vi med J A Heibergs tvåakts sånglustspel *Intåget* eller Den Marockanske Prinsen (1835) med dess missförståndsintrig — en vandrande judisk handelsman får det högtidliga mottagande som den danska småstaden planerat för prinsen.

Men det är självfallet sonen till den författaren, Johan Ludvig Heiberg, som svarar för det största inslaget. Man gav dels den pjäs som fortfarande är danskt nationalfestspel. *Elverhöi* (1836) med Kuhlaus musik, dels fem vådeviller, *Ett äfwentyr i Rosenborgs Hage* (1835), *Supplikanten* (1835), *Köge Huskors* (1838) samt *Danskarne i Paris* (2 ggr 1835—38) och *De Oskiljaktige* (2 ggr 1835—36). Med sina Fredmansmelodier och sin lustigt flätade intrig i en åtminstone för delar av publiken känd köpenhamnsk utflyktsmiljö där man kunde se det dramaturgiskt tacksamma åskvädret driva "hen ad Sverrig" måste t ex en pjäs som den sistnämnda ha känts ovanligt hemkär. Paradoxalt kom här den danska repertoaren närmare publikens vardag än den svenska.

Ännu en dansk, C V Orlamundt som skulle överta Beckers sällskap och sedan slå sig samman med Müller, kan slutligen med några kolleger noteras för en soaré 9/10 1838.

Utom av danskarna bjöds svenskarna konkurrens av två tyska trupper med opera som lockmedel. Av dem bör Carl Beckers (24 föreställningar, 17 annonserade 27/11 1835—10/2 1836) kanske dock betecknas som tysk-dansk: det var den danska landsorten den brukade lyckliggöra.[36]

Repertoaren i Malmö favoriserar Angely med hela åtta vådeviller, egna

eller bearbetade som *Wildbrådstjufwarne* och *Rataplan, den lille Trumslagaren.* Vidare introducerades den stora wienska folkklassikern, Nestroys *Den onde Anden Lumpacivagabundus,* i Sverige senare oerhört populär i Frans Hodells bearbetning: Andersson, Pettersson och Lundström. Ett säreget inslag är också tablåer eller "mimisk-plastiska" framställningar med bengalisk belysning, antagligen särskilt effektfull i *Branden wid Moskau* — talanger som nog kom till pass också i Kauers gamla "trollopera" *Donaunymfen* eller hans *Stjerndrottningen i Maidlinger-skogen.*

Men man gav alltså också riktig opera: Beethovenläraren Schenks sångspelsidyll *Barberaren på Landet* annonserades liksom Boieldieus lilla opéracomique *Califen i Bagdad* och, allra ståtligast och mest äventyrligt, *Tankred* eller Belägringen af Sirakus, den första Rossinioperan i Malmö (29/11 samt, till förmån för Amalia Saal och "på fleras begäran", 18/12 1835). Allt enligt annonser — men dessutom läser man i ett slutomdöme i MT 20/2 1836:

> Om de härstädes gifwna styckena är föga att säga. Don Juan och Tankred woro långt ifrån hwad de borde wara, och huru gåfwos wäl Preciosa, Friskytten, Donaunymfen m.fl.? — Trolloperor, hwilka blott äro behagliga för ögat, men äga för öfrigt inget dramatiskt wärde, hafwa ofta gifwits; men deremot icke — — — något egentligt skådespel eller sorgspel. För dessa senare, äfwensom för Vaudevillen, tycktes den spelande personalen icke äga någon synnerlig skicklighet.

Här får vi alltså utom om Webers *Friskytten* och *Preciosa* också i förbigående höra talas om den första Mozartoperan i Malmö. Eftersom *Don Juan* gavs också under den påföljande lundasejouren känner vi rollbesättningen. Malmö förste Don Juan bör ha varit en hr Neupert som enligt MT:s slutomdöme "är i wissa roler bra; men wisar för mycket sjelfswåld", har "god theaterfigur, men icke sångröst"! Leporello var hr Hanstein, en "skicklig skådespelare, fastän nu mera åldrig": utan honom "wore sällskapet ingenting", men i sina komiska roller är han gärna "en 'Hans Wurst' eller 'Pickelhäring' hwarwid den finare komiken förswinner". "Kommendanten" var Becker, "fastän ålderstigen, icke utan all förtjenst i wissa roler"... Hans son var Masetto och Zerlina sjöngs av fru Rosenbusch som i Danmark hade namn som god sångerska men avfärdas här. Donna Elvira är mamsell Amalia Saal (som säkert också sjöng Tankred): hon har "wacker röst och figur" men är både i spel och sång kroppsligen "mycket orolig, och ju högre hon hinner på skalan ju mera arbetar kroppen" — och då hon återkom 1837 fann MT 11/1 henne naiv och kokett, med "mycken böjlighet i nacksenorna" och en mezzo som var "rätt wacker i den högre octaven, och hwad Fransmännen säga, perlé" (välbehandlad, pärlande). Det låter ju något mera lovande, men den största musikaliska njutningen bjöd säkert Donna Anna, Beckers fosterdotter Pauline Lichtenstein, enligt MT:s slutomdöme inte bara "theaterns Prima donna" utan också början till något ganska stort:

Hon har goda anlag för scenen, wacker figur och röst samt theaterwana, genom hwilket allt hon kunnat hinna wida längre på konstnärsbanan, om blott åt henne lemnats bättre ledning. Man ser henne alltid gerna, och hör äfwen med nöje hennes stundom starka, stundom milda stämma.

Året därpå värvade Det kongelige henne och hon blev som fru Rung en av den danska sångscenens bärande krafter. Däremot tiger teaterhistorien om Beckers dotterdotter, sällskapets barnstjärna Caroline Rosenbusch som publiken daltade med. MT finner henne dock spela "något automatiskt, och wi hafwa åskådat henne med en wiss smärta". Som helhet svek publiken tydligen Becker: han antyder en "iråkad bekymmersam ställning" i den sista annonsen och MT 13/2 råder honom att hålla sig till Danmark. Det rådet följer han.

Nästa operatrupp hade nog större förutsättningar att göra genren rättvisa, vilket dock inte innebär att sällskapet består av kända namn. Ledaren August Heusser, möjligen ättling till den Franz Heusser som i slutet på 1790-talet ledde en teater i Odense[37], kan först spåras i Karlskrona i januari 1836[38] på väg till Stockholm där han i maj med sin fru och kollegan Nusch bl a uppförde scener ur Tankred på Kungl Teatern. Frun befanns som Tankred ha vacker röst men för mansrollen mindre lämpad figur och överdriven gestik medan hr Nusch hade en stark och välljudande baryton.[39]

I Malmö dyker Heussers så upp på hösten med en operatrupp på tjugotalet personer — för att återkomma 1838, nästan lika manstarka men med truppen nästan helt utbytt. MA 23/5 1838 noterar så att den upplösts: flertalet har närmast farit till Danmark. "Det tyckes som dessa sångare från södern icke finna trefnad under nordens wårhimmel, och hemlängtan samt isynnerhet penningebehofwet hos wederbörande drifwa dem troligtwis åter till sitt hemland". Så verkar det också ha gått.

Malmösejourerna är ovanligt väldokumenterade, de 26 föreställningarna 30/11 1836— 29/1 1837 genom en komplett affischserie i Lund UB och de 16 11/2—14/3 1838 (plus en inställd) i en liten kuriös "åminnelse från Theatern, vördnadsfullt tillegnad Malmö respective invånare" av Christiane Eckstedt, "Souffleuse".[40]

Truppen är tysk men repertoaren väsentligen en avglans av den nu hektiskt blomstrande Parisoperan. Av Boieldieu gavs ungdomsverket *Johann von Paris* (1838) och mästerverket *Hwita Frun* (3 ggr 1836—38), och av Auber såg man utom *Muraren och Låssmeden* (1836) två färskare verk, dels hans mästerverk i opéra-comique-genren, den rövarparodistiska *Fra Diavolo* eller Wärdshuset i Terracina (3 ggr 1836—38), dels *Den Stumma från Portici* (2 ggr 1836), seriös och genomkomponerad, dvs utan talad dialog, ett förebud till Meyerbeers "stora" operor med deras våldsamma utveckling av dekor och

Affischen för en av Heussers Mozartföreställningar: Don Juan den 30 december 1836, lämpligt nog efterföljd av ett Stort Eldregn. Lunds universitetsbibliotek.

Med

KONGL MAJ:TS

Allernådigste Tillstånd

uppföres

på härvarande Teater,

Fredagen den 30 December 1836:

(Tolfte Abonnements-Representationen.)

DON JUAN

eller

Stengästen,

Stor Opera i 3 Akter af Mozart.

Personerna:

Don Juan	H:r Stürmer.
Komturen	H:r Skrodzki.
Donna Anna, hans Dotter	Fru Rath.
Don Octavio, hennes Fästman	H:r Nusch.
Donna Elvira	M:ll Saal.
Zerline, ung bondflicka	Fru Heusser.
Masetto, hennes Brudgum	H:r Schmitt.
Leporello, Don Juans Betjent	H:r Wilke.
En Domare	H:r Schuman.

Domare. Bönder och Bondflickor. Bröllopsgäster. Furier.

Till slut:

STORT ELDREGN.

Priserna äro i Banko:

Första radens Loger	32 sk.
Amphiteatern och Avantscenen	32 sk.
Andra radens Fondloger	32 sk.
Andra radens sidologer	16 sk.
Oeil de Boeuf	16 sk.
Parterre	16 sk.

Biljetter säljas endast Spektakeldagen i Teater-Byrån från kl. 9 till 12 f. m. och från kl. 2 till 4 e. m. hos H:r Hofqvartermästaren Lundgren vid Stortorget samt sedan i Teaterns Biljettförsäljnings-Kontor.

Inga penningar emottagas vid dörrarne, blott Biljetter, som gälla endast för den dag och plats de äro köpte.

Dörrarne öppnas kl. 5, Spektaklet börjas presis kl. 6 och slutas omkring kl. 9 eftermiddagen.

Alla besök på Teatern vid Representationer och Repetitioner undanbeder man sig på det hölligaste.

HEUSSER,
Direktör.

MALMÖ, Berlingska Boktryckeriet.

sceneffekter. Genombrottet skedde 1831 med Robert le Diable som man nu också fick se i Malmö under titeln *Robert der Teufel* (2 ggr 1838).

Hérold företräds av *Zampa* eller Marmorbruden (3 ggr 1836—1838) och av äldre franska verk registreras Méhuls *Joseph i Egypten* (2 ggr 1836—37) och Isouards *Cendrillon* (1838). Närmare i tiden låg den romantiska italienska operans portalfigur Bellini med *Romeo och Julie* (2 ggr 1837—38) och *Norma* (1838), och hans äldre landsman Rossini företräddes inte bara av den redan då oundvikliga *Barberaren i Sevilla* (1838) utan också av två seriösa operor: *Tankred* (1836, med direktörskan i titelrollen) och *Othello* (1838).

Men det mest överraskande italienska opera seria-utspelet var ändå Mozarts *Titus* (1838)! Mozart var över huvud mest spelad komponist med sju föreställningar av fyra operor: utom Titus *Enleveringen ur Seraljen* (3 ggr 1836—38), *Trollflöjten* (2 ggr 1836) och *Don Juan* eller Stengästen (1836) — den sista föreställningen lämpligt nog avslutad med "Ett eldregn". Mozarts arge konkurrent Salieri finns också med: *Axur, Konung af Ormus* (1838).

Den tyska operan eller sångspelet företräddes också av Webers *Friskytten* (1837), Weigels *Schweitzerfamiljen* (1837), Lortzings *Polacken och hans barn* (1838), Gläsers *Örnens bo* (1837 — komponisten blev kapellmästare på Det kongelige) och Dittersdorfs *Apothekaren och Doktorn* (1837). Enstaka smärre sångspel och någon enstaka dram fyllde ut repertoaren.

Av affischserien ser man att första sejourens främsta tenor- resp sopranpartier gick till makarna Joseph och Franziska Rath: han blev därmed Malmö förste Tamino, Belmonte och Almaviva, hon dess första Nattens Drottning, Constance, Rosina och — Romeo, mot Amalia Saals Julie. En hr Stürmer är Don Juan och en Papageno som enligt båda affischerna får klara sig utan någon Papagena! Leporello är en hr Wilke som också sjunger doktor Bartholo, en hr Schmitt lurar honom då som Malmö förste Figaro medan Basilio sjungs av den hr Skrodzki som också är Sarastro, Kommendören och Kasper i Friskytten. Slutligen noteras fru Heusser som Pamina och Zerlina.

Långt om länge dyker det i MA 11/1 1837 upp en anmälan av en musikkunnig sign O som menar att man fått "njuta, ofta på ett rätt tillfredsställande sätt, flere af den Dramatiskt-musikaliska konstens mästerstycken". Han noterar dominansen av Mozart och Auber, den förre "en mäktig ande, som griper wår själ i dess innersta wäsende och låter den liksom bortgunga på sina herrliga tonwågor", den senare "den Fransyska, moderna ofta genialiska sprätten" som söker vinna den sköna, dvs publiken, än med "en skön melodi, än stormar" och då "låter den ena effektminan springa efter den andra".

Fru Raths sång är, "der den är enkel, ofta utmärkt skön", men:

> Det lilla coquetteriet att med passager, cromatisk skala, portamento etc. wilja göra effect, (må hon förlåta oss wår djerfwa uppriktighet), skulle wi lifligt önska mindre ofta anbragte; de taga alltid i anspråk en större artistisk utbildning och

fordra, såsom ett det första oeftergifliga willkor, correkthet; merendels är hennes intonation då mindre säker, icke af brist på godt naturligt gehör, ty detta besitter hon, utan brist på utweckling i det mecaniska.

Man bävar något för vad denna dam kunnat göra med Constances störtsvåra aria "Martern aller Arten" i Enleveringen. Kanske var hon feg men klok och strök den. Hennes man är "genom sitt ungdomliga utseende, sitt fria lediga sätt, theaterwana och uttrycksfulla spel en damernas älskling" men han bör sjunga renare och gestikulera mindre. Hr Nusch som ju fått beröm i Stockholm spelar väl flegmatiskt men sjunger med "känsla, lif och rörelse" och mot hans hänförande "manligt sköna klingande stämma" riktas bara anmärkningen att den kunnat vara bättre egaliserad. Hrr Schmith, Wilke och Stürmer "höra och se wi äfwen gerna" medan fru Heusser alltid sjunger rent men blir skrikig då hon försöker överrösta blecket vilket borde dämpas.

MT säger bara i förbigående (7/1) att truppen för operor "icke har mera än någorlunda jemt behöflig styrka". Hur publikanslutningen var vet vi inte, men man kan ju notera att Heusser i sin frånvaro döms att betala birollsaktörerna Koller och Schumann deras löner.[41] Samma dag handlägger rätten en pinsammare historia: en stadens handelsman har natten till juldagen hos "ogifta Amalie Horn" funnit både truppens maskinist Elsner och dess sufflör Arnstedt, därvid misshandlat Elsner något helt ohyggligt och sedan legat på lur och hotat honom på hans sjukläger. Lekaren låg inte ogill: handelsmannen döms att ersätta Elsner med den ansenliga summan av nästan 180 riksdaler.[42]

Sejouren 1838 inleds med Norma och en lång genomgång av repertoaren i MA 28/2 och 7/3 öser rosor över fru Heusser i titelrollen. Annars är alltså ensemblen helt ny: hjältetenoren hr Forner, druidprästinnan Normas älskade prokonsul, har en röst som "är kraftfull och skön, synnerligast såsom tenorisk", basen hr Bost (översteprästen) får också beröm och mamsell Hildegarde Widemanns stämma "äger ett omfång, en fyllighet, mjukhet och färdighet, som är högst owanlig. Äfwen hennes spel äger behag och uttryckte denna afton det qvinligt lidande och älskande med sanning." Berömmet varieras sedan om henne som Rossinis Desdemona, Bellinis Julie och Meyerbeers Isabella, medan hr Forner får högt beröm som Othello men sedan dessvärre börjar sjunga falskt — dock var han en passabel Robert le Diable. Fru Heusser överspelade naiviteten som Isouards Cendrillon men firade en triumf som Romeo och likaså som Jenny i Hwita Frun: "Det är en ledighet, en aplomb, någonting spirituellt och lefwande, som ger hennes spel utomordentlig sanning och intresse." Hanstein som värvats från Becker "riktigt hwad man kallar excellerade" i den komiska enaktsoperan *Den Osynlige* medan han i Cendrillon var "en förträfflig Baron af Montefiascone och gjorde med sin burleska kostymering och den sprättande wärjan en werkligen kostbar och muntrande figur". Annars framfördes operan "mindre nöjaktigt", särskilt av orkestern som inte

heller gjorde Robert le Diable rättvisa, vilket inte hindrar anmälaren från denna utgjutelse:

> Lik en Mazeppa, fängslad wid en wild och nyckfull häst, föres fantasien af denna musik afwexlande genom wänliga nejder och romantiska bergstrakter, men äfwen öfwer afgrunder, derwid en känsla af hemskhet genombäfwar själen.

Ändå har anmälaren alltså anmärkningar mot uppförandet av den operan som man liksom många av truppens andra fick se före Stockholm:

> Körerne woro tywärr alltför swaga och gingo ojemnt, likaså wille besegrandet af musikens swårigheter emellanåt ej rätt lyckas för orkestern. Balletten, som stannade wid några attituder och formerandet af åtskilliga grupper, kunde gifwits med större behag och mindre anstötlighet [kan den berömda dansen där nunnorna kastar doken ha chockerat?]. Kostymerna woro smakfulla och rika. Decorationerne wäckte likaledes belåtenhet, med undantag af slutscenen eller föreställandet af ingången till domkyrkan i Palermo, som lemnade mycket öfrigt att önska.

Strax därpå försvann dessa "sångare från södern" från Malmö horisont, utom Edvard Bost och mamsell Widemann som vid utresan ger en soaré 4/7 1838. Men en riktig operatrupp skulle Malmöpubliken nu få vänta på i tio år.

NOTER

[1] Ragnar Gustafson, Malmö Teater — dess första två decennier (1809—29). 2. Den Ståhlberg—Djurströmska truppen. MFÅ 1974, s 61.

[2] Antalet föreställningar per sejour anges efter spinnhusavgifterna i Malmö stads kronoräkenskaper för resp. år, MSA.

[3] Detta enligt de kompletta affischserier som finns bifogade i Lunds stads kronoräkenskaper, LA. Vid vår fördelning av rollerna underförstås denna affischserie i de fall då sällskapet spelade i Lund i omedelbar anslutning till Malmösejourerna, något som var regel.

[4] Carl den Tolfte i Bender. Historiskt Skådespel i 5 Akter af C. A. Vulpius. Öfversättning af E. W. Djurström. Helsingborg 1830. Sid 30.

[5] Nils Petter Osberg, Lundaminnen från 1820-, 30- och 40-talen, Skrifter utgivna av Föreningen Det gamla Lund VIII—IX, Lund 1927. Sid 57.

[6] Gustafson, a a MFÅ 1974, s 68 och Wilhelm Berg, Göteborgs äldre teatrar III, Göteborg 1900, s 409 f.

[7] Jfr t ex Arthur Nordén, Norrköpings äldre teatrar II, Norrköping 1957, s 124 ff och Rune Hillbom, Ett sekel med Thalia på Bollhus och Branta berg, Karlskrona 1974, s 122 ff.

[8] Kämnersrättens dombok med innel handl 23/4 och 4/6 1833, MSA.

[9] (Frans Hedberg:) Fyra år vid landsorts-theatern. Anteckningar i berättelseform af "Palle Block". Stockholm 1857—58. Sid 142 f.

[10] Hillbom, a a s 99 f och Nils Personne, Svenska teatern, VI, Stockholm 1925, s 75, 77 f.

[11] Berg, a a s 439 f, 450. Göteborgs Handelstidning 28/3 cit eft Berg.

[12] Hans Sachs, eller Fursten och Skalden, Romantiskt Skådespel i 4 Akter efter

Deinhardstein och Oehlenschläger (övers Djurström), Ystad 1836, s 41.

[13] Gustafson, a a MFÅ 1974, s 58 f och 69.

[14] Nordén, a a s 125.

[15] Personne, a a VII, Stockholm 1925, s 134 f.

[16] Gustafson, a a MFÅ 1974, s 61.

[17] Redovisningarna för sällskapsspektaklerna 1831—38 finns i fattigvårdens räkenskaper för resp år, MSA.

[18] Ragnar Gustafson, Malmö Teater — dess första publik, dess första förvandlingar, MFÅ 1965, s 42 f, 48, 59.

[19] Enligt det programblad med avsjungna Versar som finns på MSA.

[20] Rudolf Björkman, Ur Jönköpings teaters historia, Jönköping u å, s 89.

[21] Jfr Gustafson, a a MFÅ 1974, s 56.

[22] Jfr Ragnar Gustafson, Malmö Teater — dess första två decennier, 1, Trupperna utom Ståhlberg-Djurströms, MFÅ 1973, s 61 f.

[23] Jfr Knut Fredlund, Den första Bellmanssituationen på svensk scen, Sveriges Teaterhistoriska samfunds Årsskrift 1914 (red: O Wieselgren), Stockholm 1915, s 24 f.

[24] Jfr Berg, a a s 411 ff.

[25] Frans Hedberg, Svenska skådespelare, Stockholm 1884, s 33. Ett sammanfattande omdöme av Nils Arfvidsson finns i hans postuma Teaterbilder från fordom, Stockholm 1885, s 16 ff. Ett annat citeras i Bo Bergmans Olof Ulrik Torsslow, Svenska Akademiens Minnesteckningar, Stockholm 1945, s 68 ff. Attribueringen av de i vår text nämnda rollerna till Torsslow stöder sig bl a på Bergmans framställning, s 63 ff.

[26] Ragnar Gustafson, Malmö teaterkrönika 1596—1808, II, MFÅ 1970, s 82.

[27] F A Dahlgren, Anteckningar om Stockholms Teatrar, Stockholm 1866, s 469.

[28] Affischen finns återgiven i Ragnar Gustafson (red), Minnenas Malmö, Sydsvenska Dagbladets årsbok 1974, Malmö 1973, s 56. Fragment av affischer från Lamberts sejour 1829 (fullständigast den från 4/3 med Målaren och Modellerna och Egendomen wid Landswägen) samt från Wildners sejour 1832 har på senare år f ö påträffats som läskpapper i privatarkiv i MSA.

[29] August Lindberg, De första teaterminnena, Stockholm 1916, s 486.

[30] Dr. Ryges Selvbiografi i Robert Neiiendam (red), Breve fra danske skuespillere og skuespillerinder, Den nyere tid, Köpenhamn 1912, s 231.

[31] Robert Neiiendam, De farende folk, Træk af dansk provinsteaters historie 1790—1864, Köpenhamn 1944, s 53. Sverigeturnén skildras på s 87 ff.

[32] W S Pødenphant, Fragmenter af en Dagbog holden paa en Reise i Sverrig, Aalborg 1840, s 24, 78.

[33] Robert Neiiendam, Casino, Köpenhamn 1948, s 21.

[34] Dahlgren, a a s 265.

[35] Recensionen är avtryckt i Erik Bodman, Hur man roade sig i Malmö för hundra år sedan, MFÅ 1938, s 36 f.

[36] Bakgrundsuppgifterna om Beckers sällskap kommer i huvudsak från Neiiendam, De farende folk, s 31 ff.

[37] do s 9.

[38] Hillbom, a a s 146.

[39] Personne, a a VII, s 56.

[40] En liten åminnelse från Theatern, vördnadsfullt tillegnad Malmö respective Invånare, af Christiane Eckstedt, Souffleuse, Malmö 1838 (ett ex på MSB). Repertoaren förtecknas av Bodman, a a s 33 f (där dock operan Titus bör tillskrivas Mozart och inte Rossini).

[41] Kämnersrättens dombok (civilmål) 10/1 1837, MSA.

[42] Kämnersrättens dombok (brottmål) 10/1 1837, MSA.

Fig. 1. Hedmanska gården i sitt nuvarande skick. Fotot taget från nordväst.

Tecken i trä

En undersökning i Hedmanska gården vid Lilla torg

Av Lars Andersson

Vid Lilla Torg, utmed Larochegatan och Hjulhamnsgatan, ligger den Hedmanska gården, uppkallad efter handelsmannen Gabriel Hedman, som var gårdens ägare mellan åren 1838 och 1892, fig. 1. Gården består i dag av fem hus, varav tre helt eller delvis är uppförda i korsvirkesteknik och två av grundmurat tegel. Under hösten 1975 genomförde Malmö Museum en begränsad undersökning i de tre korsvirkeshusen A, B och C, fig. 2, med anledning av en förestående restaurering. Undersökningens syfte var, att försöka

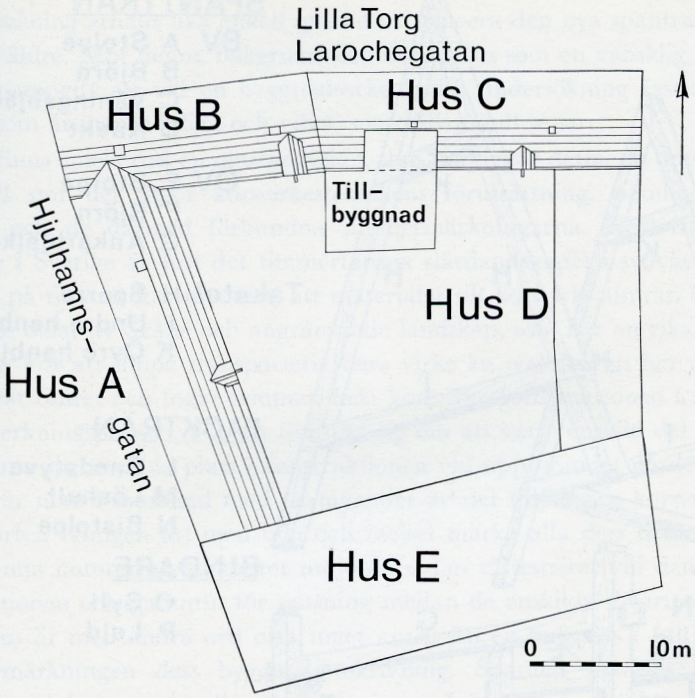

Fig. 2. Situationsplan över Hedmanska gården. Husen A, B och C har ursprungligen varit helt uppförda i korsvirkesteknik. I dag är korsvirket helt bevarat endast i hus A.

klarlägga grunddragen i husens byggnadshistoria och att undersöka korsvirkets nuvarande kondition.

Korsvirkeshus är till sin karaktär att betrakta som trähus, eftersom de bärande, stödjande och sammanhållande elementen genomgående utgörs av timmer. Murtavlorna, som i Hedmanska gården består av tegel, kritsten och lersten, har således bara en utfyllande funktion och påverkar endast i ringa grad husens stabilitet.

Korsvirkets bärande element (spantträn)

Korsvirkestimrans vitalaste konstruktion är det tvärgående spantet. Detta kan sägas utgöra husets "revben" och dess viktigaste element är stolparna och bjälken, fig. 3 A. Stundom kan även björnar och knektar ingå i konstruktionen. Även takstolen, som består av sparrar och hanbjälkar, är att betrakta som en spantkonstruktion. Korsvirkets spantprincip medför i teorin obegränsade möjligheter för tillbyggnader i längdriktningen och på höjden. Ett hus kan således förlängas genom att en ny spantrad fogas till den redan existerande och

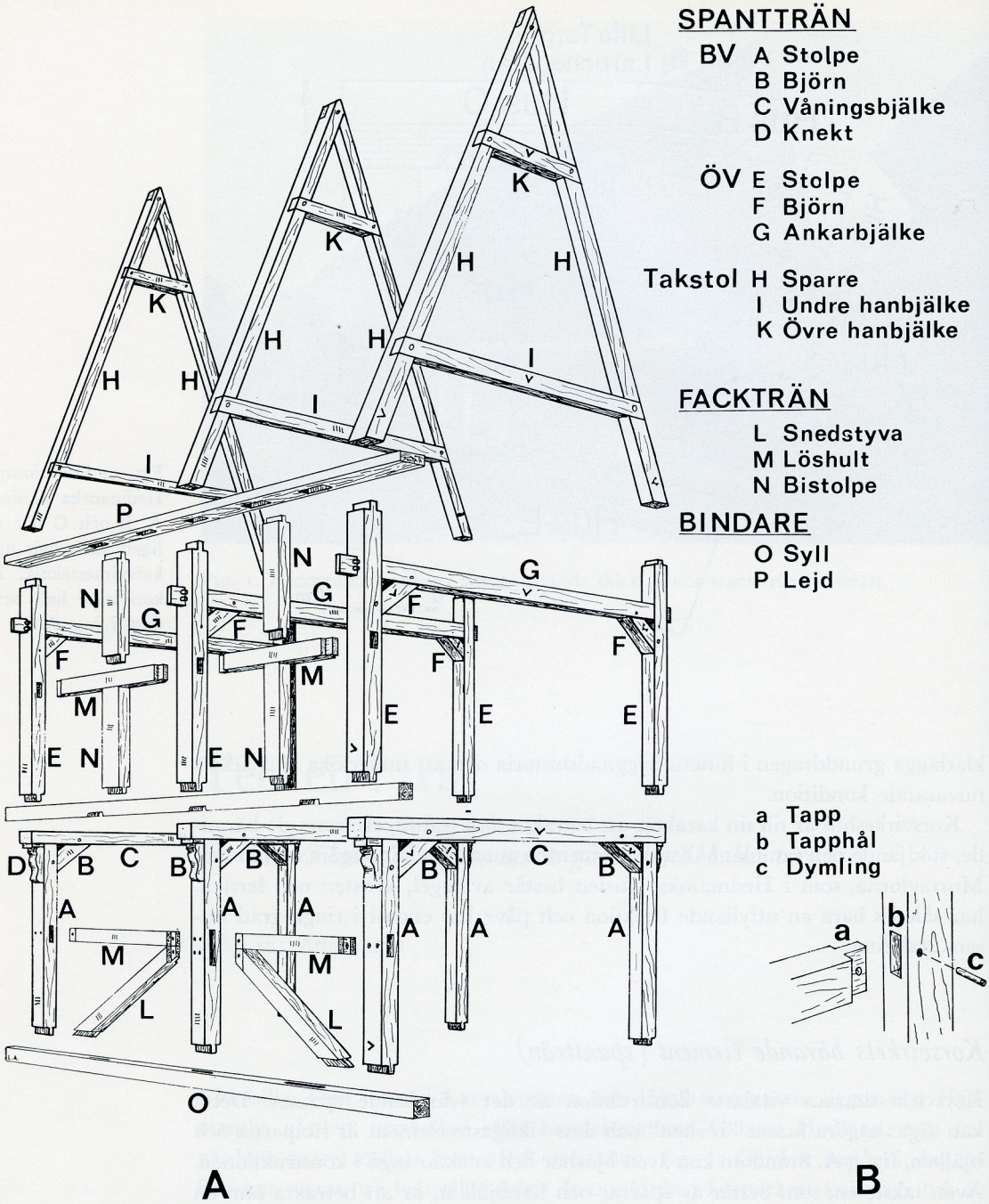

Fig. 3. Principskiss över korsvirkets bärande, stödjande och sammanhållande element samt deras fogning. Av åskådlighetsskäl är teckningen förenklad såtillvida, att bottenvåningens lejd inte medtagits, liksom den bortre fasadens samtliga bindare.

en övervåning erhålls lika enkelt genom att placera den nya spantraden ovanpå den äldre. Mot denna bakgrund kan det tyckas som en vansklig, ja nästan omöjlig uppgift att vid en byggnadsarkeologisk undersökning fastställa vilka spant, som är ursprungliga och vilka, som tillkommit senare.

Det finns emellertid en omständighet, som möjliggör detta, en omständighet som till stor del utgör korsvirkesteknikens förutsättning, nämligen virkesbristen och de därmed förbundna timmermärkningarna. Korsvirkets kärnområde i Sverige är just det timmerfattiga slättlandskapet i sydvästra Skåne. Bristen på timmer har medfört, att materialet till korsvirkestimran har avverkats i de delar av Skåne och angränsande landskap, som har en rikare tillgång på skog. För att slippa transportera mera virke än nödvändigt har man också bearbetat timret och fogat samman hela korsvirkeskonstruktionen i anslutning till avverkningsplatsen. För att försäkra sig om att varje enskild del av timran skulle inta sin avsedda plats i konstruktionen vid uppförandet på destinationsorten var man i samband med nertagandet av det tillpassade korsvirket inför transporten tvungen att med bila och mejsel märka alla dess delar med siffror. Denna numrering av timret utgjorde sedan rättesnöret vid den egentliga byggnationen och garantin för passning mellan de enskilda delarna. Ett korsvirkeshus är med andra ord ofta inget annat än en byggsats i full skala och timmermärkningen dess byggnadsbeskrivning. Spanten märktes i löpande nummerordning, varvid alla spantträn i respektive spant erhöll samma siffra.

Grunden för märkningen är det romerska siffersystemet. Man har emellertid av praktiska skäl på några punkter tvingats göra vissa modifieringar. Det romerska systemet bygger ju, till skillnad från det arabiska, också på femtal och de i vårt sammanhang aktuella romerska siffrorna är I = 1, V = 5 och X = 10. Övriga siffror fås genom olika kombinationer av dessa, varvid en lägre siffra som står efter en större ska adderas till denna och en lägre som står före en större ska subtraheras från denna, t.ex. VI = 5 + 1 = 6 och IV = 5 — 1 = 4. Här skiljer sig korsvirkesmärkningen från det romerska systemet genom att enbart använda sig av additionsprincipen. Siffran nio skrivs enligt det egentliga romerska systemet IX men i korsvirkesmärkning VIIII. Anledningen till detta är uppenbar. Vid hanteringen av timrans enskilda delar skulle t.ex. en nia (IX) lätt kunna tas för en elva (XI). Det är således inte okunnighet utan rent praktiska hänsyn, som ligger bakom denna modifiering. Ett annat praktiskt problem för byggmästaren är att särskilja de element, som förekommer dubbelt i ett spant, dvs. stolpar, björnar och sparrar. Detta har man i Hedmanska gården löst genom att ge siffrorna olika utformning i de båda fasaderna. Den ena fasadens stolpar, björnar och sparrar har man försett med streckmärkning, dvs. romerska siffror av konventionell typ. I den andra fasaden har man använt sig av flikmärkning, där entalen markerats med motsvarande antal vimpelliknande flikar utefter en linje och man har likaså försett fem- och tiotalen med liknande triangulära flikar, se t ex fig. 5 A. I ett tänkt fall skulle

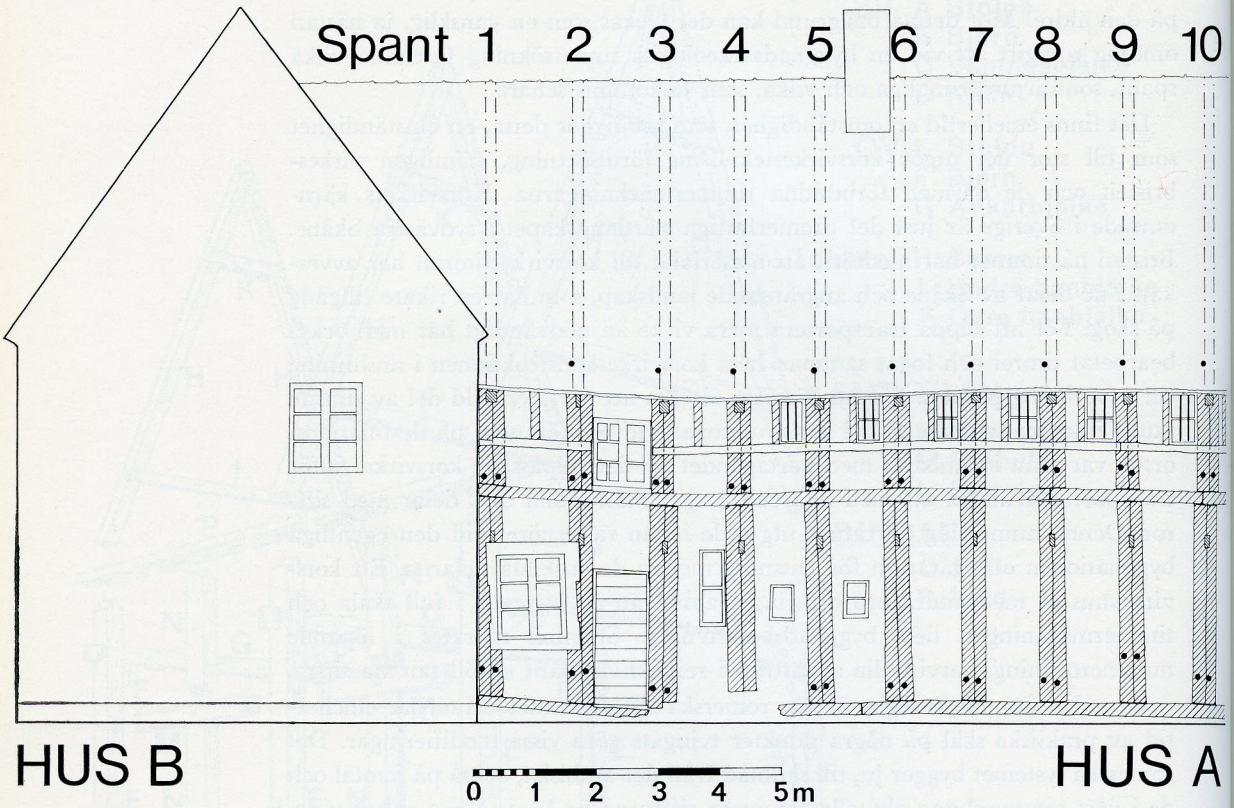

Fig. 4. Hus A, gatufasaden. Den tätare skrafferingen anger korsvirkets bärande element och punkterna markerar timmermarkeringarnas placering.

således ett tvåvånings korsvirkeshus, som omfattar femton spant och som inte genomgått några om- eller tillbyggnader, uppvisa en löpande spantmärkning från I till XV i de båda våningarnas spant och på takstolarna. Vidare skulle då den ena fasadens numrering bestå av streckmärkning och den andra av flikmärkning.

Korsvirkets stödjande element (fackträn)

De stödjande elementen är de korsvirkesdelar, som förenar spanten i fasaderna. Dessa utgörs av snedstyvan, löshultet och bistolpen, fig. 3 A. Av dessa är det endast löshultet, som direkt sammanfogar spantens stolpar. Snedstyvan

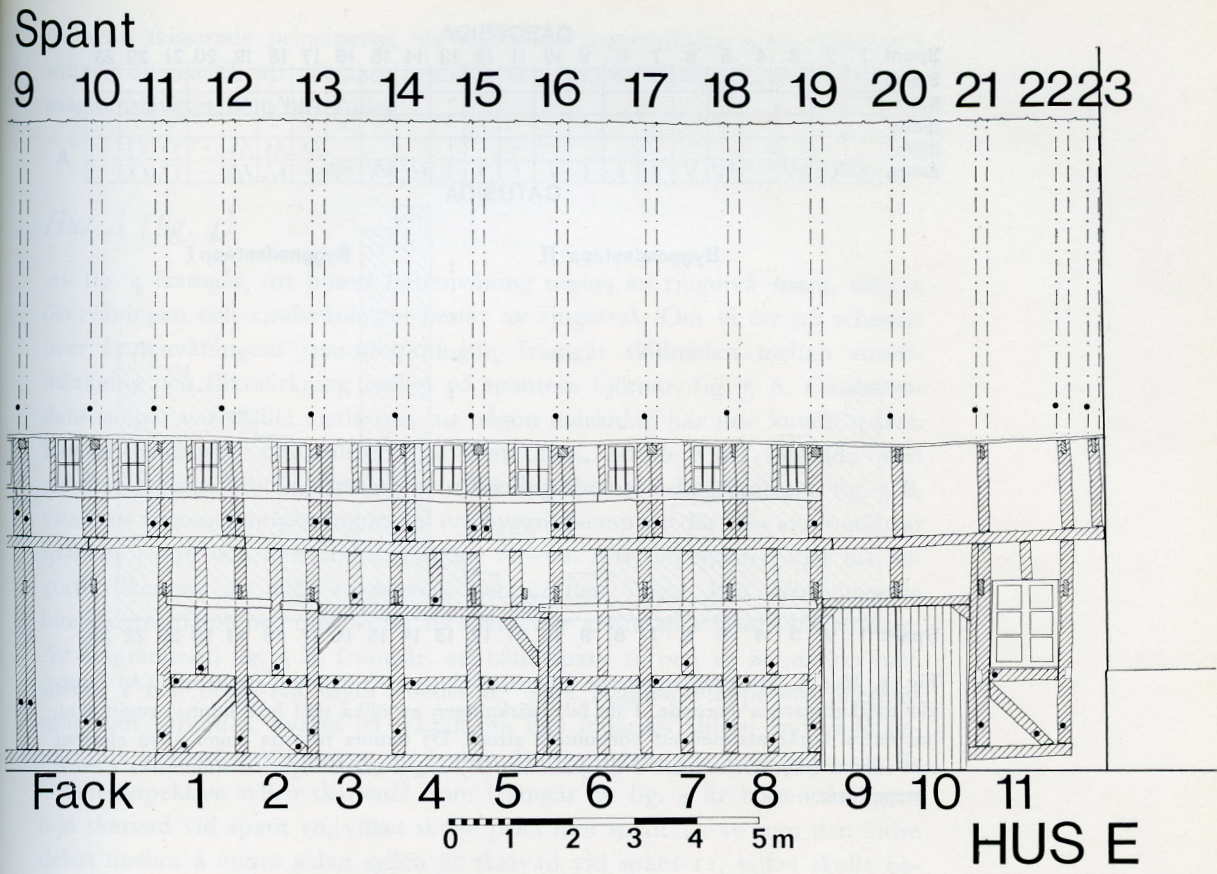

och bistolpen förbinder stolpen respektive löshultet med den sammanhållande syllen och lejden. Fackträna funktion är tvåfaldig; de ska dels stödja och stabilisera korsvirkestimran, dels begränsa fackens murtavlor. Eftersom de murade ytorna i korsvirkeshus bara är en halv sten tjocka medför detta, att de också är tämligen instabila. För att minska risken att murtavlorna vid t ex en sättning i konstruktionen ska falla ut, har man strävat efter att med fackträna hjälp begränsa dessa ytor.

Fackträna timmermärkningar följer vanligen samma principer som spantens, dvs. att alla trän i varje fack förses med samma siffra och att facken numreras i löpande följd. Liksom fallet är med spanten, särskiljs de båda fasadernas fackträn ofta med streckmärkning respektive flikmärkning.

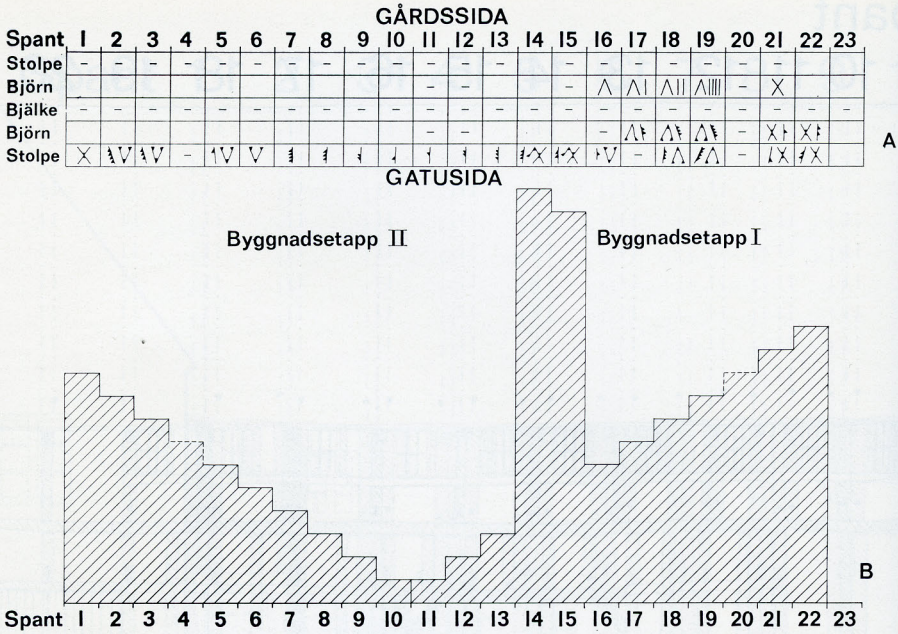

Fig. 5. Hus A. Spantmärkningarna i bottenvåningen. Av märkningsschemat (A) framgår märkningarnas utseende. I de fall märkningen av olika skäl inte kunnat registreras, har detta markerats med ett horisontellt streck. De tomma rutorna anger vilka element som saknas i konstruktionen. I diagrammet (B) anges märkningarnas numeriska värden i stapelform.

Korsvirkets sammanhållande element (bindare)

För att ytterligare fixera spanten i husets längdriktning begränsas de olika våningarnas väggytor uppåt och nedåt av längsgående timmer, som sträcker sig över flera fack och utgör den slutgiltiga låsningen av korsvirkestimran. Spantens stolpar, liksom de nedre fackträna, vilar nertill på syllen och upptill hålls de samman av lejden, fig. 3 A. Dessa båda korsvirkeselement kan gemensamt benämnas bindare. Det ska genast framhållas, att funktionsgränsen mellan bindare och fackträn i vissa avseenden är något diffus. Eftersom bindarna är orienterade i husets längdriktning och tillika omfattar flera spant, ligger det i deras natur att vara omärkta. I den fortsatta framställningen kommer heller inte bindarna att närmre behandlas.

Timrans olika delar är vanligen sammanfogade med tappar som fixeras i det individuellt avpassade tapphålet med en dymling, fig. 3 B. Låt oss då med

de ovan skisserade principerna för korsvirkets konstruktion och märkning i minnet övergå till att närmare betrakta den utmed Hjulhamnsgatan belägna magasinslängan, som här kallas

Hus A (fig. 4)

Av fig. 4 framgår, att husets bottenvåning utgörs av tjugotvå spant, medan övervåningen och vindsvåningen består av tjugotre[1]. Om vi ser på schemat över bottenvåningens spantmärkningar, framgår skillnaden mellan streckmärkning och flikmärkning tydligt på spantens björnar, fig. 5 A. Gårdsfasadens stolpar var så illa medfarna, att någon märkning här inte kunde spåras. Det är emellertid inte alltför djärvt att anta, att de varit försedda med streckmärkning. En översättning av märkningschemat i diagramform, fig. 5 B, visar, att bottenvåningen utgörs av två byggnadsetapper där den ena omfattar spanten 1—10 och den andra spanten 11—22. När det sedan gäller att avgöra vilken av de båda etapperna, som är den äldsta, kan märkningarna inte längre hjälpa oss, utan vi får då söka efter andra spår i korsvirkestimran. Av diagrammet, fig. 5 B, framgår, att både spant 10 och 11 är märkta med siffran I och dessa två utgör således de båda byggnadsetappernas begränsning mot varandra. Svaret på frågan om den inbördes åldern kan vi få genom att studera sträckningen av bottenvåningens bindare, kort sagt, var är lejden respektive syllen skarvad? Som framgår av fig. 4 är bottenvåningens lejd skarvad vid spant 10, vilket skulle peka mot spant 1—10 som den äldre delen medan å andra sidan syllen är skarvad vid spant 11, vilket skulle betyda, att spant 11—22 är äldst. Nu föreligger emellertid en väsentlig skillnad i dessa båda bindares anbringningskaraktär, nämligen den, att lejden kan bytas ut, utan att väggen i övrigt påverkas, men det kan omöjligt syllen. Skarven i syllen visar alltså, att spant 11—22 utgör husets tidigast uppförda del och att spant 1—10 är en senare tillbyggnad. Spant 11—22 kan vi alltså kalla för byggnadsetapp I och spant 1—10 för byggnadsetapp II. Om vi på fig. 4 betraktar stolpen i spant 11, upptäcker vi, att den på sin vänstra (norra) sida har ett tapphål för löshult, som inte har någon motsvarighet i spant 10. Om detta faktum sammanställs med observationen, att samma stolpe saknar invändiga tapphål för en gavelvägg, vilket betyder, att stolpen i spant 11 aldrig tjänstgjort som hörnstolpe, leds vi fram till slutsatsen, att byggnadsetapp II helt enkelt har efterträtt en äldre byggnad på samma plats. Vidare tycks det, som om denna äldre byggnad blivit uppförd tidigare än byggnadsetapp I. Jag kommer längre fram att ytterligare beröra denna äldsta, indirekt konstaterbara, byggnadsetapp i hus A. Också i stolpen spant 22 återfinns ett liknande tapphål på den högra (södra) sidan, som avslöjar, att etapp I har fortsatt längre söderut utmed Hjulhamnsgatan än vad som är fallet i dag.

Då det gäller den allmänna konstruktionskaraktären av etapp I, ser vi, att bjälkarna i spanten är nersänkta c:a en halv meter från stolparnas krön (ankarbjälkar) och lämnar på så sätt ett lågt störtrum över bjälklaget. Konstruktionen med störtrumsvägg förekommer normalt bara i vindsvåningar, vilket föranleder oss att på goda grunder misstänka, att byggnadsetapp I ursprungligen varit uppförd i endast en våning med en överliggande vindsvåning.

Kan vi då avlocka märkningsdiagrammet, fig. 5 B, ytterligare informationer? Märkningarna på stolparna i spant 14 och 15 avviker på ett iögonenfallande sätt från det väntade mönstret. Finns det någon tänkbar förklaring till detta? Om vi på fig. 4 betraktar spant 19 och 21, dvs. de stolpar, som omsluter längans nuvarande port, upptäcker vi, att dessa, analogt med stolparna i spant 11 och 22, är försedda med var sitt outnyttjat tapphål för löshult, som vetter in mot porten. Detta kan endast tolkas så, att porten inte är ursprunglig. Mot denna bakgrund förefaller det inte osannolikt, att avvikelserna i märkningsdiagrammet helt enkelt beror på att stolparna i spant 14 och 15 utgör en äldre port, som blivit igensatt i samband med att den nya togs upp. Nästa fråga blir då: Ingick denna äldre port i planerna, då byggnadsetapp I uppfördes eller är också den sekundärt upptagen? Två egenheter i portkonstruktionen pekar mot att den är sekundär; dels det outnyttjade tapphålet i den igensatta portens högra (södra) stolpe (spant 16), dels det faktum, att man för att hålla upp portens överliggare fått använda sig av en extra stolpe strax intill denna. Om porten varit ursprungligt tänkt, hade överliggaren helt enkelt tappats in i stolpen och en extra stötta av detta slag hade varit onödig. Frågan om den förmodade portens relativa ålder och ursprung kan dessbättre prövas genom att studera fackträna märkningar. Facken i byggnadsetapp I avdelas horisontalt av ett löshult. Under dessa finner vi antingen en snedstyva eller en undre bistolpe och i fackets övre del en övre bistolpe, fig. 4. De övre bistolparna återfinns i samtliga fack utom i fack 9 och 10, där de sannolikt avlägsnats i samband med att den nuvarande porten togs upp. Dessa övre bistolpar berörs inte till sitt antal av en eventuell port, varför man kan förvänta, att de under alla omständigheter är numrerade i en obruten följd, som svarar mot antalet fack. De undre bistolparnas/snedstyvornas och löshultens antal är däremot i högsta grad beroende av förekomsten av en port. Eftersom även dessa fackträn är numrerade i löpande följd och av naturliga skäl inte kan förekomma i de fack, som omfattas av en port, bör deras märkningar, om en ursprunglig port funnits, komma i "otakt" med de övre bistolparnas märkningar. Märkningsschemat, fig. 6 A, återger fackträna märkningar i byggnadsetapp I och dessa har översatts till staplar i diagrammet, fig. 6 B. Den grövre linjen markerar märkningsserien på de övre bistolparna och den finare visar märkningarna på löshulten. Märkningen på löshulten i fack 3, 4 och 5 bekräftar, vad vi redan misstänkte, nämligen att det verkligen rör sig om en sekundär igensättning, där timret häm-

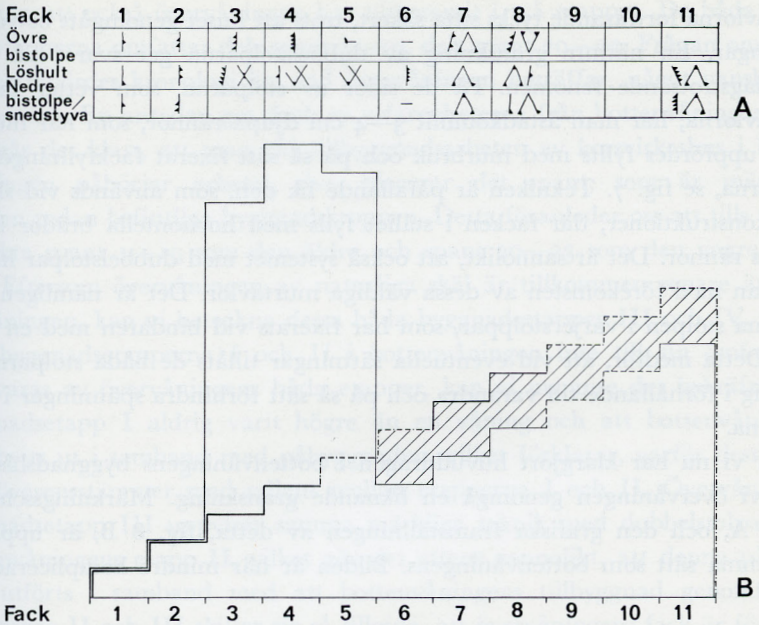

Fig. 6. Hus A. Fackmärkningarna på gatufasaden i byggnadsetapp I. Stapeldiagrammet visar dels märkningarna på de övre bistolparna (den grövre linjen), dels märkningarna på löshult och nedre bistolpe/ snedstyva (den finare linjen). Skrafferingen visar de två numeriska enheter, som skiljer de båda märkningsserierna.

tats från annat håll med redan befintliga märkningar. Men vad viktigare är: Vi ser, att från och med fack 6 kommer märkningsserierna på å ena sidan de av en port oberoende övre bistolparna och å andra sidan de beroende löshulten i otakt med två numeriska enheter (i t ex fack 7 visar den övre bistolpen helt riktigt siffran VII medan löshultet och den undre bistolpen bara hunnit till V). Detta avslöjar inte bara, att denna del av längan verkligen har haft en ursprunglig port utan också, att denna port från början varit endast två fack bred och att den sedermera utvidgats med ytterligare ett fack. Det tomma tapphålet för löshult i stolpen spant 16 förlägger den ursprungliga tvåfacksporten till de båda facken mellan spant 13 och 15.

Korsvirkestekniken i byggnadsetapp II skiljer sig på ett markant sätt från den i byggnadsetapp I och upppvisar några säregna drag, som är värda ett omnämnande. I fasaden utgörs spanten genomgående av dubbelstolpar och fackträn saknas helt. De enda byggnadselement, som förenar spanten är bindarna. Vad som inledningsvis sagts om fackträna funktion som begränsning av murtavlorna borde måhända omprövas, när de drygt tre meter höga

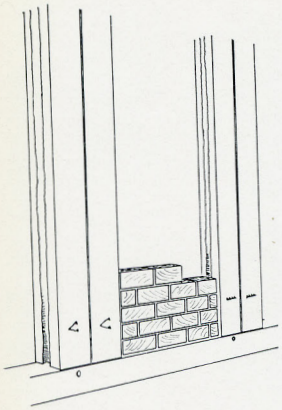

Fig. 7. Hus A. Principskiss över konstruktionen med dubbelstolpar.

murtavlorna fortfarande tycks sitta säkert, trots att huset genomgått betydande sättningar. En närmre granskning av dubbelstolparna ger svaret på detta tyngdlagstrotsande fenomen. På de sidor av stolparna, som vetter in mot murtavlorna, har man åstadkommit 3—4 cm djupa rännor, som när murtavlorna uppfördes fyllts med murbruk och på så sätt fixerat fackfyllningen vid stolparna, se fig. 7. Tekniken är påfallande lik den, som används vid skiftesverkskonstruktioner, där facken i stället fylls med horisontella brädor i stolparnas rännor. Det är sannolikt, att också systemet med dubbelstolpar hänger samman med förekomsten av dessa väldiga murtavlor. Det är nämligen bara den ena stolpen i varje stolppar, som har fixerats vid bindaren med en dymling. Detta medför, att vid eventuella sättningar tillåts de båda stolparna att röra sig i förhållande till varandra och på så sätt förhindra spänningar i murtavlorna.

När vi nu har klargjort huvuddragen i bottenvåningens byggnadshistoria, låter vi övervåningen genomgå en liknande granskning. Märkningsschemat, fig. 8 A, och den grafiska framställningen av detta, fig. 8 B, är upprättat på samma sätt som bottenvåningens. Bilden är här mindre komplicerad och

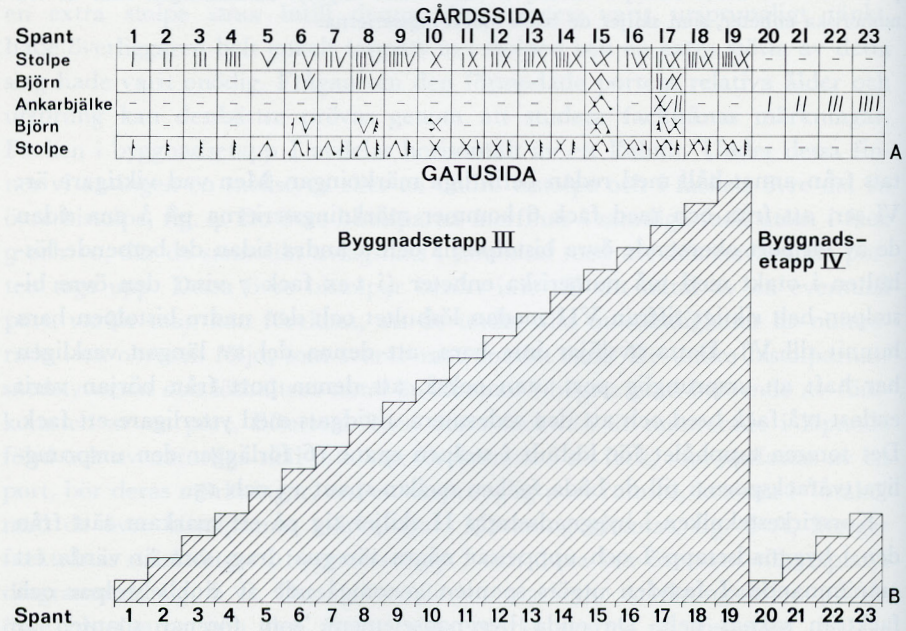

Fig. 8. Hus A. Spantmärkningarna i övervåningen. Märkningsschemat (A) och diagrammet (B) är uppgjorda efter samma principer som på fig. 4.

avslöjar, att också övervåningen har tillkommit i två etapper. De båda byggnadsetapperna omfattar dels spant 1—19, dels spant 20—23. Frågan om etappernas inbördes kronologi är, vad övervåningen beträffar, något vanskligare att besvara. En antydan ges dock av erfarenheterna från bottenvåningen. Där framgår det klart, att man vid tillbyggnadsarbeten av korsvirkeshus i längdriktningen påbörjar arbetet, dvs. placerar det spant, som är märkt I, vid den redan befintliga byggnadskroppen. Detta föranleder oss att tills vidare betrakta spant 1—19 som den äldre och spant 20—23 som den yngre etappen. Eftersom övervåningen av naturliga skäl är tillkommen senare än bottenvåningen, kan vi beteckna dessa båda byggnadsetapper III och IV. Eftersom byggnadsetapperna I och II i bottenvåningen inte till sin omfattning motsvaras av övervåningens båda etapper, kan vi nu anse det bekräftat, att byggnadsetapp I aldrig varit högre än en våning och att bottenvåningens lejd bytts ut i samband med påbyggnaden, vilket förklarar, varför dess skarv inte överensstämmer med syllens mellan etapperna I och II. Övervåningens byggnadsetapp III uppvisar samma märkliga teknik med dubbelstolpar som bottenvåningens etapp II, vilket gör det ytterst sannolikt, att denna påbyggnad utförts i samband med att bottenvåningens tillbyggnad genomfördes. Etapperna II och III skiljer sig så tillvida, att övervåningens fack är försedda med både löshult och övre bistolpe, men dessa fackträn har så klena dimensioner, att deras främsta uppgift torde vara att tjäna som fäste för de små fönstren.

Vindsvåningens spant, som således utgörs av takstolarna, uppvisar ett mer komplicerat märkningsdiagram, fig. 9 A och B. Vi kan här urskilja tre sepa-

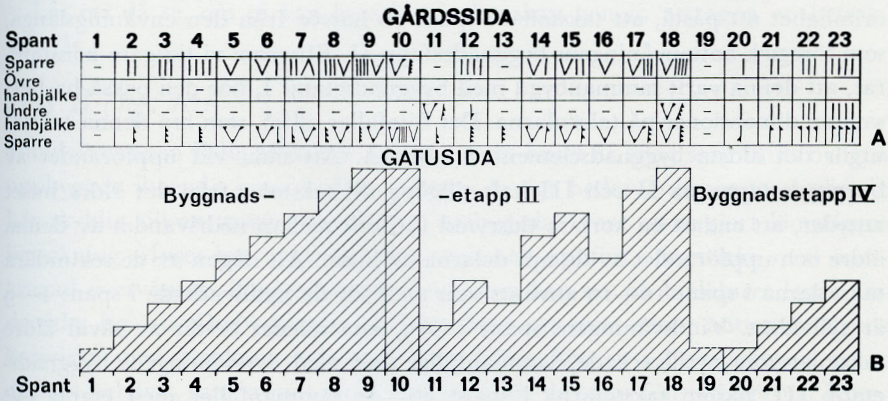

Fig. 9. Hus A. Spantmärkningarna i vindsvåningen (takstolarna). Märkningsschemat (A) och diagrammet (B) är uppgjorda efter samma principer som på fig 4.

rata märkningsserier i takstolarna, där spant 1—9 och 20—23, av märkningarna att döma, tycks sitta i sitt ursprungliga läge. Spant 11—19 utgör också en serie, men det är uppenbart, att de är sekundärt anbragta, eftersom märkningarna automatiskt förlorar sin betydelse, när byggnadsdelar återanvänds i andra sammanhang (jfr den igensatta porten i bottenvåningen). Man har helt enkelt använt den takstol, som passat bäst i de olika spanten, vilket medfört en oregelbundenhet i märkningarna. Varifrån härrör då dessa sekundäranvända takstolar? Det enda krav dessa takstolar måste uppfylla är, att ha den rätta bredden vid basen. Detta kan i och för sig åstadkommas genom att såga av sparrbenen på takstolar från ett bredare hus, men eftersom sparrarnas märkning vanligen sitter nere vid basen och de aktuella märkningarna på dessa sekundära takstolar ännu finns kvar, talar allt för att takstolarna redan från början haft den rätta bredden. Den mest sannolika förklaringen är, att dessa takstolar ursprungligen tillhört den envåningslänga, som vi här har kallat byggnadsetapp I. Att takstolarna spant 1—9 tillverkats i samband med att byggnadsetapp II och III uppfördes får anses som självklart. Vi ser på märkningsdiagrammet, fig. 9 B, att trots att spant 1—19 bara innefattar två märkningsserier finns det tre takstolar, som är märkta VIIII (nio), nämligen spant 9, 10 och 18. Det är uppenbart, att ännu en sekundärt använd takstol utnyttjats. Detta understryks av att streck- och flikmärkningen vetter mot "fel" fasader, se fig. 9 A, spant 10. Takstolen har uppenbarligen innehaft den rätta basbredden, men den kan ändå inte härröra från envåningslängan (byggnadsetapp I), dels därför att vi i den serien redan har en nia, spant 18, dels därför att streck- och flikmärkningen sitter avigt. Det är uppenbart, att denna takstol härrör från ett annat hus och eftersom denna sekundära takstol utöver basbredden också måste uppfylla ett exakt höjdmått har denna takstol alltså hämtats från ett hus, som haft exakt samma dimensioner på takstolarna som envåningslängan byggnadsetapp I. Det är mot denna bakgrund ingen orimlighet att påstå, att takstolen i spant 10 härrör från den envåningslänga, som föregick bottenvåningens byggnadsetapp II. Eftersom vi tidigare konstaterat, att denna varit sammanbygd med byggnadsetapp I, bör den också ha haft samma dimensioner på takstolarna. Det förefaller alltså, som om denna takstol utgör det äldsta byggnadselementen i hus A. Att man vid uppförandet av byggnadsetapperna II och III haft tillgång till takstolar från det äldre huset antyder, att endast en kortare tidsrymd förflutit mellan nedrivandet av denna äldre och uppförandet av de nya delarna av huset. Att någon av de sekundära takstolarna i spant 10—19 använts som mall för de nytillverkade i spant 1—9 är självklart. Vindsvåningens spant 1—19, som således består av såväl äldre takstolar som nytillverkade, sammanfaller helt med övervåningens byggnadsetapp III, liksom takstolarna i spant 20—23 sammanfaller med etapp IV. Takstolarna hänförs därför till övervåningens båda byggnadsetapper.

Ett närmare studium av takstolen i spant 19 ger ytterligare näring åt hypo-

tesen, att byggnadsetapp III är äldre än etapp IV. Hanbjälken har avlägsnats och de båda förtagningarna för inbladningen, som vetter in mot etapp IV, har man velat dölja genom att spika på två klossar. Vidare har man försett de båda sparrarna med tapphål på insidan. Dessa har uppenbarligen varit avsedda för en gavelkonstruktion i korsvirke. Dessutom bär takstolen på sydsidan, dvs. den sida, som vetter in mot etapp IV, spår av rödfärgning och kraftig väderpåverkan. Detta kan inte tolkas på annat sätt än att takstolen i spant 19 har utgjort övervåningens gavel mot söder, vilket betyder, att när övervåningen, byggnadsetapp III, uppfördes, bibehöll resten av envåningslängan, byggnadsetapp I, sin ursprungliga höjd från spant 20 och vidare söderut utmed Hjulhamnsgatan. Den väderbitna takstolen i spant 19 antyder, att detta varit fallet under en längre tid, innan övervåningens etapp IV uppfördes.

Vi skulle nu kunna sammanfatta det vi sett i timran på följande sätt: En envåningslänga (byggnadsetapp I) byggs till söder om en liknande, redan befintlig korsvirkesbyggnad, fig. 15 b. Efter en tid ersätts den äldre längan med en ny (byggnadsetapp II) och byggnadskroppen förses samtidigt med en övervåning omfattande nitton spant (byggnadsetapp III), fig. 15 c. Söder om denna övervåning behåller envåningslängan (etapp I) sin ursprungliga höjd. Takstolarna till den nya övervåningen utgörs till en del av sådana, som ursprungligen tillhört de båda envåningslängorna. Takstolarna flyttas helt enkelt upp en våning och kompletteras med nytillverkade. Efter en tid förkortas den del av huset, som fått bibehålla sin ursprungliga höjd, och de resterande tre spanten av byggnadsetapp I (spant 20—22) erhåller sannolikt i samband med detta sin övervåning med tillhörande nytillverkade takstolar (byggnadsetapp IV), fig. 15 d. Det är också troligt, att man samtidigt tar upp den nuvarande porten och sätter igen en äldre trefacksport, som vid husets uppförande emellertid endast omfattade två fack.

Låt oss då se, om vi kan bredda vår kunskap genom att ägna en betraktelse åt

Hus B (fig. 10)

Handelsmannen Pehr Malmros karakteriserar huset år 1805 som "mitt nyligen uppbyggde iboende huus"[2]. Den säkert i övrigt hedervärde mannen gör sig här skyldig till en mindre överdrift; "ombyggda" vore en avgjort lämpligare beteckning. Huset har ursprungligen varit helt uppfört i korsvirke med överkragad övervåning. Tapphålen för knektarna kan ses på bjälkhuvudenas undersida, fig. 10. Ombyggnaden har bestått i att man ersatt bottenvåningens korsvirke med tegelmur och tagit upp större fönster i övervåningen samt, där det behövts, satt in nytt virke som fäste för de stora fönsterbågarna. Korsvirkets ursprungliga karaktär kan på övervåningen studeras mellan spant 21—22 och 31—32. Fackträna har utgjorts av två löshult och tre bistolpar.

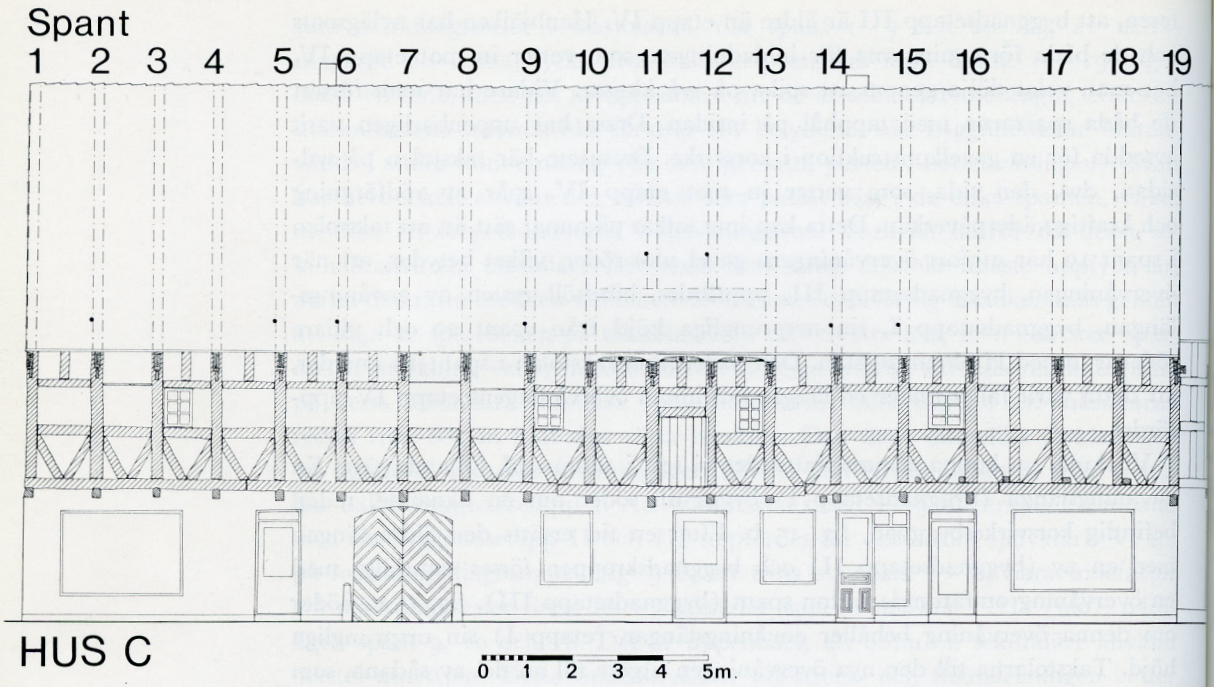

Fig. 10. Hus B och C, gatufasaderna. Den tätare skrafferingen anger det resterande korsvirkets bärande element och punkterna markerar timmermärkningarnas placering på takstolarna.

Övervåningens ankarbjälkar har avlägsnats mellan spant 23 och 34 för att ersättas av nya bjälkar, vilka lagts ovanpå störtmurens lejd och där fixerats med järnbeslag. Detta har gjorts för att erhålla en större takhöjd i övervåningen. Att de ursprungliga ankarbjälkarna behållits i husets östligaste (vänstra) del beror på att ett vinschspel varit placerat här med en homeja mot gården och det stora hjulet har här förhindrat en höjning av vindsgolvet. Liknande vinschar finns också på vindsvåningarna i hus A och C, fig. 11. För att göra illusionen av ett gediget tegelhus fullständig blev man då nödsakad att såga av de utskjutande huvudena på övervåningens kvarvarande ankarbjälkar (spant 20—22), eftersom förekomsten av sådana i den putsade fasaden skulle avslöja husets egentliga konstruktion. En sådan åtgärd kan emellertid inte vidtas, utan att spantens hållfasthet äventyras, eftersom takstolarnas tyngd då skulle hota att pressa isär de båda fasaderna. Lösningen på detta problem har åstadkommits genom att förse takstolarna i spant 20—21 med en egenartad tasskonstruktion mot gatufasaden, som överför sparrens

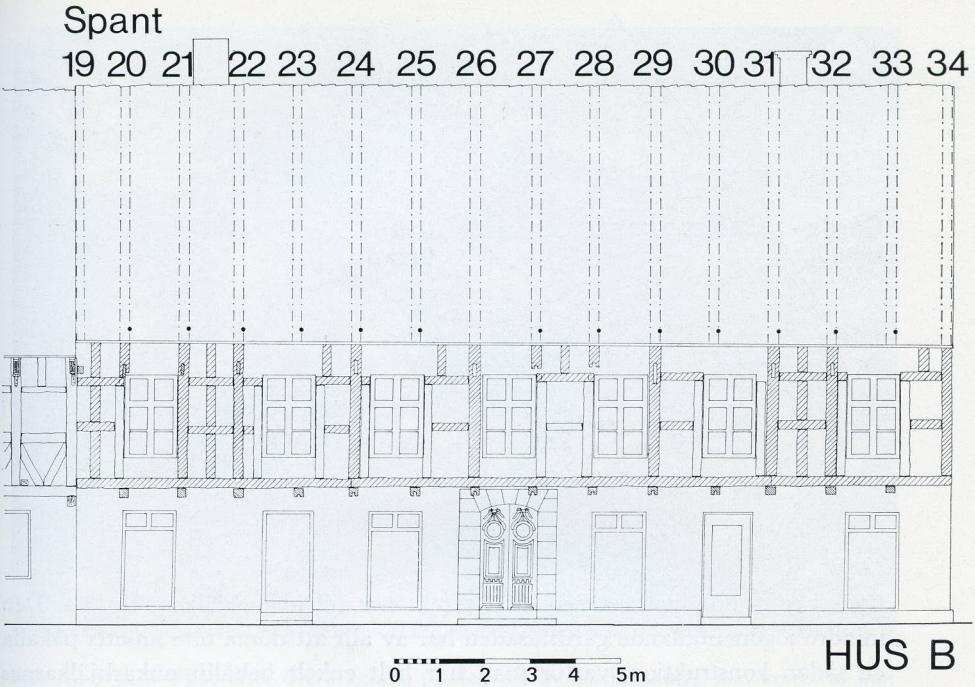

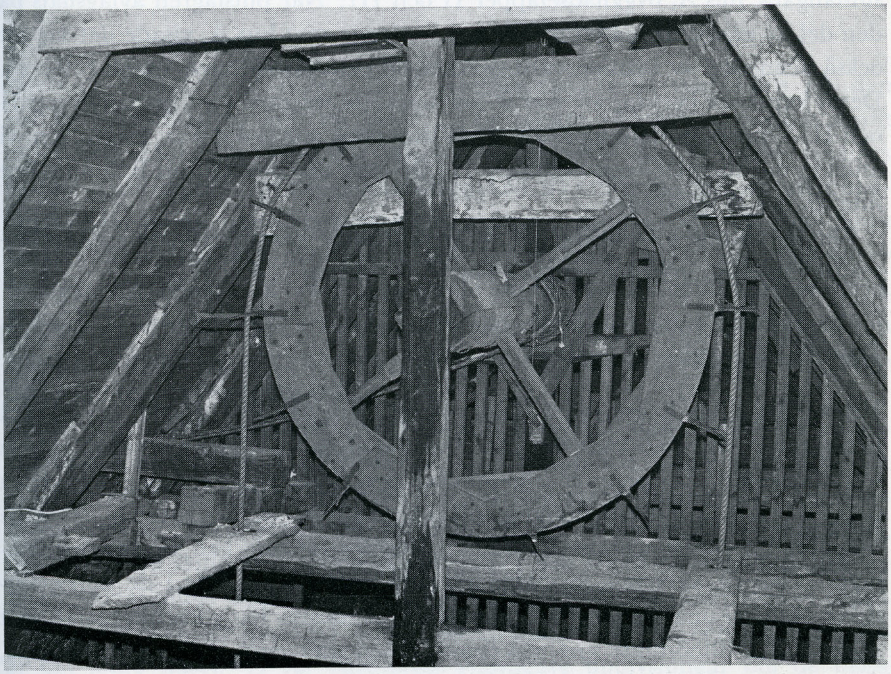

Fig. 11. Vinschhjul till hisspel på vindsvåningen i hus A. (foto)

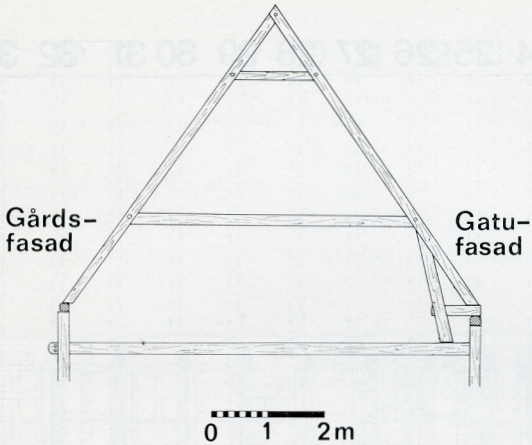

Fig. 12. Hus B. Takstolarnas tasskonstruktion mot Lilla Torg i spant 21—22.

tryck nedåt-utåt mot fasadens lejd direkt ner till ankarbjälken, fig. 12. Den mindre iögonenfallande gårdsfasaden har av allt att döma inte ansetts påkalla en sådan konstruktion, varför man här helt enkelt behållit ankarbjälkarnas huvuden och dymlingar i ursprungligt skick.

Hur förhåller sig då korsvirkeshuset B tidsmässigt till den anslutande magasinslängans, hus A, byggnadsetapper II och III? När putslagren avlägsnats på den del av gårdsfasaden på hus B, som vetter in mot hus A, visade det sig, att också denna del av fasaden varit överkragad och försedd med knektar, fig. 13. Detta kan bara betyda, att hus B har uppförts tidigare än byggnadsetapp II och III i hus A. Vidare hänvisas vi till slutsatsen, att den del av hus A, som vi antagit, har föregått byggnadsetapp II inte varit anslutet till hus B, åtminstone inte då hus B uppfördes.

Låt oss slutligen betrakta det tredje och sista korsvirkeshuset i den Hedmanska gården, magasinslängan, som här benämns

Hus C (fig. 10)

I likhet med hus B har också denna länga varit försedd med en överkragad övervåning och tillhörande knektar. Gatufasadens korsvirke har också i detta hus ersatts med en tegelmur i bottenvåningen. Husets nuvarande port mellan spant 6 och 8 är inte ursprunglig, vilket framgår av de kvarsittande avsågade tapparna för stolpe och knekt i spant 7, som fortfarande kan ses på gårdsfasaden. Också de avsågade tapparna till fackträna kan iakttas i de korsvirkesdelar, som inramar porten mot gårdssidan. Troligen har vinschhomejan mot gården med tillhörande spel tillkommit i samband med att porten togs upp,

Fig. 13. Hus B. Spår efter överkragning på den del av gårdsfasaden, som vetter in mot hus A.

eftersom tydliga spår av en äldre vinschhomeja med spel finns på den del av gårdsfasaden, som nu täcks av en senare tillbyggnad mellan spant 15 och 16. Mot Lilla Torg har längan varit försedd med en större takkupa mellan spant 10 och 13. Att denna utbyggnad på vindsvåningen är ursprunglig framgår av att märkningarna på sparrarna i spant 11 och 12 ännu finns kvar. Vid en jämförelse med placeringen av de övriga sparrarnas märkningar framgår, att dessa med all säkerhet inte skulle funnits kvar, om sparrarna i spant 11 och 12 varit sekundärt avsågade. Då inga säkra spår av någon vinschanordning finns i anslutning till spant 10—13, är takkupans ursprungliga syfte och användning osäker.

Spant 19 utgör gemensam gavel för hus B och C. Redan en blick på fasadernas korsvirke, fig. 10, antyder, att hus B uppförts senare än hus C och anslutits till detta. Låt oss ändå se, vad märkningarna har att säga. De enda spant, som är försedda med för oss användbara märkningar, är takstolarna, fig. 14 A. Till skillnad från hus A har man i hus B och C endast använt sig av streckmärkning. Märkningsdiagrammet, fig. 14 B, bekräftar, vad vi redan anade, nämligen att spant 19 tillhör hus C, vilket i sin tur betyder, att detta är det äldre huset. Vi får emellertid ytterligare upplysningar om de båda

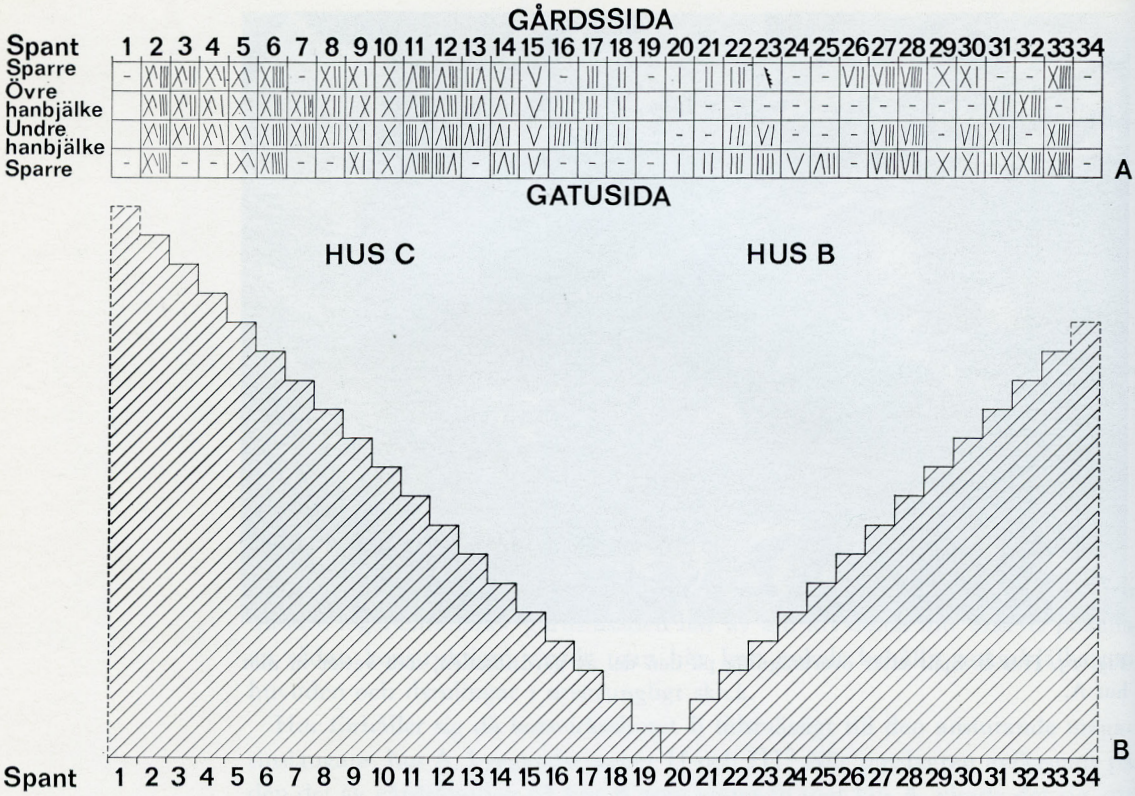

Fig. 14. Hus B och C. Spantmärkningarna i vindsvåningen (takstolarna). Märkningsschemat (A) och diagrammet (B) är uppgjorda efter samma principer som på fig. 4.

husen, nämligen att både hus B och C, till skillnad från hus A, tycks ha uppförts i vardera ett sammanhang.

Det kan nu vara på sin plats att i några korta punkter sammanfatta de rön, vi gjort, om de tre husens byggnadshistoria.

1. Mot Lilla Torg vetter hus C, till vilket sedermera hus B ansluts.
2. Mot Hjulhamnsgatan vetter en envåningslänga, som uppenbarligen inte varit sammanbyggd med hus B.
3. Envåningslängans äldre (norra) del rivs och ersätts med en ny, vilken nu byggs samman med hus B. Samtidigt förses denna med en övervåning omfattande nitton spant, som också ansluts till hus B. Den resterande delen av hus A bibehålls i endast en våning.
4. Denna envåningslänga rivs på tre och ett halvt fack när, och dessa förses med en övervåning, som ansluts till den redan befintliga.

Dessa är de viktigaste skeendena i husens historia, bortsett från att portar har öppnats och flyttats samt att smärre om- och tillbyggnader har skett. Låt oss då slutligen med hjälp av de skriftliga källorna försöka fastslå, när dessa byggnader och byggnadsetapper tillkommit.

Gården och skrifterna

Hus C beskrivs 1625 som "en temelig Bögning offven och neden"[3] och 1615 som borgmästaren Jens Ennertsens "nye gaard"[4]. Om detta ska tolkas, som att huset är nyligen uppfört eller endast nyförvärvat — Jens Ennertsen köpte huset 1615 — är svårt att avgöra. Husets korsvirke bär emellertid tydlig renässansprägel och det tycks inte vara alltför djärvt att förlägga husets tillkomsttid till 1600-talets början[5].

Hus B omfattade fram till 1577 två fastigheter under skilda ägare[6], vilket betyder, att före detta år kan omöjligt någon byggnad av hus B:s dimensioner ha stått på platsen, utan det har sannolikt rört sig om två mindre hus. Vi vet, att hus B är yngre än hus C och det är tydligt, att det inte härrör från 1600-talets början, eftersom gården på A- och B-tomten 1625 betecknas som "megit forfalden, baade ud til torffuit och stredit"[7]. Möjligen får vi här också en antydan om att den envåningslänga, som föregick byggnadsetapp II, inte heller var i bästa skick. För att försöka ringa in tillkomsttiden för hus B tvingas vi att först fastställa, när byggnadsetapp II och III uppfördes i hus A, eftersom vi vet, att när detta gjordes, fanns redan hus B. Detta tycks ha skett omkring 1751 och mannen bakom byggnationen var den dåvarande ägaren, handelsmannen Haqvin Bager[8]. Detta ger oss emellertid bara en tidsgräns framåt. En omständighet, som är betydelsefull i sammanhanget är, att hus B och C har gemensam gavel. Detta är en konstruktion, som förefaller osannolik, för att inte säga otrolig, så länge de båda fastigheterna B och C tillhör olika ägare och detta är fallet fram till dess handelsmannen Diedrich Sölscher inköper samtliga delar av Hedmanska gården år 1719—1725[9]. Allt talar således för en datering av hus B till perioden 1719—1751.

Gabriel Hedman låter slutligen uppföra det stora femvåningsmagasinet, hus E, mellan åren 1850 och 1852[10]. I samband härmed rivs den resterande envåningslängan utmed Hjulhamnsgatan och övervåningen, byggnadsetapp IV, tillkommer. Samtidigt tar man upp den nuvarande porten i hus A.

Med dessa uppgifter i minnet kan vi nu försöka att skissera gårdens byggnadshistoria från omkring 1600 till 1973, fig 15 a—c.

a. Under 1600-talets första decennier byggs hus C. På B-tomten står troligen fortfarande två hus, eftersom de båda fastigheterna fick gemensam ägare först 1577 och byggnaderna 1625 betecknas som förfallna. Utmed Hjulhamnsgatan är troligen den envåningslänga, som föregick byggnadsetapp

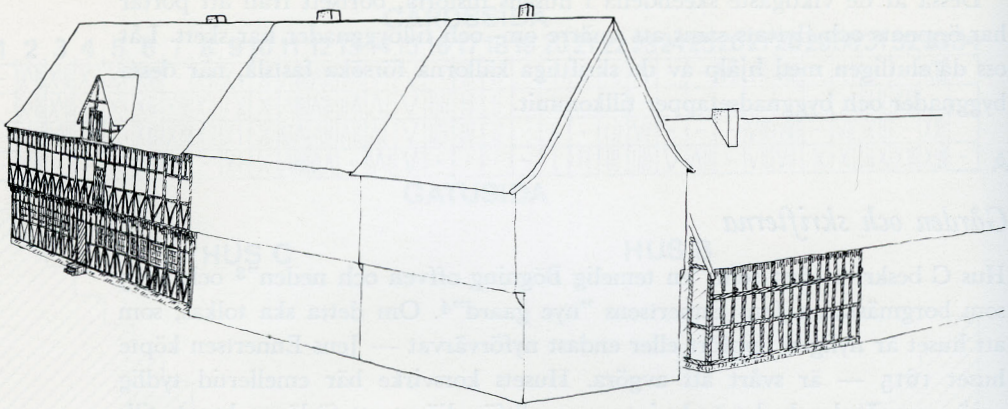

a 1600–1720

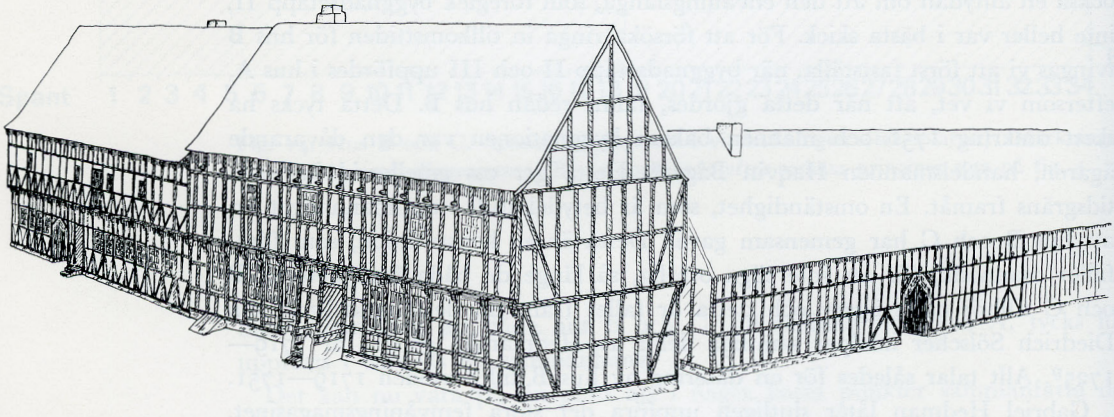

b 1720–1751

Fig. 15. Försök till en schematisk rekonstruktion av Hedmanska gårdens byggnadshistoria från omkring 1600 till 1973.

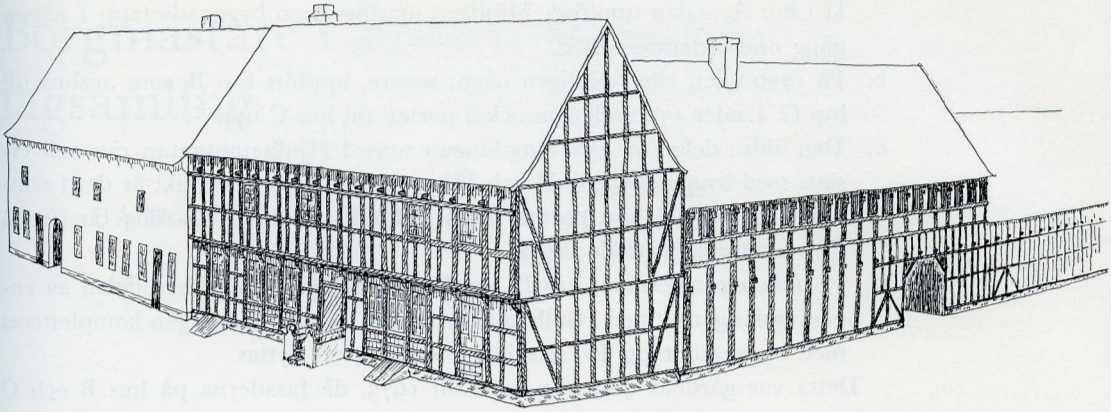

c 1751 – 1850

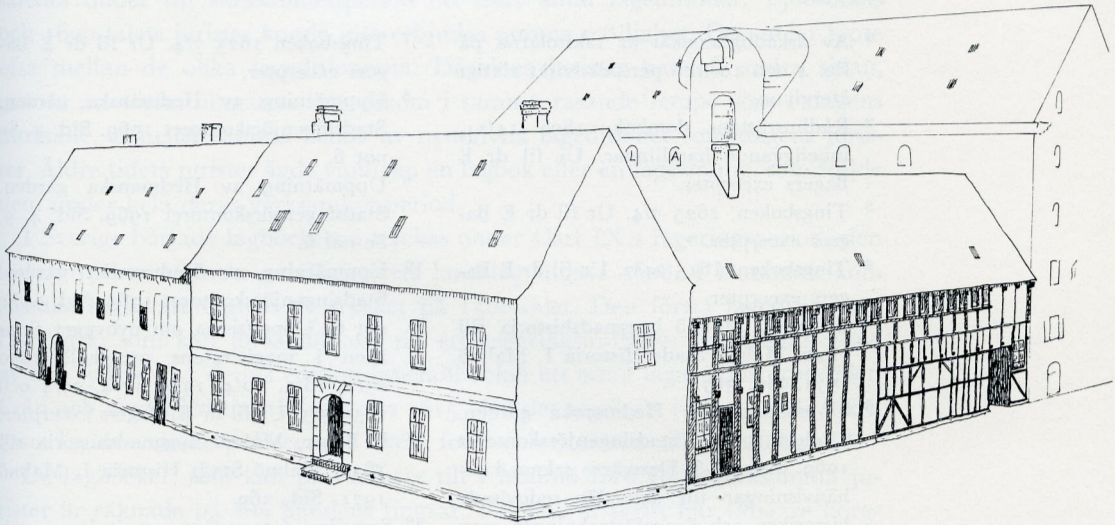

d 1852 – 1973

II i hus A, redan uppförd. Möjligen uppförs även byggnadsetapp I någon gång under denna period.

b. På 1720-talet, eller möjligen något senare, uppförs hus B, som ansluts till hus C. Under 1700-talet tas också porten till hus C upp[11].

c. Den äldre delen av envåningslängan utmed Hjulhamnsgatan rivs och ersätts med byggnadsetapp II och III omkring 1751. Sannolikt är det i samband med detta, som porten i hus A breddas. År 1803—1805 får hus B sin nuvarande putsade fasad.

d. Femvåningsmagasinet, hus E, uppförs år 1850—1852. större delen av envåningslängan utmed Hjulhamnsgatan rivs och övervåningen kompletteras med byggnadsetapp IV samtidigt, som porten flyttas.

Detta var gårdens utseende fram till 1973, då fasaderna på hus B och C restaurerades och därigenom kom att bidra till att skänka Lilla Torg en värdig inramning.[12]

NOTER

1 Av åskådlighetsskäl är takstolarna på fig. 4 och 10 inte perspektiviskt riktigt återgivna.

2 Rådhusrättens dombok. 1806 14/11, inneliggande handlingar. Ur fil dr E Bagers excerpter.

3 Tingsboken. 1625 7/4. Ur fil dr E Bagers excerpter.

4 Tingsboken. 1615 24/7. Ur fil dr E Bagers excerpter.

5 E Bager, Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö Stads Historia I, Malmö 1971. Sid. 367.

6 Uppmätning av Hedmanska gården. Utgiven av stadsingenjörskontoret 1969. Sid. 7—8. Dessvärre saknas källhänvisningar till den där redovisade historiken och ägareförteckningen men sannolikt är uppgifterna hämtade ur fil dr E Bagers excerpter.

7 Tingsboken 1625 7/4. Ur fil dr E Bagers excerpter.

8 Uppmätning av Hedmanska gården. Stadsingenjörskontoret 1969. Sid. 4. Se not 6.

9 Uppmätning av Hedmanska gården. Stadsingenjörskontoret 1969. Sid. 4, 9, Se not 6.

10 Uppmätning av Hedmanska gården. Stadsingenjörskontoret 1969. Sid. 5. Se not 6. Uppgifterna om nybygget finns även i magistratens protokoll 1850 23/2, 16/3, 10/4, 13/4, 17/4, 27/4 och 1853 5/3. Ur fil dr E. Bagers excerpter.

11 E Bager, Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö Stads Historia I, Malmö 1971. Sid. 369.

12 Samtliga fotografier, renritningar och teckningar i uppsatsen är utförda av förf.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Fil dr Einar Bagers excerpter.
E Bager, Malmö byggnadshistoria till 1820. Malmö Stads Historia I, Malmö 1971.
Uppmätning av Hedmanska gården. Stadsingenjörskontoret 1969.

Borgmästare Christen Hansens lagsamling

Av Kjell Å Modéer

Inledning

Dagens praktiskt verksamma jurister använder i sitt arbete en årsaktuell utgåva av "Sveriges rikes lag", och en domare eller advokat etc. "konsumerar" således under sin verksamhetsperiod ett stort antal lageditioner. 1500-talets och 1600-talets jurister kunde inte erbjudas samma möjlighet. Decennier löpte ofta mellan de olika lageditionerna. Dåtidens jurister hade å andra sidan, genom att författningarna inte utkom i samma rasande tempo som i dagens samhälle, ej heller samma behov av nyutgivna lageditioner som dagens jurister. Äldre tiders jurister ägde vanligen en lagbok eller en lagsamling, som följde dem under hela deras verksamhetsperiod.

I Sverige började lagböckerna tryckas under Carl IX:s regeringsperiod; den första tryckta utgåvan av Christofers landslag utgavs 1608. I Danmark kom enstaka lagar att utgivas av trycket på 1500-talet. Den första lageditionen i Danmark, som kan föras tillbaka till ett regeringsinitiativ, är utgåvan 1590 av den jydske lov; denna edition innehöll också ett antal lagar från 1500-talet. Från och med Christian IV:s recess 1615 blev det regel att i vart fall de viktigaste lagarna skulle publiceras i tryckt form och utsändas till domstolarna.[1]

De lagböcker, som kan provenieras till i Malmö före 1658 verksamma jurister är räknade på ena handens fingrar. I denna årsskrift har tidigare borgmästaren Ewert Willtfangs lagbok apostroferats.[2] Hans lagbok som finnes i stadsarkivet i Malmö består av den av boktryckaren Peder Hake i Köpenhamn år 1642 tryckta editionen av "Den rette Jydske Lowbog". Ytterligare ett exemplar av denna edition med sannolik anknytning till byfogden Hans Waltersøn förvaras i stadsarkivet.[3] Av Skånelagen finns i stadsarkivet ett exemplar som tillhört Ewert Willtfang. På kungliga biblioteket i Stockholm finns ytterligare ett par exemplar av denna lag, varav ett har tillhört borgmästaren Jacob Pedersen (cod. B 86) och ett annat har tillhört borgmästaren Christen Jacobsens hustru Margarethe (cod. B 73).

I denna artikel skall jag presentera ett annat exemplar av "Den rette Judske Low", som dök upp på antikvariatsmarknaden för ca 30 år sedan, ett exemplar som har intresse för årskriftens läsare då dess förste ägare var den under 1600-talets tre första decennier i Malmö verksamme borgmästaren Christen Hansen. Vidare har boken bibliografiskt intresse då den tillhör den grupp av svåridentifierade editioner av danska lagsamlingar som utkom under 1600-talets två första decennier. Slutligen innehåller lagsamlingen handskrivna anteckningar och notiser av biografiskt och rättshistoriskt intresse.

Jag kommer först att presentera bokens edition och bokband. Därefter kommer jag att beskriva bokens ägarelängd från 1616 och till våra dagar och slutligen skall jag något behandla de handskrifts-addenda som gjorts i boken.

Edition och bokband

De samlingsband med danska lagar och förordningar med "den rette Judske Low" som centralt arbete, vilka utkom från Matz Vingaards tryckeri i Köpenhamn med början 1590 innehåller vanligen totalt åtta titlar, nämligen den jydske lov, Christian III:s recess 1558, Fredrik II:s recess 1576, Fredrik II:s handfästning, gårdsrätten, sjörätten, kungligt brev 19 juni 1582 och förordningen angående "Betler oc Staadere" 1588. Det är dock vanligt att dessa äldre lagsamlingar kompletteras med förordningar och bihang, som för ägaren antingen hade aktualitet, eller utgjorde ett betydelsefullt komplement för honom i hans verksamhet.

Dessa äldre lagsamlingar har, som tidigare visats av LAURITZ NIELSEN[4], ett komplext ursprung. Han har visat, att större delen av de editioner som tidigare hänförts till Matz Vingaards edition 1590 egentligen tryckts under 1600-talets två första decennier och också på skilda tryckerier i Köpenhamn. Nielsen har visat på att det föreligger tre grupper av upplagor, vilka härrör från envar av boktryckarna Salomon Sartor[5], Niels Michelsen och Jörgen Hantsch.

Matz Vingaard och den välkände bokhandlaren, magister Hans Aalborg erhöll den 26.8.1590 privilegium på lagsamlingen under 25 år.[6] Vingaard dog ca 1600. Det har ej kunnat visas att de nya utgivarna av de senare utgåvorna erhållit bokhandlare Aalborgs godkännande att utge en ny utgåva. Den av Salomon Sartor utgivna utgåvan har därför ansetts kunna dateras till någon gång mellan åren 1615, dvs. det år privilegiet löpte ut, och 1619.[7]

Nielsen har med hjälp av ornaments- och majuskel-karakterisktiska kunnat gruppera de kända lagsamlingarna. Beträffande de åtta angivna delarna hör Christen Hansens lagbok in under den Sartorska gruppen (grupp A). Det finns emellertid ett undantag, nämligen Christian IV:s recess 1615 som direkt anges vara tryckt hos boktryckaren Henrik Waldkirch i Köpenhamn.[8] Innehållet i Christen Hansens lagsamling framgår av *Bil. 1*, sid. 87 sedan.

Borgmästaren Ewert Willtfangs lagsamling av år 1652. Malmö stadsarkiv.

Christen Hansen förvärvade enligt ägareanteckning lagsamlingen år 1616. Med stöd av denna notis kan således den Sartorska utgåvan tidigareläggas från år 1619 till *senast* år 1616. Sannolikt har den Sartorska editionen utgivits så snart det Vingaard-Aalborgska privilegiet löpt ut, eller under slutet av år 1615 eller år 1616.

Om Christen Hansen själv låtit ombesörja bindningen av lagsamlingen eller om han köpt den i inbundet skick framgår ej av ägarenotisen. Det står emellertid klart att samlingen kompletterats med en aktuell förordning, nämligen Christian IV:s s.k. lilla recess. Då denna förordning utgavs den 31.3.1615 har den sannolikt förelegat i tryck samtidigt med den Sartorska lagsamlingen och därför, som en aktuell förordning, tillförts lagsamlingen. Som ovan nämnts bestämdes genom Christian IV:s recess (principium) att förordningarna skulle tryckas och utsändas bl.a. till domstolarna.

Christen Hansens lagsamling är inbunden i ett samtida pergamentsband i kvarto (format: 14,5×18,5 cm). På båda pärmarna finns en centrerad blindtrycksstämpel föreställande gudinnan Justitia med traditionella attribut, svärd och vågskål, och med omgivande ramornamentik. Denna bokutstyrsel kan icke beläggas på något av de exemplar av den jydske lov, som finnes i det Konglige Bibliotek i Köpenhamn.[9]

Ägarelängd

Christen Hansen

På den främre pärmens insida finns följande ägareanteckning: *"Denne bog hørrer mig Christenn Hanssønn i Malmøe til och kiøbte ieg dend, ded Aar Anno 1616. Christenn Hansonn. Egen Haand."* Christen Hansen är belagd i domböckerna redan den 13.2.1598 då han som slottsskrivare på Malmöhus inför rådstugurätten i Malmö begärde kvarstad på borgmästaren Jacob Möllers egendom för kronans fordran. Den 15.8.1604 installerades han i sitt borgmästareämbete i Malmö, en befattning som han därefter innehade till sin död 1627.[10] Utöver borgmästaretjänsten innehade Christen Hansen också tjänsten som tullare (tolder); en tjänst som till en början endast omfattade Malmö men som från 1626 även inneslöt städerna Skanör och Falsterbo. För Christen Hansen förelåg säkerligen icke några betänkligheter att svära den danske konungen sin trohet. Han stod väl i gunst hos befallningsmannen på Malmöhus Sigvard Grubbe, och därigenom också hos Christian IV. — Christen Hansen var gift med Karine Hansen, dotter till borgaren Hans Hansen i Flensborg. De hade gemensamt sju barn, av vilka två nådde vuxen ålder, nämligen dottern Anne, som gifte sig med rådmannen Curt Welkeling d.y., och sonen Samuel, som ärvde den här aktuella lagsamlingen efter Christen Hansens död den 24.11.1627. Christen Hansens epitafium finns uppsatt i S:t Petri kyrka.[11]

Samuel Christensen

Nästa proveniensanteckning i kronologisk ordning återfinnes också genom en pärmanteckning, nu på den bakre pärmens insida: *"Samuel Christensøn Hörer denne bog till, oc fick den Efter min S: Kierre fader Christen Hansøn. Kong. Majtz Tolder oc Borgemest. udi Malmø. Den 27 December 1627. Symbol: Verlass dich auff Menniskum nicht.*[12] *Samuell Christenson, Egen Hand."* Christen Hansens son Samuel, som ärvde lagsamlingen, bodde kvar hos modern i Malmö. Vi återfinner honom där så sent som 1645.[13] Samuel flyttade emellertid senare till Köpenhamn och bosatte sig där. I ett missiv daterat den 27.12.1651, refererat i Rådhusrättens dombok, kallas han "wellfornemme Mand Samuell Christensen aff Kiøbenhaffn".[14]

Med Samuel Christensen fördes lagsamlingen över Sundet, där den därefter funnit sina ägare i närmare 300 år. Det är omöjligt att med hjälp av anteckningarna i lagsamlingen upprätta en fullständig ägarelängd, men några proveniensanteckningar har kunnat identifieras. En ägareanteckning från den 20.12.1670, kan ex.vis inte identifieras,[15] ej heller en signatur Anders Skreffer.[16]

"Jyllands-gruppen"

Ett antal ägareanteckningar från 1600-talets senare del och från 1700-talets två första decennier kan dock beläggas med hjälp av bevarade matriklar och

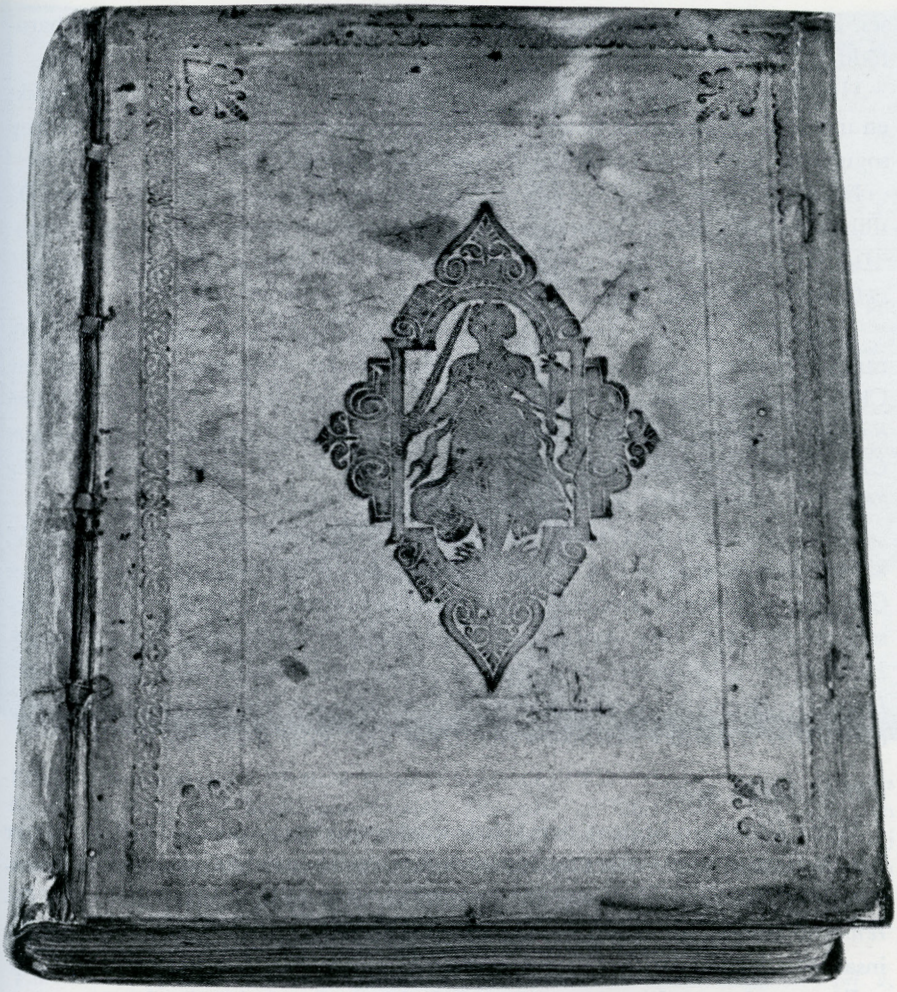

Christen Hansens lagsamling av år 1616. Samtida pergamentband med gudinnan Justitia i blindtryck.

kyrkoböcker.[17] Dessa ägare har det gemensamt att de samtliga kan placeras på Jylland, i Ove sogn (socken) och Astrup sogn, båda i Hindsted härad, Aalborgs amt.[18]

Den äldsta av dessa ägare är troligen Jørgen Jensen, som enligt Himmersyssels matrikel 1688 hade "Vester Skovhus" i "fæste", dvs. livsvarigt arrendekontrakt, under Villestrups gods (*Jørgen Jenssen boendes i Himmersössell i Hindsteds Herred i Astrup Sogn i Skouhussett*")[19] Dennes son Jens Jørgen-

sen har som 15-åring den 5.11.1691 i lagsamlingen noterat, att han var barnfödd i "Vester Skauhuus".[20]

Under 1680—1690-talen hade boken flera ägare. Näste ägare är sannolikt en man vid namn Kjeld Jensen *"som boer og er her udi Lille Arden"* (Astrup sogn), och som finnes belagd i Himmersyssels matrikel 1688.[21]

Därpå följande daterbara proveniensanteckning är från den 24.2.1692. Då tillhörde boken Bertel Christensen Boldii enligt en av honom nedtecknad notis: *"Denne bog hörer mig Bertel Christenssen till och bekom jeg den af erlig och velachte mand Keld Jensen."*[22]

Troligen av samma hand och från samma tidsperiod är noteringarna rörande personer med familjenamnet Christenssen, nämligen Hans, son av Christian Markussön och h.h. Johanne Christensdatter (*"Hans Christenssøn barnfödd i Astrup skriffuergaard,)*[23], Abraham (*"Min kiere broder Abraham Christenssøn förmodades at finde i Kiøbenhavn,)*[24] och Jens (*"Helsen venlig eder Jens Christenssen boendes till Arnim"*)[25].

Näste ägare som kan bestämmas är Laurids Erlesen i Barsbøl, Ove sogn. Vi känner honom genom den anteckning som den därpå följande ägaren Peder Groersen Essenbech, häradsskrivare i Hindsted herred 1674—88, och 1710 bosatt i Stubberup i Ove sogn, gjort i lagsamlingen: *"Denne bog haffuer iag bekommet aff erlig Mand Lauridtz Erlessen som boede och döde udi Bassböll. Peder Groerssen"*.[26] År 1713 har vi en ny anteckning om detta ägareförhållande: *"Peder Groerssen Essenbech eier denne bog. Niels Andersen."*[27]

Övriga kända ägare

Peder Groerssen begrovs den fjärde söndagen efter trinitatis 1718, och efter honom finns ej någon säker ägareanteckning. Av 1700-talskaraktär är ett signetavtryck föreställande ett segelfartyg med en oval ram, i vilken devisen *"Parendum tempestati"* (dvs. beredd på oväder alt. rustad i alla väder) finnes insatt.[28]

Efter att ha vandrat genom ett antal okända ägares händer återfanns lagsamlingen på 1940-talet på Rosenkilde og Baggers antikvariat i Köpenhamn. Den hade då senast tillhört den boksamling som den 4.4.1938 avlidne "grossereren" och boksamlaren H. I. Andersen, Ordruphøj, efterlämnat. Lagboken utannonserades i antikvariatets katalog nr 3:1946 under nr 61 som ett "Samlingsbind" i 4:to, "Indbundet i samtidigt blindtryckt Helpergamentbind", till ett pris av 48 d.kr. Boken förvärvades då av en boksamlare på denna sidan Öresund, direktören Gösta Häggström, Malmö, som nu efter 30 år låtit boken vandra vidare till nya händer.[29]

Handskriftsaddenda

Av de handskriftsanteckningar som i stor mängd finnes i boken är framför allt de anteckningar som gjorts under Christen Hansens tid av intresse. De an-

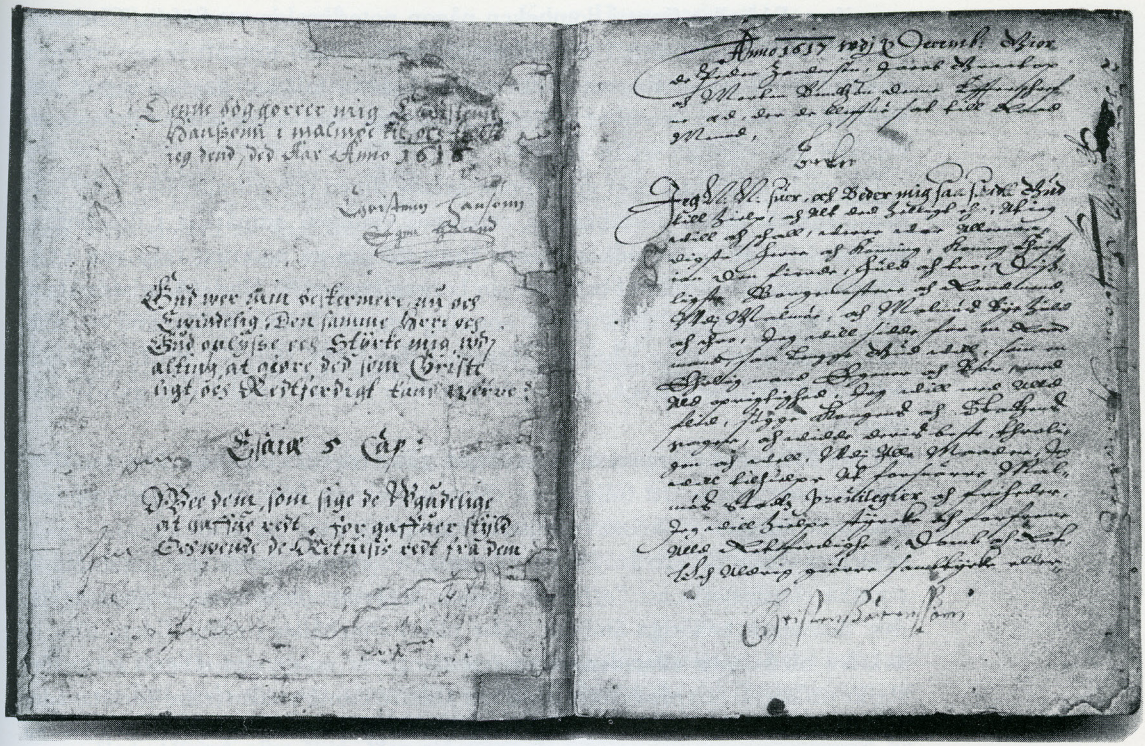

Främre pärmuppslaget i Christen Hansens lagsamling. T.v.: Överst Christen Hansens ägare-anteckning med hans namnteckning. Därunder en bibeldevis: "Gud wer min beskermere, nu och ewindelig. Den samme Herr och Gud oplysse och Styrke mig udj alting, at giøre ded som Christeligt och Redtferdigt kand werve." — Nederst på sidan ett citat ur Jesajas bok 5 kap. 23 v.: "Wee dem, som sige de Ugudelige at haffue redt, for gaffuer skyld och wende de Retwisis redt fra dem", (Ve dem som giva den skyldige rätt för mutors skull men beröva den oskyldige vad som är hans rätt!)
T.h.: Inledningen till rådmansedsformuläret. Texten är i dess helhet återgiven i *Bil.* 2, s. 88 nedan.

teckningar som är av hans hand återfinnes i första hand på det främre pärmuppslagets högersida och på därpå följande tre sidor. Dessa anteckningar är fogade till denna artikel som Bil. 2.

Anteckningarna inledes med den rådmansed som rådmännen Peder Sander (Peder Zanderste)[30], Jacob Graatop[31] och Morten Bentsen (Bentzen)[32] avlade då de installerades i sina rådmansämbeten i december 1617. I rådstugurättens dombok för detta år finnes icke någon anteckning om att dessa tre rådmän avlagt sin ed,[33] varför anteckningarna *kompletterar* tidigare kända

uppgifter. Ej heller finns i domboken någon notering om att Söfren Christensen den 19.1.1619 insatts i sitt rådmansämbete, vilken uppgift finnes införd i anslutning till lagsamlingens edsformulär. I detta fall kan lagsamlingens anteckningar således *korrigera* tidigare forskning, som angivit att Christensen verkade som rådman sedan 1618.[34]

När en borgmästare eller en rådman avlade sin ed och installerades i sitt ämbete brukade denna formbundna ceremoni vanligen anmärkas i domboken. För Christen Hansens vidkommande finns således en notering från den 15.8. 1604 att han blev utkorad och svor sin borgmästareed.[35] Under Christen Hansens borgmästareegid finns ex.vis notering om att Efvert Dichmand — som blev borgmästare efter Christen Hansen i december 1627 —, Peder Bertilsen och Jacob Pedersen Kock den 13.8.1613 blev insatta i rådet och gjorde sina eder.[36]

I domböckerna återgavs dock ej någon gång edernas innehåll. Det kan därför vara av intresse att följa dessa eders utveckling fram till den konception, som finns intagen i Christen Hansens lagsamling.

Den svenske rättslärde Johan Olofsson Stiernhöök betonade i vår äldsta svenska rättshistoria att *"officium judicis proprium juramento continetur"*[37], dvs. domarens behöriga ämbete (eller plikt) innehålles i eden. Eden, som ju avlades till kungen eller dennes representant, var en genom religiös form förstärkt utfästelse om vissa ämbetsplikter. I äldre dansk stadsstyrelse förestavades rådmanseden av borgmästaren, medan borgmästarens ed förestavades av länsmannen.[38] Det är anledningen till att Christen Hansen i sin lagsamling har rådmanseden noterad i sin lagbok; det var den ed han hade att förestava för nyvalda rådmän.

En genomgång av dessa borgmästare- och rådmanseder i äldre svensk och dansk stadslagstiftning visar en ömsesidig påverkan av edsformulären i de båda länderna. I de äldsta danska gemensamma stadsprivilegierna från 1328, den s.k. *Vedtægt for de skaanske byer,* punkt 43, återfinnes en kort ed, som skulle avläggas av borgmästare, fogde, rådmän och stadskämnärer, och vilken ed löd: "saa hielpe mig gud och helgen, som iagh schall rætviisz were i mit embede och ingen wret giøre, ej for wenschab schyld, mude eller bøn".[39]

I Magnus Erikssons svenska stadslag från ca 1355 finnes i konungabalkens 1 kap. 1 § en mera utförlig ed, vilken i sin tur starkt kom att påverka utformandet av motsvarande ed i den danska stadsrätten från 1400-talets senare del, dvs. en äldre redaktion av den stadsrätt, som tillskrevs unionskungen Hans — i Sverige kallad Johan II — (1455—1513). I denna s.k. "Kong Hans almindelige stadsrätt, finnes i kap. 1 en ed, som skulle avläggas av borgmästare och rådmän i köpstad. De båda ederna löd:

Magnus Erikssons stadslag[40]	Kong Hans stadsret[41]
Swa bidhir iak mik gudh till hielpa ok the helghodoma som iak a halder iak skal minom konunge troen wara, ok widher fatigha ok rika i allom domum rætto fölghia ok aldre wrango mote mino samwiti ok lagh vm, lagh aldre wrængia eller oræt styrkia, eig for rædde skuld wild eller peninga gyri, eig fore awund eller iluilia, eig fore frændzaemio eller winskap; swa se mik gudh huldher som iak sant sigher.	So bedher iek mek guth till hielpe oc hwll wordhe, oc alth thet hellicth ær, ath iek will oc skall were myn koningh troo oc hwll oc hyelppe then fatigæ i syn reth som then ryghæ och hyelppe oc styrkæ all reth dom ok aldri wræth, ey ffor fare eller rædufhae ey ffor wiildh eller gaffuæ, ey ffor wilie eller wuilie, frenskapp eller wenskap, so worde mek gwd hwldh, at iek so holde will oc giøre skall.

Nästa utformning av domareeden återfinnes i den av Christian III utgivna s.k. Kolding Recess från den 13.12.1558. I recessens kap. 7 *"Om Dommere Eed"* utsades den ed som "Rigens Raad, Embitzmend, Rigens Cantzler, Landsdommere, Borgemestere, Raadmend oc Byfogeder som nu ere, eller kommendis vorder, skulle suerie Kongen."[42]:

> Jeg N. loffuer oc tilsiger, at ieg udi de Sager som mig forkommer, huad heller de ere Liff, gods eller ære anrørendis, att ieg vil dømme der om Retfærdeligen, oc icke udi nogre maade ansee Vold, mact, frendskaff, venskaff, Gunst eller Gauffue, Had, Affuind, eller Nijd. Men ald eniste vil haffue Gud och Retfærdighed for Øyen, oc dømme Rætfærdeligen effter Loug oc Ræt, oc hielpe huer til rætte, saa vel den Fattige som den Rige, den Edel som den Wedel, saa vel den udlendiske som den indlendiske. Jeg vil oc icke før, eller siden effter at Dom affsigis, hemeligen eller obenbare, tage eller anamme, eller opbære, formedelst mig selff eller nogen anden, nogen gifft, skenck, Guld, Sølff, Penninge eller Pennings verd, formedelst huilcket nogen part maate sin Ræt vorde forkrencket for, saa sant hielpe mig Gud oc hans helige Ord.

En jämförelse mellan å ena sidan Koldingrecessen och S:t Hans stadsrätt och å andra sidan det för malmörådmännen föreskrivna edsformuläret visar att det senare påverkats av båda de angivna förebilderna. De allitterररande ordparen i edsformuläret att rådmannen icke skulle samtycka eller låta någon lida orätt varken *för* fara *eller* rädsla, *för* våld *eller* vänskap, *för* gunst *eller* gåva, *för* hat *eller* avund återfinnes inte i Kolding-recessen men väl i den av Magnus Erikssons stadslag påverkade S:t Hans stadsrätt. Stadgandet om att den fattige skulle erhålla lika god rätt som den rike, den utländske lika såsom den inländske, kan däremot föras tillbaka till Koldingrecessen. I övrigt har formuläret erhållit en utformning som anpassats efter lokala behov. Även den fortsatta lagliga regleringen av edsformulären i dansk rätt kom i stor utsträckning att falla tillbaka på Koldingrecessens innehåll och formuleringar.[43]

Efter rådmanseden finnes i handskriftstilläggen också en ej fullständig *byskrivare-* eller *sekreterare-ed,* nämligen den ed som Christoffer Hansen svor som byskrivare den 14.7.1619, en tjänst som han hade till sin död 1625.[44] Att denna ed återfinnes i lagboken är också en konsekvens av att det tillhörde borgmästarens uppgifter att förestava denna ed. Det var inte ovanligt att rådmännen rekryterades bland byskrivarna. Det gällde inte just för Christoffer Hansen men ex.vis Jens Lauritsen, som var byskrivare 1550—76, blev rådman 1577.[45] Att utse byskrivare var en uppgift för magistraten, men byskrivaren skulle avlägga sin ed såväl till staden som kungen[46], vilket också framgår av Christoffer Hansens ed.

Den äldsta eden för byskrivare återfinnes i den s.k. Köpenhamnsrecessen 1537 art 2.[47] Den ed som byskrivare och byfogdar skulle svära föreskrev

> att the troligen wille fördre hwes Bröde oc Sagefalldtt, Oss kand tillfallde paa Kronens Wegne, oc att the wille holde Handen offwer the gode, thennom tillhielpe att forsware mett Rette oc straffe Skalcke oc therudtinden hwercken wille ansee Gunst, Gaffwe, Wendskaff eller Frendskaff, oc thersom the theroffwer bliffwe befundne straffeligen eller forsömmeligen udi theris Embede emodt theris Eedtt, the Oss sworen haffwe, tha schulle the thennom thett formode, att the therfore schulle bliiffwe straffede, som meenedige Skallcke bör att straffis.

Det är uppenbart att Köpenhamnsrecessens föreskrifter för byskrivaren icke utgjorde någon direkt förebild för den här aktuella sekreterare-eden. Den därefter utgivna lagliga regleringen av byskrivarens uppgifter finner vi först i en förordning om brevpengar och skrivarelön 9.9.1649 p. 7. Medan Christoffer Hansens ed i första hand i allmänna formuleringar talar om byskrivarens lydnads- och tystnadsplikt kom edsformuläret 1649 att mera direkt ange hans arbetsuppgifter, såsom hur domarna skulle skrivas, hur han "icke for nogen dieris gevinst brefve och documenter videre forfatte eller anderledes skrifve end som forsvarligit kan vere" och att han skulde brefvene klarligen och vel fuldskrifve", vidare utsades vilka påföljder som följde på förseelser mot dessa ämbetsuppgifter.[48]

I anslutning till lagsamlingens bakre pärm finns också ett handskrivet tillägg, nämligen ett register till Christian IV:s recess 1615, *"Register Offuer den Recess som Kong Christian den fierde hauffuer laditt wdgaa Anno 1615",* dvs. den recess som ingår i lagsamlingen.

Därutöver finns i boken ett stort antal autografer, adresser och proveniensanteckningar vilka, som redan redovisats, till stor del kan hänföras till den s.k. Jyllandsgruppen. Samtliga anteckningar saknar samband med de i lagsamlingen tryckta rättsreglerna, vilket synes visa att boken icke haft någon yrkesmässig användning för sina senare ägare.

Sammanfattning

Upptäckten av borgmästaren Christen Hansens lagsamling har i flera avseenden kunnat lämna nya intressanta upplysningar. I *bibliografiskt* avseende har boken i någon mån kunnat bidraga till att klarlägga dateringen av det tidiga 1600-talets danska lageditioner, nämligen genom att kunna datera den Sartorska editionen till åren 1615—1616. I *biografiskt* avseende har kunnat klarläggas vid vilka tidpunkter de under åren 1617 och 1619 vid rådstugurätten i Malmö installerade rådmännen insattes i sina ämbeten. I *rättshistoriskt* avseende har de till lagsamlingen fogade edsformulären visat hur dessa lokala eder i stor utsträckning påverkats av tidigare stadsrättsliga förebilder.

Slutligen har bokens ägarelängd visat på ett intressant kulturhistoriskt fenomen. Lagboken har vandrat från dess ursprunglige innehavare, för vilken lagsamlingen var ett viktigt arbetsredskap, till ägare för vilka boken, särskilt i ett senare skede, fick en degenererad funktion. För dessa ägare var bokens största värde dess marginaler, vilka kunde användas till anteckningar eller som kladdpapper. I någon mån har måhända lagsamlingen fått en upprättelse genom denna uppsats.

NOTER:

[1] Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie, 6. Oplag, Khvn 1974, s. 55.

[2] Leif Ljungberg, Litet om äldre pärmstämplar i stadsarkivet i Malmö, MFÅ 1967, s. 20.

[3] Leif Ljungberg, a.a., s. 21.

[4] Lauritz Nielsen, Danmarks ældste tryckte lovsamlinger. En bibliografisk studie. NTBB, Bd 8 (1921) s. 15 ff.

[5] Om denne se: Lauritz Nielsen, Art. Sartor, Salomon, Dansk Biografisk Leksikon, Bd 20, Khvn 1941, s. 579 f.

[6] Kancelliets Brevbøger 1588—92, Khvn 1908, s. 463.

[7] R. Paulli, Lidt nyt i en gammel sag om eftertryk. NTBB Bd 50 (1963) s. 101 f. — Lauritz Nielsen har daterat Sartors (och Niels Michelsens) utgåva till 1612—1619. NTBB Bd 8 (1921) s. 30.

[8] Om denne se: Lauritz Nielsen, Art. Waldkirch, Henrik, Dansk Biografisk Leksikon, Bd 25, Khvn 1943, s. 48 f.

[9] Det Kongelige Bibliotek har nio exemplar av den jydske lov. — Korrespondens i förf:s ägo.

[10] Rådstugurättens dombok 1604—09, f. 19, MSA.

[11] A. U. Isberg S:r, Bidrag till Malmö stads historia Del II a. s. 99 ff.

[12] Går sannolikt tillbaka på det tyska ordspråket "Verlass dich auf die Leute nicht, Sie sind wie eine Wiege, Wer heute Hosianna spricht, Sagt morgen Crucifige". Franz Freiherrn von Lipperheide, Spruchwörterbuch, München 1909, s. 929.

[13] Rådstugurättens dombok 1645, fol. 122 ff, MSA.

[14] Rådstugurättens dombok 1650—52, fol. 274, MSA.

[15] Notisen återfinnes vid Företalet till Jydske lov, sista sidan.

[16] Notisen vid Jydske lov 1:38.

[17] Förf. står i tacksamhetsskuld till landsarkivar Jens Holmgaard, Landsarkivet for Nørrejylland, som lämnat biografiska uppgifter om nedan angivna personer.

[18] J. P. Trap, Kongeriget Danmark, 4:e omarb. udgave (udg. av Gunnar Knudsen), Bd 5, Khvn 1924, s. 699 ff och 703 ff.

[19] Notisen vid Obne bref, Christian IV:s bref om mandrabere.

[20] Notisen vid Obne bref, sista sidan före Søret. — Kyrkoboken för Astrup sogn noterar, att Jens Jørgensen begrovs 8.12.1700, 24 år och 6 månader gammal.

[21] Himmersyssels matrikel 1688, Landsarkivet for Nørrejylland.

[22] Notiser vid Christian IV:s recess kap. 27 och slutsidan.

[23] Notis vid Christian IV:s recess titelsidan.

[24] Notis vid Fredrik II:s recess kap. 7.

[25] Notis vid Fredrik II:s recess kap. 9.

[26] Notis vid Jydske lov 2:104.

[27] Notis vid Christian IV:s recess, kolofonen s. 2.

[28] Notis vid Obne bref, Om Bryllyps Kaaste.

[29] Lagsamlingen f.n. i artikelförfattarens ägo.

[30] A. U. Isberg S:r, Bidrag II:a s. 186.

[31] A. U. Isberg S:r, Bidrag II:a s. 187.

[32] A. U. Isberg S:r, Bidrag II:a s. 126.

[33] Rådstugurättens dombok 1617—19, MSA.

[34] A. U. Isberg S:r, Bidrag II:a s. 119.

[35] Rådstugurättens dombok 1604—08, fol. 19, MSA.

[36] Rådstugurättens dombok 1609—13, fol. 372, MSA. — Borgmästareeder avlades av Jost Ledebur och Christen Jacobsen 31.12.1619, Rådstugurättens dombok 1619—21, fol. 133, MSA, och av Peder Bertilsen 15.3.1624, Rådstugurättens dombok 1621—24, fol. 426 f, MSA.

[37] Johan O:son Stiernhöök, De jure Sveonum et Gothorum vetusto, s. 45.

[38] M. Mackeprang, Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV, Khvn 1900, s. 75.

[39] Erik Kroman (udg.), Danmarks gamle Købstadslovgivning, Bd IV, Khvn 1961, s. 340.

[40] D. C. J. Schlyter (utg.), Samling af

Sweriges Gamla Lagar, Bd 11, Lund 1865, s. 6 f. — Jfr även Magnus Erikssons landslag. Tingmålabalken 1 och 2. Holmbäck—Wessén, Magnus Erikssons landslag i nysvensk tolkning. Rättshist. Bibliotek, Bd 6, Lund 1962, s. 160.

41 Kroman (udg.), Danmarks gamle Købstadslovgivning, Bd V, Khvn 1961, s. 72 f.

42 Koldingrecessen är intagen i lagsamlingen, jfr Bil. 1.

43 Jfr 1623 års birkerätt § 4, V. A. Secher (udg.), Corpus Constitutionum Daniæ, Bd 4, Khvn 1897, s. 49, samt 1643 års recess 2:6:18. Corpus Constitutionum Daniæ, Bd 5, Khvn 1903, s. 271. — Jfr även Stig Iuul (udg.), Kong Christian den Femtes danske Lov af 15. April 1683, 1:5:1, Khvn 1949, s. 16.

44 A. U. Isberg S:r, Bidrag II:a s. 212 f.

45 A. U. Isberg S:r Bidrag II:a s. 168 f. — Th. Munck af Rosenschöld, Stadsstyrelse och domstolsväsende i Malmö, MFÅ 1955, s. 15.

46 Mackeprang, a.a., s. 125.

47 J. L. A. Kolderup-Rosenvinge (udg.), Samling af gamle danske Love, Del 4. Khvn 1824, s. 173.

48 V. A. Secher (udg.), Corpus Constitutionum Daniæ, Bd 5, Khvn 1903, s. 603.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Stadsarkivet i Malmö (MSA):

Rådstugurättens i Malmö arkiv: Domböcker

Korrespondens i förf:s ägo från

Det Kongelige Bibliotek, København

Landsarkivet for Nørre Jylland (Jens Holmgaard), Viborg

Tryckta källor

Åke Holmbäck och *Elias Wessén* (utg.), Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning. Rättshist. Bibliotek, Bd. 6, Lund 1962.

Stig Iuul (udg.), Kong Christian den Femtes danske Lov af 15. April 1683, Khvn 1949.

J. L. A. Kolderup-Rosenvinge (udg.), Samling af gamle danske Love, Del 4, Khvn 1824.

Erik Kroman (udg.), Danmarks gamle Købstadslovgivning, Bd IV—V, Khvn 1961.

L. Laursen (udg.), Kancelliets Brevbøger, vedrørende Danmarks indre Forhold, 1588—92, Khvn 1908.

V. A. Secher (udg.), Corpus Constitutionum Daniæ, Forordninger, Recesser og andre Kongelige Breve, Danmarks lovgivning vedkommende, Bd 4—5, Khvn 1897—1903.

D. C. J. Schlyter (utg.), Samling af Sweriges Gamla Lagar, Bd 11, Konung Magnus Erikssons Stadslag, Lund 1865.

Litteratur och bearbetningar

A. U. Isberg [*S:r*], Bidrag till Malmö stads historia, Bd II a, Stadens magistrat och byfogdar från äldsta tider till fredsslutet i Roskilde 1658, Malmö 1897.

Poul Johs. Jørgensen, Dansk Retshistorie, 6 Oplag, Khvn 1974.

Franz Freiherrn von Lippenheide, Spruchwörterbuch, München 1909.

Leif Ljungberg, Litet om äldre pärmstämplar i stadsarkivet i Malmö, MFÅ 1967, s. 20.

M. Mackeprang, Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr till Kristian IV, Khvn 1900.

Th. Munck af Rosenschöld, Stadsstyrelse och domstolsväsende i Malmö. En historisk översikt, MFÅ 1955, s. 7.

Lauritz Nielsen, Danmarks ældste trykte lovsamlinger. En bibliografisk studie. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen (NTBB), Årg. 8, Uppsala och Stockholm 1921, s. 15.

—, [Art.] Sartor, Salomon. Dansk Biografisk Leksikon, Bd 20, Khvn 1941, s. 579.

—, [Art.] Waldkirch, Henrik. Dansk Biografisk Leksikon, Bd 25, Khvn 1943, s. 48.

R. Paulli, Lidt nyt i en gammel sag om eftertryk. NTBB 50, Uppsala och Stockholm 1963, s. 101.

Joh. O. Stiernhöök, De jure Sveonum et Gothorum vetusto 1672. Rättshist. Bibliotek Bd 1, Uppsala 1962.

J. P. Trap, Kongeriget Danmark, 4:e omarb. udgave (udg. Gunnar Knudsen), Bd 5, Khvn 1924.

Lagsamlingens innehåll

1. Den rette Judske Lowbog. Nu Nylige offuerseet, Corrigerit oc Dansken forbedrit. Aar M. D. LXXXX.
   Edition enligt Lauritz Nielsen: I:1. Salomon Sartor Khvn 1612—19.
2. Stormectigste Høybaarne Førstis oc Herris Her Christian den Tredie - - - Recess: Offuerseet oc met ny Artickle forbedrit. Paa Koldinghuss Aar etc. M. D. LVIII.
   Edition enligt Lauritz Nielsen: II:1. Salomon Sartor Khvn 1612—19.
3. Konning Frederichs den Andens Recess Udgiffuen udi Kallundborg Aar effter Guds Byrd M. D. LXXVI.
   Edition enligt Lauritz Nielsen: III:1. Salomon Sartor Khvn 1612—19.
4. Konning Frederich den Andens Handfestning udgiffuen Aar effter Guds Byrd M. D. ix der Hans Kong: May: bleff Krønet.
   Edition enligt Lauritz Nielsen: IV:1. Salomon Sartor Khvn 1612—19.
5. Konning Christian den Fierdis Recess Uddragen aff atskelige Breffue oc Forordninger udi Kiøbenhaffn Anno M. DC. XV.
   Henrik Waldkirch Khvn.
6. Gaards Rætten Huorledis holdis skal paa Kronens Slotte oc Gaarde etc. [1590].
   Edition enligt Lauritz Nielsen V:1. Salomon Sartor. Khvn 1612—19.
7. Kongelige Majestatz Obne Breff — Kiøbenhaffn den 19 Iunij Aar 1582.
   Edition enligt Lauritz Nielsen: VIII:1. Salomon Sartor 1612—19. Enligt kolofonen: Prentet - - Matz Vingaard - - 1590.
8. Forordning oc Skick Huorledis her effter holdis skal met Betler oc Staadere offuer alt Danmarckis Rige: Udgiffuit Aar 1588.
   Edition enligt Lauritz Nielsen: VII:1. Salomon Sartor 1612—19.
9. [Den danske Søret 1590].
   Titelblad och kolofonblad saknas.
   Edition enligt Lauritz Nielsen VI:1. Salomon Sartor 1612—19.
10. Huad en falsk Eed Aluorlig oc forfærlig betyder, effter som den hellige Skrifft udviser, der it Christet Menniske skall vorte sig for under sin Siæl saligheds fortabelse. 1605.
11. Register.

Christen Hansens anteckningar

Anno 1617 wdj Decemb: Giorde Peder Zanderste, Jacob Graatop och Morten Bendtzon denne Effterschrefne ed, der de bleffue sat till Raad Mennd.

Jeg N: N: suer och Beder mig faa fulth Gud till hielp och alt ded helligt ehr, At ieg will och schall, werre wor Allernaadigste Herre och Konning, Konung Christian den fierde huld och tro, dissligste Borgemestere och Raadmend, Wdj Malmöe, och Malmös Bye huld och thro, Jeg will sidde for en Raadmand, saa Lengge Gud will, som en Ehrlig mand Eghner och Bör med ald oprigtighed. Jeg will med Alld flid sögge Kongens och Stadzens sager och widde derid beste, throligen och well, wdj Alle Maader, Jeg will tilhielpe at forsuarre Malmös Stadz Preuilegier och friheder. Jeg will hielpe styrcke och forfreme alld Retferdighet, Domb och Ret, Och aldrig giörre sambtycke eller // Lidde wret, huearken for farre eller Redsell, for weld eller wenschaff, for gunst eller gaffue, for had eller affuund, Mend giörre den fattige saa god ret som den Rigge, den Udlendische saawell som den Indlendische, Aff ald minn Magt och formuge, I lige maade tilhielpe At forsuare Encker och faderlös börn. Jeg och Loffuer och tilsigger, At will haffue en Christelig omgiengelse, med minne Kierre med Bröderne, Borgemestere och Raadmend, och med dennom oprigtigen omgaas, Baade hemmeligen och openbare, forwden Ald falsch och suig, icke heller med Wbesindighedt sette mig op imod dennom, Sammeledis Loffuer ieg At will holde alle de Weddertechter och forordningger wed Alle derris puncter och Artickler, som minne formend Borgemestere och Raad hertill dags sambtycht och besluttidt haffuer, Dedte Loffuer och suer ieg N: N: Adt holde wryggeligen, i Alle Maader, Saa sandt hellpe mig Gud och hans hellige och sallige Ord.

Den 19 Januarij Giorde Soffrenn Christenson Raadmand denne forbemelte ed, wdj ded Aar Anno 1619.

Anno 1619 denn 14 Julij Giorde Christoffer Hanson Byeschriffuer denne Effterschreffne ed.

Jeg Christoffer Hansönn, suer och beder mig saa sandt Gud till hielp, och allt ded helligt ehr, att ieg schall Werre wor Allernaadigste Herre och Koning, Koning Christian den fierde, huld och thro, disligste Borgemestere och Raadmend wdj Malmöe, och Malmös Bye och Indwonner huld och tro och thienne dennom for en Byeschrifuer som en Erlig mand Eigner och Bör saa Lenngge Gud will, Och Borgemestere och Raad behagger min thienneste, Icke schall jeg heller maa opsigge dennom samme thienneste, naar mig Lyster, Jeg och loffuer At will werre Borgmestere och Raad hörrig och Lyddig, wdi Allt huad min bestilling wdkreffuer, saa well som och wdi alle andre Muglige Maader,

werre dennom thienstachtig. I ligge maade Loffuer ieg at huad breffue, bögger eller preuilegier, som mig kand bliffue Andtuordid schall ieg haffue wdi god forwarrinng och dennom icke forrycke ladde, Jeg och loffuer at huad hemmeligenn paa Raadhusit eller och paa andre steder, huar Borgemester och Raadmend forsamblendis Worder, bliffuer forhandelit, ded Werre sig wdj sagger eller Andere Maader skall ded icke wed mig bliffue Obenbarrit, Jeg och Loffuer och tillsigger at Affwergge huad mig mugligt ehr, ded som kand komme Borgemester och Raad till skadde, entten hem -

En resa till Uddevalla och åter 1844

Ur Gustaf Adolf Hedmans resedagbok

Med kommentar av GÖSTA CALLMER

I en tid, då man per tåg eller bil förflyttar sig den cirka 370 km långa vägen mellan Malmö och Uddevalla på några timmar, kan det vara av intresse att erfara hur en resa mellan de båda städerna måste företagas för 130 år sedan, då man varken hade järnväg eller bil att tillgå.

Den som företog den här aktuella färden var den sedermera framgångsrike Malmö-grosshandlaren och konsuln Gustaf Adolf Hedman, som kommit till Malmö 1839, då han just slutat sin utbildning i Lancasterskolan i Uddevalla.[1] I Malmö fick han börja som handelselev hos sin kusin Gabriel Hedman.[2] Denne hade på sin tid stått fadder till Gustaf Adolf. Det var 20 års åldersskillnad dem emellan och Gustaf Adolf kallade alltid Gabriel för farbror.

Gabriel och hans syskon[3] hade 1815 och 1816 blivit föräldralösa och då hade Gustaf Adolfs föräldrar, trots egen stor barnaskara, tagit sig an brorsbarnen. För Gabriel lyckades Gustaf Adolfs fader skaffa plats i Gustafsbergs barnhus[4] utanför Uddevalla. Där erhöll Gabriel en vårdad uppfostran intill konfirmationsåldern. Genom Barnhusdirektionens förmedling fick Gabriel därefter anställning hos handlanden Carl Gustaf Kullgren[5] i Uddevalla. Efter avslutad lärotid hos denne erhöll han plats på kontor i Malmö hos en av denna stads förnämsta köpmän, handlanden Lorens Isak Bager[6]. Denne hade uppfostrats hos sin morbror borgmästaren i Söderköping Lorens Isak De la Rose och var sedan 1809 gift med Anna Maria Ulrika Cronsioe (1789—1861). Här stannade Gabriel i flera år men blev 1835 egen handlande. 1837 gifte han sig med en yngre syster till fru Bager, Laurentina Levina Karolina.[7] Gabriel Hedman inköpte den fastighet vid Lilla Torg, som numera benämnes "Hedmanska gården".

Sedan Gabriel blivit sin egen tog han kusinen Gustaf Adolf, så snart denne var klar med sin skolgång i Uddevalla, till sig och sörjde för hans vidare uppfostran. Han gottgjorde således på ett ädelt sätt fosterföräldrarnas omvårdnad om honom själv. Gustaf Adolf började sin bana såsom lärling i saluboden men fick även tjänstgöra som gårdsskrivare för mottagning, uppmätning och utskeppning av spannmål och brännvin, som lantmännen levererade. Han

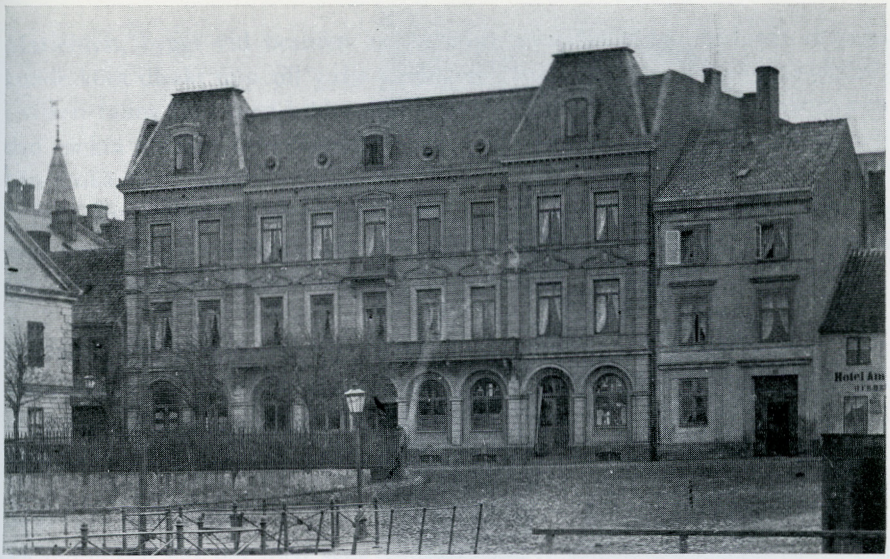

Fastigheten Norra Vallgatan 70, uppförd av Gustaf Adolf Hedman. Nuvarande ägare är G & L Beijer AB. Till vänster högvaktsbyggnaden, nedriven 1898. — Foto Herman Stafhell.

avancerade så småningom till kontorist för bokföring och korrespondens men det var först sedan han i Malmö om eftermiddagarna gått i skola under fyra års tid hos dåvarande skolläraren, sedermera stadsmäklare C C Friesenberg. Gustaf Adolf åtnjöt även privatundervisning i åtskilliga aftonskolor av diverse lärare bl a lektor Brag och kyrkoherde Bååth. Han hann även med lektioner i språk för språklärarna W. Preup, Rickter och Rosin samt i fiolspelning för musiklärare Kemner. — 1842 konfirmerades Gustaf Adolf i S:t Petri kyrka av prosten A P Gullander. Av Gustaf Adolfs barnbarn lever hösten 1976 fyra stycken, nämligen arkitekt Freddy Beijer, Lomma, direktör Kjell Beijer, Stockholm, fröken Birgit Beijer, Malmö samt överste Gösta Callmer, Stockholm.

Anteckning om resan återfinnes i en liten anteckningsbok med en läderhylsa på frampärmen och två d:o hylsor på bakre pärmen, gjorda för att medelst en blyertspenna försegla boken. I boken finnes även anteckning om vilka effekter den resande skulle ha med sig på färden samt adresser på dem han avsåg att besöka i såväl Göteborg som Uddevalla. — Prisuppgift på vissa förnödenheter t ex kummin skulle han också under sin färd införskaffa.

Nu får själva anteckningarna tala. För att underlätta läsningen har stavningen normaliserats.

Grosshandlaren och konsuln Gustaf Adolf Hedman. — Foto L. Hartmann, Köpenhamn.

Torsdagen den 29 aug. 1844

Om morgonen kl 6 lämnade jag Malmö hamn ombord på en segelbåt, en s k kutter, tillhörig skeppare Nils Andersson från Styrsö. Till följd av den nordliga vinden nådde vi först efter flerfaldiga kryssningar Helsingör kl 11 om natten, sedan under tiden ångfartyget Hamlet på resa från Köpenhamn till Helsingör passerat förbi oss.[8]

Fredagen den 30 aug.

När vår båt utklarerats, låg vi stilla och hoppades att vinden skulle ändra sig. Sedan jag fått mitt pass viserat, tillbragte jag dagen med att bese staden, hamnen, ångfartyget Hamlet och fästningen Kronborg, under vilka promenader jag även påträffade infanteri, som excercerade under musik på en äng bredvid fästningen. Vid middagstiden tog jag mig ett kallbad i ett badhus öster om staden. — Av stadens gator tycktes "Steengaden" vara den mest betydande. — På eftermiddagen besökte jag herr C. G. Tausen, en omkring 40-årig man, som bodde i "Brostraede" strax vid hamnen, varest jag drack te. Han visade mig sedermera staden märkvärdigheter, såsom danska eller St Olai-kyrkan, klubben med därtill hörande trädgård, i vilken fanns ett elegant lusthus med den skönaste utsikt över Sundet, vidare det Kungl. lustslottet

Marienlyst, byggt vid branten av en höjd, så att kungen med sitt ekipage kunde köra direkt upp till 3:dje våningen. Nedanför låg en vacker trädgård, i vilken fanns fullt med bildstoder. Detta i förening med skogen bakom och den vackra utsikten över Sundet gjorde stället till ett av de behagligaste, man kan tänka sig.

Jag blev bjuden till aftonvard hos herr Tausen men blev hindrad att begagna mig av den vänliga inbjudningen till följd av att båten ämnade segla fram mot aftonen, vilket hon ock gjorde kl 8.

Lördagen den 31 aug.

Hela dagen var vi under segel men hade rak motvind på förmiddagen. På eftermiddagen gick vinden över först till nordnordväst, sedan nordväst och till slut väst.

Söndagen den 1 sept.

På morgonen var det först svag västlig vind, varefter det blev alldeles stiltje resten av dagen. Då vi till följd härav kom mycket sakta framåt, fördrev besättningsmännen tiden med att fiska, tills de slutligen, nödsakade av stiltjen, tog till årorna för att innan aftonen kunna uppnå sina hem, som de voro i höjd med. Efter ca 1 1/2 mils rodd nådde vi kl 1/2 7 om aftonen Styrsö, sedan vi under tiden blivit prejade av en lotsbåt, en patrullbåt samt vid debarkeringen av en kustvakt.

Komna i land följde jag med skeppare Andersson till hans hem, där jag drack kaffe och åt kvällsmat, varefter jag åter gick till kojs ombord på båten.

Måndagen den 2 sept.

Det var vindstilla ända fram till förmiddagen, så jag såg mig nödsakad att leja en annan båt för att med den komma till Göteborg, dit jag anlände kl 1/2 3 em. Efter att ha träffat herrar Rickter och Hintze, hos vilken senare jag satte in mitt bagage samt besökt herr J. W. Brath avreste jag kl 6 em till gästgivaregården Agnesberg.[9] Till följd av tidigare beställning av åkdon fortsatte jag genast resan till gästgivaregården i Kungälv och logerade där över natten.

Tisdagen den 3 sept.

Kl 4 om morgonen for jag med skjuts från Kungälv till Hede[10], från Hede till Bäck[11], från Bäck till Holmen[12], å vilket senare ställe jag måste vänta c:a 1 timme på skjuts. Den tiden begagnade jag att å det närbelägna Edet (antagligen Lilla Edet) bese därvarande slussar, varefter jag fortsatte resan till Åsen samt därifrån utan uppehåll direkt till Melleröd (under Gustafsberg utanför Uddevalla) och uppnådde det kl 3 em och, vad som var ännu märkvärdigare, just på Pappas 60-åriga födelsedag[13].

Onsdagen den 4 sept.

Skrivit brev till farbror Gabriel Hedman i Malmö samt gjort visiter.

Torsdagen den 5 sept.

Varit med Zackau[14] och bevistat examen i Lancasterskolan i Uddevalla samt sedan besökt rådman Dieden[15], fru C. G. Kullgren[16], mamsell Ahlbom[17], organist Dalin samt Eva Hasselgren[18], hos vilken senare jag i sällskap med G. M. Nyberg[19] druckit vin. På eftermiddagen var jag med Pappa hos Zackau och drack kaffe samt åt afton. Sonen Anton[20] var då 7 år gammal.

Fredagen den 6 sept.

Åter gjort visiter bl a hos herrskapet Wallgren och Sophia, vars son Carl August är 9 månader gammal, samt skrivit brev till Hintze i Göteborg och på eftermiddagen tagit ett bad i Gustafsbergs nya bassin.

Lördagen den 7 sept.

Företagit åtskilliga promenader.

Söndagen den 8 sept.

Varit i Uddevalla kyrka samt på middag och kväll hos farbror Andreas[21].

Måndagen den 9 sept.

Besett marknaden i Uddevalla samt druckit kaffe, te och ätit afton hos Blombergs.

Tisdagen den 10 sept.

Åter besett marknaden, varunder jag träffade Wilh. Ahlbom samt på aftonen varit hos Johanna på kaffe.

Onsdagen den 11 sept.

Besett marknaden på nytt och på eftermiddagen varit på Bodel[22] samt på aftonen på Posten, varest jag erhöll brev från farbror Gabriel i Malmö.

Torsdagen den 12 sept.

På middag och kaffe hos Gullbransson samt på eftermiddagen gjort avskedsvisiter.

Fredagen den 13 sept.

Gjort avskedsvisiter samt ätit middag och druckit kaffe hos Blombergs. Vid middagstid erhöll jag brev från Hintze, Göteborg, varefter jag avreste kl 1/2 4 eftermiddagen till Edet. Jag anlände dit kl 1/2 8 eftermiddagen samt låg på ett värdshus till påföljande morgon.

Lördagen den 14 sept.

Avreste på morgonen med ångfartyget Göta älv, som skulle avgått kl 6 fm

men som till följd av den tjocka dimman icke kunde lämna kajen förrän kl 8. Vi anlände till Göteborg kl 1/2 2 em. Ångfartyget bogserade tre andra fartyg. Om hon icke haft andra fartyg på släp, hade hon gjort resan på 4 timmar.

Ankommen till Göteborg inkvarterade jag mig efter anvisning av Hintze på ett privat ställe vid Hamngatan i slaktare Durbocks hus, varefter jag besökte Frans Busck från Uddevalla och företog sedan en promenad med Hintze ut till Lorensberg samt gjorde vid återkomsten besök hos Rickter, som då tillika med en kamrat gick med oss till Rickenbergs på Masthugget, varest vi hörde på musik, samt sedan till Lorensberg.

Söndagen den 15 sept.

Varit och besett åtskilliga ställen i staden samt sedan med Hintze på poliskammaren för att få passet viserat och därefter köpt biljett hos E. och N. G. Wessberg för färd med ångfartyget "Christiania" till Köpenhamn. Frampå dagen varit i Domkyrkan, Tyska och Christine kyrkorna, varefter jag kl 3 fick rott mig och mina saker ut till "Christiania", som avgick kl 6 em. Det var då motvind men uppehållsväder, vilket likväl senare frampå natten övergick till regn, som fortfor till följande morgon.

Måndagen den 16 sept.

Det under natten började regnet fortfor, likvisst blott skurvis. Genom den även fortfarande missgynnande vinden framkom vi till Köpenhamn först kl 6 om aftonen i stället för att man vid gott väder lär kunna vara framme kl 6 eller 7 på morgonen. Då ångfartyget "Malmö" redan avgått till Malmö, måste jag taga in på ett värdshus vid Toldboden. Här logerade jag över natten tillsammans med en lantbrukare Santesson från Lund, vilken även åtföljt ångfartyget "Christiania" från Göteborg.

Tisdagen den 17 sept.

På morgonen var jag nere vid hamnen för att ta reda på om det fanns någon båtförbindelse till Malmö. Resten av förmiddagen besåg jag en del av den vackra staden. På eftermiddagen gick jag till Tivoli, där jag träffade borgmästare Cronsioe[23] med fru. — Besett vaxkabinettet därstädes med Napoleons sista stunder på St Helena, Venedig, ett nattstycke vid månsken, Prag, Böhmens huvudstad, Slaget vid Leipzig. Här ser man först själva staden och tjugotvå landsbyar, där det stora slaget stod 18—20 okt. 1813, staden Florens, staden Jerusalem. Dessutom åhört Concert Comedi. Kl 11 om aftonen slutade nöjena med fyrverkeri.

Onsdagen den 18 sept.

Det var danske kungens (Kristian VIII:s) födelsedag, så man fick höra gruvligt kanonerande från hamnen, som varade c:a 1/2 timme. Kl 1 avgått med ångfartyget "Unionen" till Malmö, varefter min resa var avslutad."

NOTER:

[1] Undervisningen i Uddevalla Lancasterskola hade påbörjats 1822. Det var tjugo år före folkskolestadgans tillkomst. Byggnaden, som uppförts på stadens bekostnad, var beräknad för 200 barn. Själva lancastermetoden innebar att mera försigkomna elever tjänstgjorde som underlärare.

[2] Gabriel Hedman var född i Fiskebäckskil 1807 och dog i Malmö 1892.

[3] En syster, Britta Christina, gifte sig 1841 med en tullbevakningstjänsteman Olof Corneliusson, Lysekil. Den unga hustrun levde dock ej länge, men en dotter till dem, Mathilda (f 1842), blev upptagen som fosterbarn av morbrodern Gabriel Hedman och sedermera gift med kyrkoherden i Hjortsberga och Edesta församlingar i Blekinge Å. A. Löfvall. Deras barn var Henrietta, gift med apotekare Otto Remahl i Ronneby, Åke förvaltare, Gabriel stationsinspektor i Smedstorp och Elisabeth, gift med förvaltare Magnus Nilsson på Edestad.

[4] Gustafsbergs barnhus hade börjat sin verksamhet 1776 och stängdes 1924. Det var välbeställde handelsmannen och skeppsredaren Anders Knape, som 1758 ingått äktenskap med Catharina Hegardt och efter fyra års barnlöst äktenskap upprättat ett inbördes testamente enligt vilket efter bådas död all deras egendom skulle användas för att upprätta ett barnhus "till fattiga Magistratpersoners, fattiga Handlandes och fattiga Hantverkares Barns tarfveliga föda, uppehälle, undervisning och Lärdom i deras Christendoms stycken, skrifvande och räknande, samt sådana vetenskaper, som för dem egentligen kunde pröfvas tjenlige intill de fyllt Tio, Tolf, Fjorton och högst Sexton år, och de kunna, efter hvars och ens ålder, uti tjenst hon Handlande, eller arbete hos någon Handtverkare antagas, eller ock till någon annan näring till Sjös eller Lands, efter hvars och ens ämne och böjelse befordras."

[5] Carl Gustaf Kullgren (ur Anreps Svenska släktboken) f 1793 i Kristinehamn, gått i Filipstads skola, handelsbokhållare hos sin kusin i Uddevalla Carl August Kullgren (1793—1851, död i London), handlande i Uddevalla 1817. Gift 1820 på länderiet Utsikten vid nämnda stad med sin kusin Anna Lovisa Kullgren (1797—1866) dotter till handlanden Jonas Kullgren och Anna Lovisa Spaak. Carl August köpte 1830 det sedermera så kallade Kullgrenska huset i Uddevalla i hörnet av Drottninggatan och Norra Hamngatan. Å länderiet anlade han 1835 ett ångbränneri, ett av de första i Bohuslän, samt 1843 i kompani med sedermera översten Frih. Ericson stenhuggeri på Malmön i Bohusläns skärgård.

[6] Lorens Isak Bager 1785—1857.

[7] Karolina var sedan 1833 änka efter handlanden och danske konsuln i Malmö Sven Svanberg (1797—1833). De båda systrarna var döttrar till lagmannen och borgmästaren i Skanör Carl Georg Cronsioe (1745—1814) och hans hustru Klara Cecilia (1765—1843), född De la Rose. Karolinas äktenskap med såväl Svanberg som Hedman var barnlösa.

[8] Öresundstullen, som avskaffades först 1857, nödvändiggjorde sundsklarering i Helsingör.

[9] C:a 1 mil från Göteborg, halvvägs mellan Göteborg och Kungälv utefter älven.

[10] Från Agnesberg till Kungälv c:a 1 mil. Från Kungälv till Hede något mer än 1 mil, strax söder om Älfängen.

[11] Från Hede till Bäck ej fullt en mil, strax söder om Alfhem.

[12] Från Bäck till Holmen nära 1 1/2 mil, strax söder om Ström och Lilla Edet.

[13] Pappan Amund levde 1784—1856, modern Margareta 1789—1833, styvmodern Anna-Brita 1793—1841.

[14] Torde avse musikfanjunkaren Christoffer Zackau (1811—1858) i Uddevalla som var gift med Anna Christina Jonsson (1817—1838), som var dotter till Gustaf Adolfs styvmor Anna-Brita Jonsson i hennes första gifte.

[15] Johan Henric Dieden (1774—1858) rådman i Uddevalla och gift med Maria Elisabeth Bratt (1778—1842), föräldrar till grosshandlaren i Malmö Johan Henrik Dieden (1808—1879) och första gången gift med Mariana Bager (1814—1845), andra gången med Clara Rebecka Bager (1822—1885).

[16] Se 4. Antagligen framförde Gustaf Adolf hälsningar från Gabriel Hedman, som efter genomgången Gustafbergsutbildning hade haft anställning hos Carl Gustaf Kullgren under hans Uddevallatid.

[17] Torde avse Christina Ahlbom, som sedermera gifte sig med klockare J. D. Dahlin (1815—1859), som livligt deltog i staden Uddevallas musikliv och stiftade sällskapet Sångens vänner. — Mamsell Ahlbom var dotter till Anton Ahlbom (1784—1842), som också börjat som handelsbetjänt och bokhållare men sedan slagit sig på källarmästarerörelse i rådhusrestaurangen i Uddevalla. Han efterträddes 1842 av sonen Anton Ahlbom junior (1814—1866), som fortsatte rörelsen. Ahlbom skötte även restaurangrörelsen ute på Gustafsberg. (Ur Uddevalla stads historia av Kristiansson).

[18] Torde ha varit dotter till hökerihandlaren Jonas Hasselgren i Uddevalla, som blev gästgivare och ledde "Gästis".

[19] Gustaf Martin Nyberg (1816—1878) var först mätareålderman sedan rådman i Uddevalla. Han anlade 1846 ett ljusstöperi i Uddevalla. (Ur Uddevalla stads historia).

[20] Carl Anton Zackau (1837—1918) senare handlande i Vänersborg och gift med Charlotta Erika Maria Byrman (1853—1928).

[21] Gustaf Adolfs verklige farbroder, som var två år äldre än Gustaf Adolfs fader. Han bodde också ute på Gustafsberg, var gift och hade sex barn.

[22] En villa för kurgäster, belägen ej långt från själva Gustafsberg.

[23] Detta måste ha varit borgmästaren i Skanör Severin Cronsioe (1791—1871) och hans hustru, tillika kusin Laura Gustava De la Rose (1806—1873) som först efter K M:ts medgivande fått ingå äktenskap.

Malmö-litteratur

Bibliografiska noteringar för år 1975
(med tillägg från föregående år)

Av Per Andersson

A. Bok- och biblioteksväsen

1 *Huus, Alf N:son,* Skånsk förläggare med finsk filial: — De små förlagen behövs i kulturlivet. [Bernces Förlag.] — Nordvästra Skånes Tidningar. 6/12.

2 *Stenstrup Jensen, Willy,* "Huse hvor bøgerne bor". En bogjægers odyssé med skitseblok og tuschpen. Ledsagetekst af Poul Holst. Khvn 1975. 69 s. — Antikvariat i Malmö, s 66—69.

BIBLIOGRAFI

3 *Andersson, Per,* Malmö-litteratur. Bibliografiska noteringar för år 1974 (med tillägg från föregående år). — MFÅ. 43 (1975), s 122—145.

4 *Litteraturatlas* över Öresund. [Utg av] ÖVK, Öresundsvattenkommittén, [och] SKU, Sydlänens kustundersökningar. Lund 1974. 119 s. Duplic.

5 *Rapport* 1974. Uppsatser och undersökningar som har anknytning till socialvården i Malmö avslutade eller påbörjade 1974. Utg av Malmö socialförvaltning. Utredningssektionen. Malmö [1975]. (2), 11, 8 bl. Duplic.

BIBLIOTEK OCH ARKIV

6 *Bertilsson, Anita,* Fritidspedagog på bibliotek: Kanske blir jag något av en socialarbetare. [Intervju med Ann Carlsson om hennes arbete på Rosengårdsbiblioteket.] — På fritid. 1 (1975): 9, s 16—17.

7 *De Bruin, Rudi & Öhrström, Bertil,* Förslag till nytt huvudbibliotek för Malmö stadsbibliotek. Malmö 1975. 51 bl. — Examensarbete i arkitektur vid Lunds tekniska högskola.

8 *Ekholm, Harriet,* Värnhems sjukhusbibliotek. Filial till Malmö stadsbibliotek. — BiS. Bibliotek i samhälle. H 27, 1975, s 30—31.

9 *Fogelberg, Torbjörn,* Suell-Kockumarkiv. Nyförvärv till Stadsarkivet i Malmö. — MFÅ. 43(1975), s 91—95.

10 *Gulyas, Miklos,* "Känner att man är isolerad". [Rosengårdsbibliotekets verksamhet bland invandrare.] — Biblioteksbladet. 60(1975):17, s 305—306.

11 *Gustafsson, Annika,* [Biblioteken i dag. Artikelserie.] — SDS. 23/11. Kirsebergsbiblioteket. — 28/11. Rosengårdsbiblioteket. — 30/11. Samtal

med tre bibliotekarier om målsättning och personliga önskemål.

12 *Program* för bibliotek. 15 konkreta exempel. Lund 1975. 138 s. (Biblioteksdebatt. 2.) — S 68—74: Malmö. [Med kommentar av Bengt Holmström.]

13 *Ribbing, Anna Kristina,* Arbetsplats Kirseberg. [Arbetsorganisationen på stadsbibliotekets filial.] — BiS. Bibliotek i samhälle. H 27, 1975, s 18—20, 23.

14 *Schöldt, Göran,* Biblioteksverksamhet på skyddad verkstad. ["Hammaren" i Malmö. Intervju med Agneta Månsson.] — Biblioteksbladet. 60(1975):16, s 286—288.

B. Allmänt

Kulturdebatten och Victoriabiografen:

15 *Bergengren, Kurt,* Malmös fria grupper och medvetna publik kämpar för Victoria. — AB 5/7.

16 *Bernstrup, Gunnar,* Vem gör vad under vilken kulturvecka? [Skys och Malmö kommuns kulturvecka.] — SDS 25/8. Med replik av Siw Hultman 2/9 och inlägg 19/9 av Svenska teaterförbundets frilansavdelning i Skåne, Sektionsstyrelsen.

17 *Borglund, Tore,* Visst ska Victoria bli ett kulturhus! — Arb. 22/4.

18 *Ekström, Thomas,* Kulturen och Malmö. — Miljöfront. 2(1975):7, s 6—7, 15.

19 *Eriksson, Bengt,* Rasande kulturkrig i Malmö. — Fönstret. 1975:12, s 12—13.

20 *Hansson, Kjell,* Finns pampvälde inom Victoria-vänstern? — Arb. 13/9. Diskussionsinlägg 22/9 av Anita Marcus.

21 *Hellerstedt-Thorin, Birgitta,* Ska kulturlivet vissna i Malmö. — SDS 18/4. Diskussionsinlägg 26/4 av Produktionsgruppen för Stiftelsen SKYS-Sommarteatern med svar av Birgitta Hellerstedt-Thorin.

22 *Holmberg, Diana,* Malmö och kulturen — stelbenthet, ensidighet. — HD 3/9.

23 *Johansson, Ulf R,* Fria grupperna räddade Victoria. — KvP 25/9.

24 — Skrytsamt Victoriafolk utmanar i Malmö. — KvP 23/6.

25 *Linder, Lars,* Kulturkriget i Malmö. — Folket i Bild. Kulturfront. 4(1975):16, s 4—5.

26 *Lundgren, Max,* Malmö en kulturstad? Nä! Men hoppets stad. — Arb. 16/9.

27 *Martelius, Eva,* I Malmö rasar kulturkriget... [Reportage med uttalanden av Anders Lindberg och Ulla Sandell.] — Arbetaren. 54 (1975):43, s 60.

28 *Nilsson, Nils Gunnar,* Låst kulturdebatt. — SDS 16/9.

29 *Nydahl, Gösta,* Kom kulturveckan tio år för tidigt? — KvP 18/9.

30 *Rynell, Erik,* & *Åberg, Lars,* Gör Victoria till kulturhus! — SDS 22/4.

31 *Skawonius, Betty,* Två olika kultursynpunkter konfronteras i Malmö. [Reportage.] — DN 18/9. Uppföljt 27/9 i intervju med Ulla Sandell.

32 *Svenningsson, Levi,* Kulturprogram växer fram ur konstruktivt missnöje. [Intervju med Ulla Sandell.] — Arb. 6/7. Uppföljd i ytterligare en intervju 24/9.

33 *Söderberg, Lasse,* Vilken kultur, Ulla? — Arb. 17/9

34 *Söderberg, Staffan,* Debatten har

blivit snedvriden. [Intervju med Ulla Sandell.] — SDS 14/9.

35 — Kulturen kan inte skötas av gatukontoret. [Intervju med Anders Lindberg.] — SDS 6/9. Diskussionsinlägg 11/9: Sjögren, Henrik, Rikskonserter fnyser inte åt någon.

36 [*Vad* anser oppositionen om kulturpolitiken i Malmö? Intervjuserie.] [Av] S[taffan] S[öderberg]. — SDS 21/9. Sven-Erik Eriksson. — 23/9. Bengt Ifverström. Med diskussionsinlägg 1/10 av Uno Kampmark. — 26/9. Birgit Rodhe. — 27/9. Kurt Sjöström.

37 *Wiehe, Mikael,* & *Segerström, Mikael,* Socialdemokratin rädd för spontana opinioner? — Arb. 27/8. Diskussionsinlägg av Levi Svenningsson 28/8, av Wiehe & Segerström 1/9 (med replik av Svenningsson), av Kjell Hansson 13/9.

38 *Åberg, Lars,* Gör Victoria till kulturhus. — SDS 31/1.

39 — Kommunen och Victoria — ett ömkligt skådespel. — SDS 5/6.

40 — Malmös kulturpolitik har dåligt rykte. — DN 29/8.

41 — Sossarna skall inte få gamla Victoria! — Musikens makt. 1975:7, s 2—3. Kompletterande uppgifter i nr 11/12 av Torbjörn Engström.

MUSÉER

42 *A[ndersson], H[elge],* Unik porträttmedaljong [avbildande Carl Olbers och utförd av Sven Andersson] förvärvad av Malmömuseet. — SkD 10/7.

43 *Konst* från 1500 till nu. En årsbok utg av Malmö museum. Red: Ingemar Tunander. 5(1975). 131 s. — Presenterar museets nyordnade avdelning för konst- och kulturhistoria.

FÖRENINGAR

44 *Modéer, Kjell Å,* S:t Knuts Gille i Malmö — kungligt gille i tiden. — Elbogen. 5(1975):4, 3 s i folder.

45 *Orden* Cordis Quinta. Malmö 1975. 15, (1) s.

TIDNINGAR

46 *Janstad, Hans,* & *Jonhäll, Bosse,* En bok om en tidning. [Utg av Arbetet.] Malmö 1975. 255 s.

47 *Lindholm, Karl-Axel,* Störst är inte alltid bäst. [Kulturmaterialet i Arbetet och Dagens Nyheter.] — Fönstret. 1975:12, s 6—7.

48 *Nilsson, Sven,* Kulturmaterialet i storstadspressen under 1960-talet. En deskriptiv innehållsanalys. [Utg av] Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund. Lund 1974. 218 s. (Press & litteratur. 5.)

49 *Nilsson, Sven,* Det offentliga samtalet. Storstadspressen som medium för kulturinformation och kulturdebatt. [Akad avh Lund.] Lund 1975. 246 s. (Litteratur, teater, film. 11. — Press & litteratur. 7.)

50 *Svensk* press. Pressens funktioner i samhället. Avgivet av 1972 års pressutredning. Sthlm 1975. 285 s. (Statens offentliga utredningar. 1975:78.) — Undersökningsområden: Malmö, Göteborg, Västerås, Falun.

51 *Svensk* press. Tidningar i samverkan. Avgivet av 1972 års pressutredning. Sthlm 1975. 159 s. (Statens offentliga utredningar. 1975:11.) — s 69—78: Samverkan mellan Arbetet och Skånska Dagbladet.

52 *Wahlgren, Olof,* Kvällspostens kulturredaktion. — SDS 9/5. Diskussionsinlägg: Expr. 14/5 (Henrik Sjögren), SDS 16/5 (Nils Gunnar Nilsson, Olof Wahlgren), Arb. 17/5 (Tore Borglund), SDS 18/5 (Olof Wahlgren), Arb. 21/5—22/5 (Tore Borglund), KvP 23/5 (Ola Gummesson), Arb. 24/5 (Tore Borglund, Rolf Erichs, Per Daniel Lindeberg), GT 26/5 (sign Jigg=Pär-Arne Jigenius), SDS 30/5 (Nordal Åkerman, Olof Wahlgren).

RADIO/TV

53 *Punkt* [pseud för Ragnar Gustafson], Då Malmö hördes precis som i stuan. [Malmöradions start 1925.] — SDS 20/1.

C. Religion

54 *A[ndersson], H[elge],* Också ett 90-årsminne: Hur Frälsningsarmén blev förföljd. [Johan Henrik Hägglund och Frälsningsarmén.] — SkD 11/6. Med genmäle 1/7 av sign RP och svar av Helge Andersson 11/7.

55 *Åstrand, Sven,* Diakoni i Malmö. — Vår kyrka. 114(1975):3, s 8—9.

D. Psykologi

56 *Hector, Erik,* & *Säfvestad, Inger,* Introduktion av spädbarn i barnstuga. [Malmö.] Psykologexamensarbete. Beteendevetenskapliga institutionsgruppen. Lunds universitet. Lund 1975. 78, (13) s. Duplic.

57 *Steinwall, Margareta,* & *Ståhlberg, Ulf,* Daghem vill vi ha och de skall vara bra. En kritisk analys av psykosexuell behovstillfredsställelse på ett daghem. Lund 1975. 101, (9) bl. — Seminarieuppsats i psykologi vid Lunds universitet. Duplic.

E. Undervisning

58 *Andersson, Helge,* Gamla byskolor i östra Malmö. [Husie, Kvarnby, Ö. Skrävlinge, S. Sallerup.] Några anteckningar. — Byahornet-Skåneland. 34(1975):3, s 7—11.

59 *Carle, Torbjörn,* Skolförsök i Malmö: Ingen resurstimme bunden till visst ämne. [Dammfriskolan.] — Skolvärlden. 75(1975):14, s 7—9.

60 *Case* studies of educational innovation: 4. Strategies for innovation in education. [Utg av] Organisation for economic co-operation and development. Paris 1973. 296 s. — S 124—128: The Malmö region.

61 *Chaib, Mohammed,* Tvåspråkig lekskoleträning av invandrarbarn [i Rosengårdsområdet]. [Utg av] Lunds universitet, Pedagogiska institutionen. Rapport 1. Lund 1974. (5), 49, (4) bl. Duplic.

62 *Elevvård* i skola och samhälle. Ett försök till kartläggning av elevvårdsarbete i Malmö — inom skolan och i samverkan med andra institutioner. [Av] Anna-Stina Arnrup... Malmö 1974. 23 bl. Duplic.

63 *Engquist, Olle, Gran, Bertil,* & *Lindh, Sune,* Pedagogiskt utvecklingsarbete i Malmö under 10 år. Sthlm 1975. 134 s. (Utbildningsforskning. SÖ-rapport. 17.)

64 *Fägerlind, Ingemar,* Formal education and adult earnings. A longitudinal study on the economic benefits of education. [Akad avh Sthlm.] Sthlm 1975. 104 s. (Stockholm studies in educational psychology. 21.) —

Uppföljning av tidigare Malmö-undersökningar.

65 *Gustafsson, Annika,* "Kravet på bra program bara ökar". [Malmö föreläsningsförening.] — SDS 22/3.

66 *Holmberg, Börje,* Slå vakt om Hermods. — Arb. 14/1.

67 *Lindsten, Carin,* Hembygdskunskap i årskurs 3: Att inhämta, bearbeta och redovisa kunskaper. Elev- och lärarpreferenser funna i Malmö. [Akad avh Lund.] Lund 1975. 192 s. (Studia psychologica et paedagogica. Series altera. 27.)

68 *Ljunghill, Lena Fejan,* Rapport från Hermodsdalsprojektet: "Bättre arbetsro och mer tid att lära känna varandra". — Lärartidningen/Svensk skoltidning. 8(1974):5, s 10—12.

69 *Lundberg, Bertil, Nihlén, Staffan, & Nordström, Gerhard,* Malmö måste ta ansvar för Målarskolan Forum. — Arb. 7/6.

70 *Nilsson, Anna & Römbo, Berth,* Ingrid, 32. En totalundersökning av de vuxenstuderande på gymnasial nivå vid KOMVUX i Malmö 1975. [Utg av] Malmö skolstyrelse. Malmö 1975. 62 bl. Duplic.

71 *Olsson, Ingrid,* MFF [Malmö föreläsningsförening]. 93 år, aktivast i landet. — Arb. 18/11.

72 *Römbo, Berth,* Nyintagna elever till kommunal vuxenutbildning. HT -74. [Utg av] Malmö skolor, Intagningsnämnden för vuxenutbildningen. Malmö [1974]. 18 bl. Duplic.

73 — Påhälsning! Rapport om uppsökande verksamhet i Söderkullaområdet, Malmö, 1974. [Utg av] Vuxenutbildningsrådet, Malmö. Malmö [1974]. 61 bl. Duplic.

74 *Samverkan* mellan staten och Hermods. Rapport avgiven av arbetsgruppen för beredande av vissa frågor rörande samarbete mellan staten och Hermods korrespondensinstitut. [Sthlm] 1975. 22 bl. (Departementsstenciler. Utbildningsdepartementet. 1975:7.)

75 *Söderbergh, Catharina,* Från förskolan till mellanstadiet följs en grupp barn från Rosengård i ett intressant försök med hemspråksträning. — Socialt forum. 11(1975):4, s 210—214.

76 — I Rosengård prövas hemspråksträning i ett intressant försök. — Kommunal skoltidning. 44(1975): 1, s 8—9.

77 *Tengling, Ulla,* Vi ritar en stad. [Teckningstävling bland skolklasser i Malmö om utformning av Södergatan till gågata.] — Aktuellt i politiken (s). 1975:3, s 6—9.

78 *Tolander, Bosse,* Pedagogiskt utvecklingsarbete i Malmö under 10 år. — Kommunal skoltidning. 44(1975): 7, s 290—292.

79 *Wachtmeister, Knut,* Slå vakt om Hermods! — SDS 9/1.

80 *Öppet* brev till Malmö kommun: Är kommunen rädd att ta ansvar? [Målarskolan Forum.] [Av] Eleverna på Målarskolan Forum genom Cecilia Cavefors... — SDS 22/5.

81 *Österberg, P-M,* Lindeborg — en samplanerad skolanläggning. — Malmöperspektiv. 1975:2, s 4—5.

F. Språk

82 *Ingers, Ingemar,* Ortnamn i Malmö. 10. Tygelsjö socken. — MFÅ. 43(1975), s 74—90.

H. Skönlitteratur

83 *Ahlberg, Harry,* Den galne europén. Reportage, svarta humoresker, dagboksblad. Sthlm 1975. 180 s. — Avsnittet "Bogserare" (s 125—180) tilldrar sig huvudsakligen i Malmö hamn.

84 *Berthelius, Jenny,* Porträtt av ett mord. [Sthlm] 1975. 186 s.

85 *Ersgård, Tord,* Tre skisser. Prosalyriska Limhamns-skildringar. — Limhamniana. 17(1975), s 86—88.

86 *Lundgren, Max,* IFK Trumslagaren och Chris. Sthlm 1975. 119 s. (Bonniers stora ungdomsböcker.) — Föregående böcker i serien: IFK Trumslagaren. 1972. — Trumslagaren och Lillis. 1973.

87 *Sparre, Anna,* Fånge i eget hus. Sthlm 1975. 235 s. — Historisk roman om Gørvel Faddersdatter Sparre med handlingen delvis förlagd till Torup.

88 *Werup, Jacques,* Swiss made. Sthlm 1975. 200 s.

89 *Wirén, Herta,* En bit bröd med Anna. Sthlm 1975. 134 s. — Barndomsskildring från Möllevångsområdet under 1900-talets första decennier.

I. Konst, musik, teater

90 *Bendroth, Anders, Pettersson, Åke,* & *Schreiber, Birgitta,* Who says what in wich channel to whom with what effect eller Pajkastning på kulturell nivå. [Konsthallsdebatten 1974—75.] [Utg av] Sociologiska institutionen, Avd för informationsteknik, Lunds universitet. Lund 1975. 26 bl. Duplic. — Polemik mellan uppsatsförfattarna och Eje Högestätt bl a i Arb. 6/6, 7/6; SDS 7/6; SkD 6/6, 7/6.

91 *Boman, Monica,* Välkommen till nya Form/Design Center! Foto: Björn Enström. — Form. 71(1975):1, s 17—21.

92 *Bygga* skånska städer. Aspekter på stadsarkitektur efter 1850. Av Torkel Eriksson . . . Red: Ragnar Gustafson. Foto: Ernst Henriksson. Malmö 1975. 197 s. (Sydsvenska Dagbladets årsbok. 1976.) — Bl a: Pehrsson, Per-Jan, 1850—1900. De skånska städerna under järnvägsbyggandets epok, s 20—53. — Svedberg, Olle, Skånsk stadsarkitektur 1900—1930, s 54—71. — Sundbärg, Gunnar, Modernismens epok, s 72—99. — Åström, Kell, Funktionalismens bostadsområden i dag, s 100—119. — Kristenson, Hjördis, Det egna hemmet, s 120—145. — Eriksson, Torkel, Kyrklig arkitektur, s 146—173 (bl a Caroli och S:t Pauli kyrkor). — Gustafsson Evald, Bevara hus med lagens hjälp, s 174—197.

93 *Malmö* har Europas största konsthall. [Uttalanden av Eje Högestätt, Sven-Åke Jönsson och Klas Anshelm.] — Vårt Malmö. 1975:våren, s 10—13.

94 *Nelson, Cecilia,* Malmö konsthall. — Paletten. 1975:1, sektionen "Reflexer", s 1—4.

95 *Olander, Ingemar,* Föga känt Malmömuseum visar konst i hemmet. [Edstrandska stiftelsen.] — SkD 30/9; även publ i HD 18/11.

96 *Robertson, Viola,* En monumenttalskulptur. ["Vägen för och genom A" i Lindängen.] Samtal med Jörgen Fogelquist. — Robertson, V, Bilder. Sthlm 1975, s 80—95. Tidigare publ i SDS 13/10 1974 (se Malmölitteratur. 1974, nr 59).

97 *Rosborn, Sven,* Malmö och byggnadsvårdsåret 1975. — MFÅ. 43 (1975), s 59—73.

98 *R[osendahl], L[ena],* Konsthallens öppnande: fiskargubben, pudeln skötte all PR. — SDS 1/6. Diskussionsinlägg 5/6 av Kerstin Laurell, Eje Högestätt, 7/6 av Anders Bendroth, Åke Pettersson, Birgitta Schreiber, Eje Högestätt. — KvP 23/6 av Ulf R. Johansson.

99 *Sjöö, Manthe,* Norra Europas modernaste konstutställningshall i Malmö. — Byggnadskonst. 67(1975): 4, s 29—30, 33.

100 *Stickprovsrapport* om konst i bostadsmiljö med förteckning över statligt belånade eller av byggföretagen, kommuner eller landsting finansierade miljökonstverk och konstnärlig utsmyckning tillkommen efter 1950 i Skåne och Blekinge. [Utg av] Institutionen för konstvetenskap, Externa avdelningen, 2, Lunds universitet, [och] Statens råd för byggnadsforskning. Lund 1973. 157 bl. Duplic. — Punktundersökning av Lindängen, bl 43—50. — Förteckning över konstverk, Malmö kommun, bl 114—139.

101 *Tidman, Yngve,* Malmö fick konsthall efter sekellång kamp. — Arb. 7/3.

102 *Weihs, Göran,* Malmö konsthall och konstpolitiken. — SDS 24/2.

103 *Åberg, Gunnar,* Kristus i apoteket. [1700-talsmålning på apoteket Lejonet i Malmö.] — Svensk farmaceutisk tidskrift. 79(1975):17/18, s 951—955.

KYRKOR OCH KYRKLIG KONST

104 *Andréasson, Lennart,* Västra Skrävlinge kyrka. Foto: Kjell Ingvarsson. Malmö 1975. (24 s.)

105 *S:t Petri* kyrka i Malmö. Vägledning. Malmö 1975. (4 s.) — Även i tysk övers. Malmö 1975. (4 s.)

MUSIK

106 *A[ndersson], H[elge],* Ingen stiltje i Husie musikliv. — SkD 16/7.

107 *Blommé, Sven,* Festspel då Stiftelsen Malmö konserthus fyllde 50 år. — Musikern. 1975:3, s 10—11.

108 *Janstad, Hans,* Anitas farfar — fridsbroder. [Musikgruppen "Fridsbröderna", skildrad av Einar Siverson.] — Arb. 20/1.

109 *Nordström, Sixten,* [Konserthusstiftelsen.] [1.] En konserthusstiftelse föds med mycken vånda. [2.] Den hetaste önskan: Konserthuset byggs. — Arb. 18/1, 19/1.

110 — Är det musikens villkor i Malmö? — Arb. 19/9.

111 *Schön, Margaretha,* Fiolbyggare — ett döende yrke. [Intervju med Bengt Nilsson, Malmö.] — SkD 24/8.

112 *Werup, Jacques,* Ta inte livet av de fria musikgrupperna! — Arb. 24/1. Diskussionsinlägg av Tony Kaplan 25/1, 30/1; Larsåke Hjort 28/1; Renata Åhlander 1/2.

TEATER

113 *Buhre, Gösta,* Folkan! Ett intensivt stycke teaterhistoria. [Malmö folkteater.] — SDS 23/10 1974.

114 *Halldén Ruth,* Malmö stadsteater: Påkostade produktioner som saknar mening och charm. — DN 11/3.

115 *Hansson, Kjell,* Vem angår Malmö stadsteater? — KvP 19/9.

116 *Hårde, Ulla,* Då fick man barska nyp. [Malmö dansinstituts 50-årsjubileum.] — SDS 9/6.

117 *Kaplan, Tony,* En fjärde scen skulle lösa alla våra problem. [Intervju med Gösta Folke om Malmö stadsteater.] — Arb.-SkD 25/5.

118 *Lundgren, Max,* "Nu vet vi var Ulla Sandell står". [Malmö stadsteater.] — Arb. 18/11. — Med diskussionsinlägg av Ulla Sandell.

119 — Skrota Nyan och res ut i Skåne! [Malmö stadsteater.] — Arb. 23/8.

120 [*Malmö* stadsteaters målsättning. Artikelserie.] — Arb. 12/9. Palmqvist, Bertil, Vad skall vi ha Malmö stadsteater till? Den skall skapa arbetarkultur. — 15/9. Sjögren, Henrik, Varför har Malmö en stadsteater? Ska medverka till att förändra samhället. — 18/9. Formare, Rune, Vad vill vi med Malmö stadsteater? Göra hela Skåne till spelområde.

121 *Rynell, Erik,* & *Åberg, Lars,* Fria grupper i snål motvind. — SDS 21/4. — Bl a Cabaré Fredagsbarnen och Teater 23.

122 *Sedvallson, Kerstin,* "Det avskräckande exemplet". [Reportage om Malmö stadsteater.] — DN 27/4. Med diskussionsinlägg i SDS 30/4 av Josef Halfen.

123 *Sjögren, Henrik,* En glittrande flärd som ingen annanstans — men vad finns bakom den? (Spelplats Malmö). — Expr. 27/9.

124 *Sundberg, Leif,* Teatern är för ytlig! [Malmö stadsteater, med anledning av uppförandet av Bernsteins "Mässa".] — SDS 5/4. Ytterligare inlägg i debatten: SDS 3/4 (Leif Sundberg), 4/4 (Gösta Folke), 5/4 (ledare)), 6/4 (Arne Pettersson, Gösta Folke), 8/4 (Jarl W. Donnér), 9/4 (Nils Petter Sundgren, Gösta Folke samt scenskoleelever), 11/4 (skådespelare vid Stadsteatern). — Arb. 5/4 (Kirsten Ollén, Bengt Holmström, Sven-Erik Eriksson m fl), 8/4 (Bo Cavefors, Eva Sköld samt samtal mellan Bertil Palmqvist och Leif Sundberg). — KvP 11/4 (Jörgen Persson).

125 *Svanberg, Lena,* Storm kring Thalia i Malmö. — Veckojournalen. 1975:17, s 22—23, 53—54.

126 *Torudd, Eva,* Teatercentrum syd, Skys & gatunämnden. [Sommarteater i Malmö.] — SDS 28/5. Med diskussionsinlägg av medlemmar av teatergruppen Proteus.

J. Arkeologi

127 *Burenhult, Göran,* Matrix analysis and Scanian megalithic pottery. [Långdös vid Hindby mosse, kv Bronsyxan, Fosie sn.] — Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1973/74, s 29—53.

128 Christofferson, Kerstin, Sturupsområdet, Börringe och Genarps socknar, Skåne. Inventering och arkeologisk undersökning 1969—1971. Med bidrag av Hakon Hjelmqvist och Stig Welinder. Sthlm 1974. 232 s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1974:B35.)

129 *Rosborn, Sven,* Nya fynd från Malmö medeltid. Utgrävningar i kv Neptun och kv Oscar. — MFÅ. 43 (1975), s 146—148.

130 *Wihlborg, Anders,* Västergår-

den 37:8, Tygelsjö sn, Skåne. Arkeologisk undersökning 1970. Sthlm 1974. 5 s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1975:B2.)

K. Historia

131 *Arbetet* i en brytningstid: renässans — revolt — reformation. [Texthäfte i tidningsformat till utställningen "Skåne 1525" på Malmö museum.] [Malmö] 1975. 8 s. — Specialbilaga till Arbetet.

132 *Janstad, Hans,* Café Nutiden, här föddes folkhemmet. — Arb. 19/10.

133 — Här låg [Café] Utposten och här planlades Amaltheadådet -08. [Intervju med Lilly Svensson.] — Arb. 26/10.

134 "*Malmö* 1525" en utställning av stadshistoriskt material anordnad av Malmö museum i samband med utställningen "Skåne 1525". Malmö [1975]. 43 s. (Kat.nr. 316.)

135 *Mathiasson, Olof,* Bondeupproret år 1811. — "Hembygden". Svedala pensionärsförening 1973—74. [Svedala 1975], s 7—8. Duplic.

L. Biografi

136 *Bruünell, Hanna,* Två limhamnsprofiler. [Fiskare Anders Wilhelmsson Sallé samt "flaggman" Nils Rasmusson och hans hustru Kersti Hansdotter.] — Limhamniana. 17 (1975), s 59—61, 63—65.

137 *Malmöiten.* [Porträttserie.] — Elbogen. 5(1975), 1 s i folder. — Nr 1. Svedin Karström. — Nr 3. Johan Henrik Dieden. — Nr 4. Hilda Kockum.

SÄRSKILDA PERSONER

138 *Buhre, Gösta,* Edvard P:s lösnäsa i farozonen. [Intervju med Greta Ahlberg-Malmros.] — SDS 22/9.

139 *Persson, Tore,* På [Henning Olsen] Anckargrijps tid. [2.] — Limhamniana. 17(1975), s 15—19, 21—37, 39.

140 *Bager, Elsebeth,* Haquin Bager. Handelsman och skriftställare. — MFÅ. 43(1975), s 12—40.

141 *Buhre, Gösta,* Tjänstefel av stadsteatern att glömma bort Inga Brink. — SDS 2/11.

142 *Pettersson, Inger,* Det finns inget värre än succéer. [Intervju med Gösta Folke.] — AB 22/2.

143 *U[nger], G[unnar],* Nils-Hugo Hallenborg. — Svensk tidskrift. 62(1975):4, s 205—206.

144 *Munck af Rosenschöld, Th,* Richard Hain in memoriam. — MFÅ. 43(1975), s 5—7.

145 *Mörling, Ulf,* Den världsberömde illusionisten Hector El Neco [Nils Hector]. — SDS 18/5. Kompletterande uppgifter 21/5, 28/5, 3/6.

146 *Andersson, Helge,* Tygelsjöprost medaljerades för sin insats för jorden. [Nils Holst.] — SkD 30/1.

147 *Svensson, Lars,* Om en filolog. [Herbert Högstedt.] — Bokvännen. 30(1975):3, s 51—55.

148 *Höjer, J Axel,* En läkares väg. Från Visby till Vietnam. Sthlm 1975. 257 s. (8 pl.) — S 120—136 om förf:s samarbete med Hagbard Isberg mot "änglamakeriet" samt hans tid som stadsläkare i Malmö 1930—35.

149 *Larsson, William,* Livslång Kockum-gärning belönas med doktors-

hatt. [Harry Jönsson.] — SkD 23/5.

150 *Sturm, Claes,* Nu blir direktören hedersdoktor i arbetarskydd. [Harry Jönsson.] — DN 30/5.

151 *A[ndersson], H[elge],* Sträng prost förbjöd dans och kaffe. [Jakob Kallenberg.] — SkD 31/1. Med diskussionsinlägg i insändare 6/2, 19/2, 26/2, 10/4; replik av Helge Andersson 14/2.

152 *Johansson, Ewa,* Dansösen och kosacken — artistäktenskapet som hållit i 30 år... [Berta och Orest Koslowsky.] — KvP 16/2.

153 *Möller, Pontus,* Leif Ljungberg. * 1900 11/4 i Klippan. † 1974 16/8 i Malmö. — Släkt och Hävd. 1974:3, s 239.

154 *Lundgren, Max,* "Det finns glädjeämnen i att vara en dålig människa." (Mitt porträtt av mig.) — Vi. 62(1975):14, s 20—21.

155 *Nilson, Margareta,* & *Sjöstrand, Birgitta,* Max Lundgren och Sven Wernström. Två författarbiografier. Specialarbete inom ämnet litteraturorientering och bibliografi vid bibliotekshögskolan, Borås, ht 1974. Borås 1974. 47 bl. Duplic. — Max Lundgren, bl 3—15.

156 *Ruhmén, Sven-Oskar,* Jag är en mycket dålig människa. [Intervju med Max Lundgren.] — AB 30/11.

157 *Schlyter, Herman,* Albert Lysanders insats som kyrkoman. — SkD 28/11.

158 *Andrén, Gunnar,* Efter 20 år: Sigfrid Löfgren lämnar riksdagen. [Intervju.] — SDS 10/11.

159 *Andersson, Helge,* Claus Mortensen, Skånes reformator. 1499—1575. — Lunds stifts julbok. 67 (1975), s 21—35.

160 — Claus Mortensen, Skånes reformator, ett 400-årsminne. — Ystads Allehanda. 20/12.

161 — Malmöreformatorn Claus Mortensen 1499—1575. — MFÅ. 43 (1975), s 41—58.

162 — Skånskt kyrkohistoriskt jubileum. För 400 år sedan avled reformatorn Claus Mortensen. — Byahornet—Skåneland. 34(1975):5/6, s 6—10.

163 *Ingers, Ingemar,* Reformatorn flydde Malmö. Valde att bli herde i Husie. [Claus Mortensen.] — Lundastiftet. 31(1975):10, s 5.

164 *Schlyter, Herman,* Claus Mortensen och reformationen i Skåne. — SkD 16/12.

165 *Olin, Lars,* En guldålder i Sankt Petri. [Johan Axel Olin.] — SkD 19/7.

166 *Blomberg, Roy,* Drakdödaren kommer igen — men nu i ny skepnad. [Intervju med Christer Persson.] — DN 22/3.

167 *Tveiten, Hallvard,* Silver-Moses. De skånska kringvandrarna under 1800-talet. Lund 1975. 61 s. — S 57—61: Södrens Skald [Christoffer Persson].

168 *Persson, Gertrud,* Minnesbilder från Snapperupsgatan i Malmö för 50 år sedan. — Byahornet—Skåneland. 34(1975):3, s 2—3.

169 *A[ndersson], H[elge],* Lärd prost utarbetade dialektlexikon. [Johan Ernst Rietz.] — SkD 1/2.

170 *Schlyter, Herman,* Henric Schartau och hans barndoms stad. Till 150-årsminnet av hans död. —

Lunds stifts julbok. 67(1975), s 10—20.

171 — Henric Schartau och Malmö. — SkD 3/2.

172 *Harrie, Jonas,* Malmös stadsträdgårdsmästare som snart skall gå i pension: — I år skall jag uppleva våren för första gången på 27 år! [Intervju med Åke Steen.] — SkD 15/4.

173 *Persson, Anna Greta,* Åke Steen, pensionär: Flera parker åt malmöborna. [Intervju.] — SDS 10/7.

174 *Nathéll, Ingrid,* Kungsparkens kanaler lockar. [Intervju med Torbjörn Stålmarck om romanen "Att döda Cassie".] — SDS 8/1.

175 *Attelid, Tore,* Frans Suell — skaparen av Malmö hamn — Hantverk & industri. 70(1975):12, s 20—21. Även i Svensk hamntidning. 1975: 4, s 87—90.

176 *Larsson, Bengt G,* Max Walter och Gunni [Svanberg] — vid folkparkens dansbana träffades de den första gången. [Intervju.] — Arb.—SkD 12/10.

177 *Berg, Gudrun,* Förteckning över ett urval gestalter dels i Per Wahlöös egna skönlitterära verk och dels i Maj Sjöwall och Per Wahlöös gemensamma romaner om ett brott. Specialarbete inom ämnet litteraturorientering och bibliografi vid bibliotekshögskolan, Borås, vt 1975. Borås 1975. 24 bl. Duplic.

178 *Petersens, Fabian af,* Cementkungens arvingar [släkten Wehtje] "tar det lugnare" — har pengarna kvar. 10 år med svenskt näringsliv. — Veckans affärer. 11(1975):1, s 96—98.

179 *Glase, Béatrice,* Jacques Werup, en ostronproletär? [Intervju.] — Veckojournalen. 1975:44, s 8—9.

180 *Windahl, Olof,* Han skildrar de hårda klättrarna. [Intervju med Jacques Werup om romanen "Swiss made".] — DN 31/5.

181 *A[ndersson], H[elge],* Modell av 1930-talets Husie. [Utförd av Per Erik Willö.] — SkD 15/8.

182 *Pilo* [pseud för Bengt-Erik Richter], Tvingades gömma noveller i kakelugnen för sin man. [Intervju med Herta Wirén.] — SDS 1/12.

183 *Svenningsson, Levi,* Herta Wirén — författare i dag. — Arb. 22/11.

184 *Lundh-Eriksson, Nanna,* Malmöflickan som blev en stor författarinna. [Annie Åkerhielm.] En essay. — Byahornet-Skåneland. 34 (1975):4, s 20—24.

185 *Harding, Gösta,* Tidig svensk psykiatri. De tre första psykiatriprofessorerna i Stockholm 1861—1902. Öhrström, Björnström, Hjertström och bakgrunden för deras verksamhet. [Sthlm] 1975. 306 s. — S 146—151: Wilhelm Öhrström i Malmö [som läkare vid Malmö centralhospital 1853—1861].

M. Folkkunskap

186 *Holmström, Kristina,* Så såg det ut vid Geijersgatan 97 i Malmö på 1880-talet... [Minnen från uppväxtåren i Bellevuegårdens stathus.] — Arb. 4/5.

187 *Larsson, Hanna,* Från en gången tid. Några barndomsminnen [från Malmö om kringvandrande original och gårdfariehandlare]. — Byahornet-Skåneland. 34(1975):4, s 25—26.

N. Geografi

188 *Améen, Lennart,* Kulturgeografiska exkursionsmål i Skåne. 3. Malmö östra stadsdelar. — Geografiska notiser. 32(1974):, s 166—172.

189 [*Idoffska* huset, Törnschiärska gården och gågator i city. Pressdebatt och reportage.] — Bl a SDS 19/3 och 14/4 (Th Munck af Rosenschöld), 10/4 (intervju med Holger M Lundquist), 19/4 (reportage om Törnschiärska gården); — Arb. 12/4 (uttalande av Bertil Hultén med svar av Holger M Lundquist 13/4).

190 *Jakobsen, Vagn,* & *Gustafson, Ragnar,* 15 kända byggnader i Malmö. Tecknade av Vagn Jakobsen. Skildrade av Ragnar Gustafson. Utg till förmån för ungdomsverksamheten i Malmö ishockeyförening... Malmö 1975. 10 pl. 54×44 cm. Texthäfte 4 s. — Teckningarna tidigare publ i SDS 1974. (Se Malmö-litteratur. 1974, nr 144.)

191 *Mer* än 7.000 malmöbilder. [Projekt Fotodokumentation Malmö 1974.] — Elbogen. 5(1975):1, 3 s i folder. Med uppföljning i h 2, 3 s i folder.

192 *Persson, Marianne,* Vi ser på 1500-talshus i Malmö. — Lv-Fyringen. 17(1975):1, s 18—20.

193 *Punkt* [pseud för Ragnar Gustafson], [Gamla Malmöbilder.] — SDS, "måndags-serie", 27/1—24/2, 27/10—29/12.

194 — 20-talsmalmö. [Serie med ett 70-tal bidrag.] — SDS 13/1—5/11.

SÄRSKILDA BYGGNADER

195 Bellevuegården. *Hårde, Ulla,* Sentida arvingar låter gården gå ur släkten. — SDS 18/8. Se även reportage i SDS 15/8.

196 Holmen. *Janstad, Hans,* Kockums Holme var Malmös pampigaste sommarresidens. — Arb. 3/2.

197 Knutstorp. *Georgsson, Lars-Olof,* Han minns Axel Danielsson och Palm. Hade jordbruk där Stadion nu ligger. [Frans Henrik Håkansson och egendomen Knutstorp.] — Arb. 18/1.

198 Margaretapaviljongen. *A[ndersson], H[elge],* Ett jubileum: Margaretapaviljongens annex öppnade för fyrtio år sedan. — SkD 14/5.

199 Torup. *Andersson, Helge,* Familjetragedi i Torup för två hundra år sedan. — SkD 11/6.

200 — *Åkermark, [Bo E],* Torup, i damers ägo för det mesta. — DN 15/8.

201 Törnschiärska gården. *Nihlén, Björn,* 300-åring skonas i Malmö. — Husbyggaren. 17(1975):6, s 21.

202 Villa Tuna. *A[ndersson], H[elge],* "Chateauet" i Husie jämnat med marken. [Villa Tuna, Kungshällagatan 33—35.] — SkD 26/8.

SÄRSKILDA ORTER OCH OMRÅDEN

203 Husie. *A[ndersson], H[elge],* För fyrtio år sedan blev Husie stadsdel — SkD 3/1.

204 Käglinge. *Söderström Herbert,* Min idylliska by behöver ett par hyreshus! — Byggnadsindustrin. 45 (1975):15, s 40.

205 Lilla torg. *Lilla* torg i Malmö. Utg av Malmö förskönings- och planteringsförening. Teckningar: Vagn Jakobsen. Historiska data lämnade av Einar Bager och C G Lekholm. Malmö 1975. 14 s. 1 pl.

206 Limhamn. *Larsson, Gerhard,* Förändringar i fiskeläget. — Limhamniana. 17(1975), s 40—47, 49—53, 55—58.

207 S:t Gertrud. *Aurell, Bengt,* Hej Gertrud! Välkommen till stan! [Fritidskvarteret S:t Gertrud.] Teckningar: Håkan Hansson. Malmö 1975. (12 s.)

208 — *Sjöö, Manthe,* Fritidskvarter i 1600—1800-talsmiljö har skapats i Malmö för 16 milj. kr. — Byggnadskonst. 67(1975):10, s 59—60.

209 Stortorget. *Widding, Lars, Gerne, Magnus,* & *Andersson, Åke,* Svenska äventyr. Sthlm 1975. 239 s. — S 133—138: Så upplevde Linné Stortorget i Malmö: han stegade och mätte. (Tidigare publ i Expr. 1972.)

KARTOR

210 *Modéer, Kjell Å,* Anders Ulrik Isberg och hans Karta öfver Malmö stad 1875. — MFÅ. 43(1975), s 96—121. Med kartbilaga 63×90 cm.

O. Samhället

211 *Flyttningar* i Malmö. [Utg av] Malmö kommuns fastighetskontor, exploateringsavdelningen. Malmö 1975. 39, (12) bl. Duplic.

212 *Tidman, Yngve,* I år fyller de 90. [Malmö socialdemokratiska förening.] — Arb. 22/9.

FÖRVALTNING, STADSPLANERING

213 *Bramstång, Gunnar,* "För framtiden" icke deltaga i landsting. Några spörsmål aktualiserade i samband med ifrågasatt inträde i landstingskommun. [Utlåtande till kommunstyrelsen i Malmö 1971.] — Förvaltningsrättslig tidskrift. 38(1975):2, s 49—60.

214 *Dock, Elisabeth,* & *Schönberg, Karin,* Ekonomisk rapportering inom Malmö socialförvaltning. [Seminarieuppsats vid] Socialhögskolan, Lund. Lund 1975. (3), 31, 34 bl. Duplic.

215 *Förslag* till zonplan för centrala staden. [Utg av] Stadsbyggnadskontoret i Malmö, oktober 1975. Malmö 1975. 39, (6) s. 1 karta i ficka.

216 *Gemensamma* planeringsförutsättningar, GPF, för flerårsplanen 1977—1981 samt för årsbudgeten 1977. [Utg av] Malmö kommun. [Med] Anvisningar... [Utg av] Drätselkontoret, planeringsavdelningen. Malmö 1975. (112, 75) s.

217 *Hedborg, Lennart,* Kommunal information — för vem? — SDS 22/11.

218 *Håkansson, Gösta,* Folkvandring — från Malmö... — SDS 16/1.

219 *Insulander, Eva,* Barnen och betongen. En rapport om barns villkor i en svensk förort. [Rosengård.] Sthlm 1975. 127 s.

220 *Kustinventering.* Malmöhus län. Kustens kvalitet för bad och rörligt friluftsliv. [Utg av] Länsstyrelsen i Malmöhus län. Malmö 1974. 188 bl. Duplic.

221 *Källsbo, Arne,* & *Lundgren, Gert-Inge,* Landskap och bebyggelse. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1974. 49 bl.

222 *Luthander, Torsten,* Satsa på — och i! — Malmö! — SDS 3/11.

223 *Länsprogram* 1974 för Malmöhus län. Slutligt ställningstagande. [Utg av Länsstyrelsen i Malmöhus län.] [Malmö 1975.] 70 bl. Duplic.

224 *Magnusson, Håkan,* Sydvästra Skånes kommunalförbund. En undersökning av verksamheten 1965—1972. Lund 1973. (3), 66 (5) bl. (Lunds universitet. Statsvetenskapliga institutionen. Meddelande. 1973:3.) Duplic.

225 *Malmö* kommun. Utredningar. [Utg av] Drätselkontoret, planeringsavdelningen. 1975 —. Malmö.

226 *Mårtensson, Sten,* Vad gör dom på Malmö kommuninformation. — Asfaltblänk och vattenstänk. 1975:1, s 4—5.

227 *Nilsson, Jerker,* Närhetsbutiken. Utvärdering av ett experiment i ett nytt bostadsområde [Högaholm i Malmö.] [Utg av] Tekniska högskolan. Institutionen för byggnadsfunktionslära. Lund 1975. 312 s.

228 — Undersökning om boendeservice i Malmö. Mot alla odds: butiken lönar sig! [Högaholmsområdet.] — Kommunal tidskrift. 8(1975):14, s 616—618.

229 *Ollén, Joakim,* Kan — och bör — Malmö tvingas in i Malmöhus läns landsting? — SDS 15/4.

230 *Planeringsunderlag* för länsplanering 74. [Utg av] Länsstyrelsen i Malmöhus län, Regionalekonomiska enheten. Malmö 1974. 212 s.

231 *Pramnäs, Erik,* Mål för utbildningen i Malmös personalpolitiska program. — Kommunal tidskrift. 8 (1975):2, s 65.

232 *Regionplanering* i sydvästra Skåne. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1975. 24 s.

233 *Remisser.* Regionplan 1972. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1974. (5), 95, (1) bl. Duplic.

234 *Rittman, Roland,* Bilparadis och människohelvete. [Örestad.] — Miljöfront. 2(1975):5/6, s 6—7.

235 *Så* här ser Malmö hushållskassa ut 1975. — Vårt Malmö. 1975:våren, s 2—5.

236 *Tolander, Bosse,* Folkminskningen står Malmö dyrt. Löner och skattestopp spräcker flerårsplan. — Kommunal tidskrift. 8(1975):20, s 892—894.

237 *Utbyggnadsprogram* 1975. U75. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1975. 26 bl+1 karta över markanvändning 1975.

238 *Vinterhed, Kerstin,* Varför gick det så snett med "idyllen" Östergård? [Reportage.] — DN 2/11.

RÄTTSVÄSEN

239 *A[ndersson], H[elge],* Gamla "finkan" i Husie polisiärt 40-årsminne. — SkD 25/2.

240 *Fjelner, Lars,* Prioritera polisens uppgifter. — SDS 3/8. Ytterligare inlägg betr. polisen och gatufriden av Roland Lundberg 7/8, Knut Wachtmeister och Jean Bolinder 13/8.

241 *Jönsson, Åsa,* & *Nilsson, Anncharlotte,* Förfarandet i barnavårdsmål. En studie med särskild inriktning på praxis i Malmö. [Seminarieuppsats vid Juridiska institutionen, Lund universitet.] Lund 1975. 55 bl. Duplic.

242 *Malmöpolisens* problem. [Ledare.] — SDS 21/3.

243 *Nilsson, Anton,* Amalthea, myt och verklighet. — Meddelanden från Arkivet för folkets historia. 2(1974): 4, s 18—22.

244 *Olsson, Tore,* Koppleribrottet i

svensk och engelsk rätt. [Seminarieuppsats vid juridiska fakuteten, Lunds universitet.] Lund [1975]. (3), 64 bl. Duplic. — Bygger bl a på undersökningar om prostitutionen i Malmö.

SOCIALA FRÅGOR

245 *Barnomsorgen* i Malmö. Utg av Malmö socialförvaltning. Malmö. Duplic. — Arbetsrapport 1—3. 1974. 40, 43, (27) bl. — Slutrapport. 1974. (55 bl.)

246 *Bo* i gemenskap. HSB Malmö 50 år. Red: Yngve Tidman. Malmö 1975. 96, (4) s.

247 *Bolin, Anders, Lindström, Bengt,* & *Svanström, Leif,* Att bedriva uppsökande verksamhet bland pensionärer. Några erfarenheter från Malmö. — Socialmedicinsk tidskrift. 52(1975):10, s 622—626.

248 — Pensionär i Malmö 72/73. [Utg av] Malmö socialförvaltning [och] Socialmedicinska avdelningen, Malmö allmänna sjukhus. 3. Förslag. Malmö 1974. 16, (10) bl. Duplic.

249 — Pensionärernas levnadsförhållanden. Några resultat från en undersökning i Malmö. — Socialmedicinsk tidskrift. 52(1975):10, s 627—631.

250 *Bostadsbyggnadsprogram* 1975-79 för sydvästra Skåne. [Utg av] Sydvästra Skånes kommunalförbund. Malmö 1975. (3), 27, (7) bl.

251 *Bostadsundersökning* inom delar av Limhamn. [Utg av] Malmö hälsovårdsnämnd, Bostadshygieniska avdelningen. Malmö 1974. 64 bl. Duplic.

252 *Bostadsundersökning* inom Kirseberg. [Utg av] Malmö hälsovårdsförvaltning, Bostadshygieniska avdelningen. Malmö 1975. 50 bl. Duplic.

253 *Dahlin, Lars,* Levnadsnivå och hälsotillstånd. Utnyttjande av social och medicinsk service i tre malmödistrikt. [Utg av] Institutionen för socialmedicin, Lunds universitet. Malmö 1975. 141 s.

254 *Faddergårdsprojektet.* Försöksverksamhet med sommaraktiviteter för barn i åldern 7—12 år. [Av] Projektgruppen för SOFIA. [Utg av] Malmö socialförvaltning, Inf.avd. Malmö 1975. 9 bl.

255 *Flemström, Carin,* & *Ronnby, Alf,* Socialt fältarbete. En rapport om grannskapsarbete samt principiella problem i socialt arbete. Lund 1975. 221 s. — Bl a om socialt fältarbete i stadsdelen "Lyckan" (Rosengård och projekt SOFIA).

256 *Horvath, Susanna,* Omsorgslagen. Några viktiga bestämmelser. Med särskild hänsyn tagen till förhållandena i Malmö. [Seminarieuppsats vid] Socialhögskolan, Lund. Lund 1974. 33 bl. Duplic.

257 *HSB* Malmö 50 år. — Arb. 12/4. [Specialnummer.] 12 s.

258 *Hugosson, Lena,* & *Toft, Eva,* Aspekter på fosterbarnsutredningen grundade på intervjuer med fosterföräldrar i Malmö. [Seminarieuppsats vid Socialhögskolan, Lund.] Lund 1975. (3), 36, (6) bl. Duplic.

259 *Juhlin, Dag,* & *Olsson, Margareta,* Boendesegregation. En studie av flyttningsströmmar i Rosengård. [Seminarieuppsats vid Socialhögskolan i Lund.] Lund 1974. (5), 68 bl. Duplic.

260 *Kvinnorna* och arbetsmarknaden i Malmö. En studie av arbetslös-

het och förvärvsintensitet. [Utg av] Malmö socialförvaltning, Utredningssektionen. Malmö 1975. 34, 3 bl. Duplic.

261 *Ohlsson, Rolf,* Invandrarna på arbetsmarknaden. En undersökning av invandrare i Malmö under perioden 1945—1967. [Akad avh Lund.] Lund 1975. 157 s. (Skrifter utg av Ekonomisk-historiska föreningen i Lund. 16.)

262 *Rapport...* från försöksverksamhet med sommaraktiviteter för barn i åldern 7—12 år sommaren 1974. [Utg av] Malmö socialförvaltning, Första vårdbyrån. Malmö 1974. — 1. Central projektledning och samordning. 8 s. 5 bl. — 2. Öppen dagverksamhet på Malmö museum. 18 s. — 3. Utflyktsprogram för Rosengård. 8 s. — 4. Läger- och utflyktsverksamhet inom västra distriktet. 14 s. — 5. Kanotläger för ungdomsgruppen "Motetten". 10 s. (5 bl.) — Pressklipp. 14 bl.

263 *Ronnby, Alf,* Hemvisten skapar kontakt. [Projekt SOFIA i Rosengård.] — Fritidsgården. 1975:4, s 9—11.

264 — & *Juhlin, Dag,* Förtidspensionärer i Rosengård och Persborg. En rapport om uppsökande verksamhet. [Utg av] Malmö socialförvaltning, Tredje socialbyrån. Malmö 1975. (4), 32, (28) bl. Duplic.

265 *Skolungdom* utanför reguljär skolgång. Utredningar begärda av Centrala samarbetsorganet i Malmö. Sammanfattningsdel. Malmö 1975. (47) s. Duplic.

266 *Sofia.* [Socialförvaltningens och Fritidsförvaltningens integrations- och aktivitetsprogram.] [Utg av] Malmö socialförvaltning. Malmö 1975. 31 bl. Duplic.

267 *Svenning, Marianne* & *Conny,* Daghemsbarn och daghemsmiljö. [Malmö.] [Seminarieuppsats vid] Lunds universitet, Sociologiska institutionen. Lund 1975. (3), 54, (7) s. Duplic.

268 *Wedberg, Cecilia,* & *Tillberg, Lars,* Holmadalsprojektet. En försöksverksamhet på Holmadal i Malmö. [Malmö] 1975. 71 s. 1 pl. Duplic.

269 *Östergård.* Ett försök till social rehabilitering i ett slumområde i samband med dess byggnadstekniska sanering. [En rapport från Östergårdsgruppen.] [Av] Gunnel Andersson... [Utg av] Statens råd för byggnadsforskning. Red: Ingbo v. Zweigbergk. Sthlm 1975. 392 s.

270 [*Östergårdsprojektet.*] Specialrapport. Lund. Duplic. — 1. Swedner, Harald, Rehle, Anders, & Andersson, Berit, Befolkningsutveckling och befolkningsstruktur i Östergårdsområdet. 1973. 53, 39 bl. 6 pl. — 2. Att bo på Östergård — en intervjuundersökning i samband med Östergårdsprojektet. [Av] Harald Swedner... 1973. (183) bl. 6 pl. [Med] Bilaga. Kodlista för undersökningen 1971. 119 bl. — 3. De evakuerade från kvarteret Östergård. [Av] Bodil Nilsson... 1974. 35 bl.

P. Teknik, industri, kommunikationer

271 *Polfeldt, Ingegerd,* Fotografi, ett nytt medium för visuell kommunikation. [Porträttfotografi från C. V. Roikjers ateljé, Malmö.] — Konst

från 1500 till nu. Malmö 1975, s 87—89.

BYGGNADSTEKNIK OCH KOMMUNALTEKNIK

272 *Boije, L, & Petersen, W,* Luftföroreningssituationen i Malmö 1971—1975. [Utg av] Malmö hälsovårdsförvaltning, Utredningsavdelningen. Malmö 1975. (8) bl. Duplic.

273 *Brynolw, Kurt,* Malmö avloppsverks historia. Asfaltblänk och vattenstänk. 1975:1, s 23—24.

274 *Johanson, Sture,* Sveriges Radio i Malmö kompletterar sitt TV-hus. — Byggnadsindustrin. 45(1975):9, s 24—25.

275 *Melchert, John,* Våra vattenkällor. [2. Vombverket.] — Asfaltblänk och vattenstänk. 1975:2, s 13—14. Tillägg s 18—19: Svärd, Bror, Något om Vombsjön och Vombverket.

276 *Nyberg, Bernt,* Landsstatshuset i Malmö — ett generellt kontorshus för såväl små som stora rum. — Arkitektur. 75(1975):3, s 13—20. Med "Kommentar" av Olle Svedberg, s 12. — Artikel av Bernt Nyberg med samma rubrik i Väg- och vattenbyggaren. 21(1975):1/2, s 79—81.

277 *Nömmik, Elin,* Projekt stadshus i Malmö: Energisnålt klimatskal över öppna kontorsdäck. — VVS. 46 (1975):6/7, s 54—56, 59—60.

278 *Ringius, Hans,* Logikstyrt AV-verk [avloppsreningsverk] i Klagshamn. — Kemisk tidskrift. 87(1975): 3, s 64.

279 *Sjöö, Manthe,* Experimenthus tillvaratar solenergi för uppvärmning. Intressant bygge av Euroc i Limhamn. — Byggnadskonst. 67(1975): 11, s 29—30.

280 — Malmö Ban [postterminal] är ett av postverkets största nybyggen under de senaste decennierna. — Byggnadskonst. 67(1975):10, s 75—76.

281 — Malmö stad har byggt konferenscentrum i Mässhallarna. — Byggnadskonst. 67(1975):8, s 55.

282 En *stadsmotorväg* blir till. [Inre Ringvägen.] — Vägmästaren. 1975:8, s 46—47.

283 *Så* här fungerar Termoroc-huset [Eurocs experimentvilla i Limhamn]. — Tegel. 65(1975):4, s 4—9. Med bidrag av Sven E. Olsson om tegelfasaden, s 4.

284 *Öresunds* vatten. Information från Öresundsområdets miljöutskott. Malmö 1974. (24) s. 10 pl. — Innehåller bl a den dansk-svenska överenskommelsen till skydd för Öresund.

Öresundsförbindelserna:

285 *Bron* skall byggas. [Planerat färjeläge vid Lernacken.] — Miljöfront. 2(1975):5/6, s 24—25.

286 *Christensen, Per,* Ja till bro, nej till Örestad! — SDS 11/12.

287 *Dahl, Claes-Göran,* Förbindelserna över Sundet. [1—2.] — Allt om hobby. 1974:7, s 16—19; 1974:8, s 34.

288 *Erlandsson, Bill,* Kan bron stoppas, stoppas Örestad! — Miljö och framtid. 4(1975):4, s 9—10.

289 *Jarlås, Jan-Erik,* Fast förbindelse Malmö—Köpenhamn. — Väg- och vattenbyggaren. 21(1975):3, s 79—82. Med replik av N-O Larsson.

290 *Lundsgård, Jöns, Wester, An-*

ders, & *Wiklund, Martin,* Samhällsplanering. Hur vi formar vår yttre och inre miljö. Lund 1974. 93 s. (Moment samhällskunskap. 13. Politik och samhälle.) — Om Öresundsbron, s 37—45.

291 De *miljömässiga* konsekvenserna av en fast förbindelse mellan Malmö & Köpenhamn. Uppsats i miljövård (10 poäng) Lunds universitet. [Av] Sten-Håkan Almström... Lund 1974. (23 s.) Duplic.

292 *Ord* på vägen för Öresundsutredarna: Dubbelspårtunnel var'e. [Av] J. S. [sign.] —STT. 56(1975):9, s 3—4.

293 *Wretholm, Eugen,* En skippad dumhet. [Öresundsprojektet.] Veckojournalen. 1975:18, s 34—35.

294 *Åström, Torsten,* Bygg Öresunds järnvägstunnel! — SvD 19/4.

295 [Om Öresundsförbindelserna dessutom ledare bl a i:] DN 8/4. — HD 23/1, 3/2, 22/3, 12/6, 14/11. — SDS 3/2, 7/4, 23/4, 5/7, 15/11. — SkD 24/1, 23/3, 6/4, 8/4, 10/6, 15/11, 28/11.

KOMMUNIKATIONER

296 *Nordstrand, L,* Gods- och materialströmmar inom och mellan kommuner. En studie från Malmö. — Plan. 29(1975):5, s 235—240.

297 — 700 000 godleveranser i Malmö på en månad. — Kommunal tidskrift. 8(1975):10, s 450—451.

298 *Hansson, Kjell,* Trafiksignalerna i Malmö. — Asfaltblänk och vattenstänk. 1975:2, s 4—7.

299 *Linde, Mats,* Järnvägsstationer i Skåne. Teckningar av författaren. Malmö 1975. 64 s. — Bl a Malmö centralstation, s 8—14; Hindby, s 23.

300 *Malmö* stads spårvägar. Malmö lokaltrafik. Historik för åren 1887—1974. Malmö [1975]. 58 bl. 3 tabeller.

301 *Pettersson, Thomas,* Greven som åkte in för att han korsade spåren. [Malmö—Ystads och Malmö—Trelleborg—Rydsgårds järnvägar.] — SkD 26/7.

302 *Helander, Olle,* Grundlades Malmö hamn 1775? — Elbogen. 5 (1975):3, 3 s i folder.

303 *Jacobsson, Gösta,* Malmö hamn genom seklerna. En jubileumsskrift 1975. Malmö 1975. 138 s.

304 *Karlsson, Lars-Olov,* Farväl Malmöhus. [Tågfärjans sista tur som passagerarfartyg.] — SJ-nytt. 33 (1975):18, s 6—7.

305 *Lidman, Lars,* 200-årsjubileum i Malmö. [Malmö hamn.] — Svensk sjöfarts tidning. 71(1975):24, s 28.

306 *Persson, Tore,* Barkman, Bauer, Beijer och många andra malmöredare. — Limhamniana. 17(1975), s 67—68, 70—76, 78—82, 84—85.

307 *Swensson, Margareta,* Bondeseglationen i nordvästra Skåne efter 1658. 1. [Seglingen mellan Malmö och hamnar på Bjärehalvön.] — Bjärebygden. 1975, s 11—28.

308 *Öresundstrafiken* nu och i framtiden. [Uttalanden av] Åke Waldemarsson, C. O. Wennerholm, Harald Lindahl, Bo Björkman, Wilhelm Paues. — Malmö hamn. 1975:2, s 4—5.

309 *Holmgren, Lennart,* Flygtra-

fikledare utbildas med dator i Sturup. — Radio & television. 47(1975):6/7, s 10—13.

310 *Sturup.* Ett uppsatsarbete i miljövård 10 p. vid Lunds universitet vt 1975. [Av] Donald Appel... Lund 1975. (12) s. Duplic.

311 *Wachtmeister, Knut,* Dags att satsa på Sturup! — SDS 21/4. Med diskussionsinlägg av Torsten Luthander 22/4.

Q. Ekonomi och näringsväsen

312 *Bengtsson, Richard,* Nålsögat i Limhamn. [Tullstationen.] — Limhamniana. 17(1975), s 5—14.

313 *Ekblad, Evert,* Malmös nya park- och grönområden. — Asfaltblänk och vattenstänk. 1975:1, s 18—20.

314 *Malmö* Ban. Information om ny postterminal i Malmö. [Utg av Poststyrelsen.] Sthlm 1975. (10 s.)

315 *Molin, Kari,* Terminaler — postal nyhet som kommit för att stanna. — Föreningen Postfolket. Årsbok. 43(1975), s 92—105. — Huvudsakligen om "Malmö Ban".

316 *Steen, Åke,* Hur ett parklandskap växer fram. [Sibbarp.] — Asfaltblänk och vattenstänk. 1975:2, s 15—17. Tidigare publ i Bygd och natur. 1968.

SÄRSKILDA FÖRETAG

317 Hedberg & Co. *Persson, Lars Erik,* Hedbergska rederierna, Malmö. 2. [Rederiaktiebolaget Sigurd, Rederiaktiebolaget Sverige-Tyskland, Sigurd & Ragnar Hedberg.] — Båtologen. 13(1975):1, s 1—12.

318 Kockums. *Björk, Stellan,* Han [Hans-Eric Ovin] visar upp nya Kockum [Kockums industrigrupp] som snart är ikapp varvet. — Veckans affärer. 11(1975):22, s 22—23.

319 — *Claesson, S,* Fritiden — ett alternativ på fritiden. [Kockums fritidsanläggning.] — Malmöperspektiv. 1975:2, s 11—13.

320 — *"Fritiden"* räcker till — men kommer fritiden att räcka? — NPL-rapport. 14(1975):3, s 16—21.

321 — *Johanson, Sture,* Mångmiljonsatsning på trivsel. — Byggnadsindustrin. 45(1975):12, s 17—20.

322 — *Kockums* Industri snart jämbördig med varvet. [Intervju med Nils-Hugo Hallenborg och Christian Christiansson.] — Kockum Information. 18(1975):5, s 4—6.

323 — *Sjöö, Manthe,* Jättekranen hos Kockums är världens största. — Byggnadskonst. 67(1975):1, s 65—66, 69.

324 — *Werner, Bertil,* Varvsbygge för fritiden. [Kockums fritidsanläggning.] — På fritid. 1(1975):6, s 21—22.

325 — *Över* tiotusen kockumare vill besöka Fritiden. — Kockums info. 18(1975):8/9, s 18—19.

326 Kramer. *Kramerkrönikan,* Jubileumseditionen... [Jubileumsskrift i dagstidningsformat med anledning av Hotel Kramers 100-årsjubileum.] Malmö 1975. (20 s.)

327 — *Widerberg, Bertil,* Kramer blir hundra tidigast 1 maj 1977. — SDS 28/11. Med kompletterande uppgifter 1/12.

328 Kritbruksbolaget. *Jönsson, Göran,* Unik fabrik på historisk mark. [Kritbruksbolagets fabrik i Kvarnby.] — Arb. 11/11.

329 Malmborgs Livs AB. *Wallström, Eivor,* Mest i livs i Malmö. [Intervju med Arne Malmborg.] — Livs. 1975: 5, s 24—25.

330 Malmö Bogser AB. *Zweig* [pseud för Jurgen von Zweigbergk], Fyra stora pråmar på "A" Malmövisitkort utomlands. — SDS 27/5.

331 Malmö strumpfabrik. *Malmø* strømpefabrik fordobler produktionen. — Teknisk tidsskrift for textil og beklædning. 33(1975):5, s 14.

332 Mazetti. *Hancock, Bill,* Mazettiköpet — sista steget i Fazers erövring av Sverige. — Veckans affärer. 11 (1975):16, s 69, 71.

333 Oxie blomsterhall, AB. *Blomsterauktionen* i Oxie fortsätter i samma lokaler. — Viola-Trädgårdsvärlden. 1975:23, s 1, 11.

334 PLM. *Sterner, Jan,* PLM-chefen köpte 11 företag i fjol — och en guldgruva. — Veckans affärer. 11 (1975):5, s 46—47.

335 Skånska cementgjuteriet. *Hancock, Bill,* Största markägaren klarar nya lagen — med bred marginal. — Veckans affärer. 11(1975):4, s 18—19.

336 — *Ullring, Sven,* Hård konkurrens om byggprojekt. Krav på ökad specialisering. — Svensk export. 81 (1975):1, s 11—12.

337 Sonesson AB, Wilh. *Eklund, Lars,* Sonesson-chefen [Alf Lüning] ryter till: sätt stopp för pokerspel om företag. — Veckans affärer. 11 (1975):5, s 43—44.

338 Svenska Rederi AB Öresund. *Horn, Claes,* 75 år. — SJ-nytt. 33 (1975):10, s 8—9.

339 — *Lidman, Lars,* Öresundsbolaget 75 år. — Svensk sjöfarts tidning. 71(1975):14, s 20—21.

340 — *Söderman, Georg,* Öresundsbolaget jubilerar: start för 75 år sedan. — Kristianstadsbladet. 18/2.

R. Idrott

341 *Handikapp* idrott i Malmö. Slutbetänkande. [Av] Kommittén med uppgift att kartlägga och närmare utreda målsättningen... Malmö 1975. 46 bl. Duplic.

342 *Hammar, Bo S,* Sådana är dom, mina mästargrabbar. [Intervju med Bob Houghton om MFF-laget.] — Mål! Fotboll 1975—76, s 31—34.

343 *Holmström Lars,* [Intervju med MFF-ledaren Eric Persson.] — AB 1/11.

344 *Kägelklubben Kulan* [Limhamn] 50 år. Malmö 1975. 15 s.

345 *Limhamns* idrottsförening 1905 —1975. Limhamn 1975. 63 s.

346 *Lind, Kjell,* Visst kan [idrotts]-föreningarna i Malmö få det bättre. — Skåneidrott. 20(1975):2, s 12—13.

347 *Malmö* segelsällskap: Hit kommer vanligt folk för att titta på båtarna. [Småbåtshamnen i Limhamn.] — Vi båtägare. 3(1975):1, s 42—44.

348 *Palmér, Calle,* Malmö FF siktar mot europatoppen. — Årets sport. 1975—76, s 102—106.

349 — Tidernas bästa L-A-G tog elfte MFF-guldet. — Svensk fotbolltidning. 3(1975):9, s 14. Med ytterligare uppgifter om MFF s 15—18.

350 — "Vi älskade ju alla att spela fotboll". [MFF.] — Mål. Fotboll 1975—76, s 128—130.

351 *Petersson, Thure,* IFK Malmö

75-årsjubilerar med serieseger. — Handboll. 1(1975):1, s 18—19.

352 — Klubben Cyklisten [Malmö] årets klubb. — Nya cyklisten. 1975:9, s 12—13.

353 *Skånes* cykelförbund 1925—1975. Jubileumsskrift. [Malmö] 1975. 95 s. — Bl a s 5—8 om Malmö Velocipedklubb.

354 *Spänstiga* jubilarer. — Limhamniana. 17(1975), s 103, 105. — Huvudsakligen idrottsföreningar i Limhamn.

355 *Svenska* motorklubbens malmöavdelning 1925—1975. [Äventyr i motorvärlden.] Malmö 1975. 128 s.

356 *Visste* du att Sveriges gymnastik- och idrottsmuseum finns i Malmö? — Vårt Malmö. 1975:våren, s 6—7.

S. Krigsväsen

357 *Ellerström, Hans,* All världens museiubåtar. [Utg av Marinmusei vänner, Karlskrona.] Karlskrona 1974. 31 s. — S 18—19: U 3. Tekniska museet, Malmö.

358 *Enbom, Gustaf,* [Läkarminnen bl a från luftvärnet i Malmö.] 3—6. — Lv-Fyringen. 17(1975):1, s 11—15; 2, s 13—16; 3, s 13—15; 4, s 11—13.

359 *Westrup, Zenon P,* Jag har varit i Arkadien. Sthlm 1975. 208 s. — Bl a kapitlet "Kavalleriet" (s 28—52) med skildringar från Kronprinsens husarregemente.

U. Naturvetenskap

360 *Coninck, Jan de,* Organic-walled microfossils from the upper Danian and Middle Paleocene of southern Sweden. [Limhamn, Klagshamn.] — Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar. 97(1975), part 4, nr 563, s 326—337.

361 *Rickman, Helge,* En ny invandrare? [Linum austriacum L., funnen vid Sibbarp.] — Lunds botaniska förening. Medlemblad. 1975, s 7.

362 *Ringberg, Bertil,* Beskrivning till jordartskartan Trelleborg NV/Malmö SV. Sthlm 1975. 64 s. 1 karta 50×75 cm. (Sveriges geologiska undersökning. Serie Ae. Jordartsgeologiska kartblad i skala 1:50000. 23.)

363 *Widerberg, Bertil,* Gudarnas föda botanistmål i Klagshamn. — SDS 28/8.

NATURSKYDD

364 *Juhlin, Carl-Henrik,* "Nu måste malmöborna visa engagemang för naturen som är kvar". — SDS 17/9.

V. Medicin

365 *Eriksson, Ann, Iwansson, Agneta,* & *Jenner, Håkan,* Hindbyhemmet i Malmö. — Socialt forum. 11(1975): 9, s 543—548.

366 — Hindbyprojektet. [Utg av] Malmö socialförvaltning, Utredningssektionen. Malmö 1975. — Delrapport 1. Vad är miljöterapi och terapeutiskt samhälle? Psykologexamensarbete framlagt vid Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet. 119, 6 s. — Delrapport 2. Empirisk del. (4), 151, (10) s.

367 *Fröderberg, S Å,* Rapport över den socialmedicinska försöksverksamheten vid Lv 4 utbildningsåret 1973/74. [Slutlig rapport.] Malmö 1975. 4, 73, (38) bl. Duplic.

377 *Han* var med om att upptäcka en världssensation. [Sten Winblad

och Bakteriologiska laboratoriet vid Malmö allmänna sjukhus.] — Sjukvårds Ronden. 15(1975):2, s 24—27.

378 *Jönköping—Malmö* på rätt väg? Gemensam planering av FV-block för två sjukvårdsområden. [FV = fortsatt vidareutbildning för läkare.] — Läkartidningen. 72(1975):39, s 3630—3631.

379 *Kaij, Lennart,* Grandsons of alcoholics. A test of sex-linked transmission of alcohol abuse. [Malmöundersökning.] — Archives of general psychiatry. 32(1975):nov., s 1379—1381.

380 *König, Arne,* "Man bär Hindby med sig när man går härifrån." [Reportage från Hindbyhemmet.] — SkD 22/8 1975.

381 *Olycksfall* i arbetsmiljö. [1.] En epideminologisk undersökning i Malmö. [2.] Utveckling av en forskningsmodell. [Av] Ragnar Andersson . . . — Socialmedicinsk tidskrift. 52(1975):3, s 212—227. — Sammanfattning av en rapport, "Om olycksfall i arbetet", som på Arbetarskyddsfondens uppdrag gjorts vid Allmänna sjukhusets akutmottagningar. Rapporten kritiskt granskad av Sven-Ove Hansson i Arb. 26/5. Svar av författarna i Arb. 30/5 med genmäle av Sven-Ove Hansson.

382 *Persson, Bertil,* Öppen vård i storstad. — Läkartidningen. 71 (1974):51, s 5275—5276. — Med anledning av artikel av Lars Dahlin & Leif Svanström i Läkartidningen h 37 (se Malmö-litteratur 1974:363). Replik i h 51 s 5276 av Dahlin & Svanström.

383 *Sjukvård* 1985? [Sjukvårdsplaneringen i Malmö 1975—1985.] — Sjukvårds-Ronden. 15(1975):1, s 32—41.

384 *Svanström, Leif, & Urwitz, Viveca,* Socialmedicin i öppen socialvård. En studie av 101 klienter på fjärde socialbyrån i Malmö. [Utg av] Malmö allmänna sjukhus, Socialmedicinska avdelningen [och] Malmö socialförvaltning. Malmö 1975. Duplic. — 1. Bakgrund och resultat. 95 s. — 2. Sammanfattning och förslag. 43 s.

385 *Thorsson, Håkan,* Här lagas sönderslagna självförtroenden. [Reportage från Hindbyhemmet.] — SDS 2/11.

386 — "Här slipper man vara tuff." [Reportage från Tullstorps behandlingshem.] — SDS 6/11.

387 *Wenckert, Anders,* "Det var den gången svåra tider för en ung läkare . . ." [Minnen från läkartjänstgöring vid Malmö allmänna sjukhus.] — Sjukvårds Ronden. 15(1975):3, s 18—23.

X. Musikalier

388 *Kjellgren, Lennart,* Gläd dig du skåning. Skånsk visrapsodi. Red och kommenterad. 2 uppl. Sthlm 1975. 227 s. — Bl a om Nils Lindström och Malmö visförlag, s 10—15; — "En skånsk glädjespridare" [Gören frau Hyllie = Olof Göransson], s 17—21; — Nils Lindström, "Malmö elektriska spårväg", s 62—63. — Oskar Svanlund, "Baltirullan", s 102—105.

389 *Käck, Axel,* Galizierna på Rosenvång. [Visa med kommentarer.] — Limhamniana. 17(1975), s 99—101.

ALFABETISKT REGISTER

Ahlberg, H 83
Ahlberg-Malmros, G 138
Allm sjukhuset 377, 378, 383, 387
Amaltheadådet 133, 243
Améen, L 188
Anckargrijp, H O 139
Andersson, B 270
Andersson, H 42, 54, 58, 106, 146, 151, 159—162, 169, 181, 198, 199, 202, 203, 239
Andersson, P 3
Andersson, S 42
Andersson, Å 209
Andréasson, L 104
Andrén, G 158
Anshelm, K 93
Antikvariat 2
Apoteket Lejonet 103
Arbetet 46, 47, 51
Arkeologi 127—130
Arkiv 9
Attelid, T 175
Aurell, B 207
Avloppsrening 278

Bager, Einar 205
Bager, Elsebeth 140
Bager, H 140
Barnavårdsmål 241
Barnstugor 56
Bellevuegården (lantstället) 186, 195
Bendroth, A 90, 98
Bengtsson, R 312
Berg, G 177
Bergengren, K 15
Bernces Förlag 1
Bernstrup, G 16
Berthelius, J 84
Bertilsson, A 6
Bibliotek 6—8, 10—14
Björk, S 318
Björkman, B 308
Blomberg, R 166
Blommé, S 107
Bo i gemenskap 246
Boije, L 272
Bolin, A 247—249
Bolinder, J 240
Boman, M 91
Bondeupproret 1811 135
Borglund, T 17, 52
Bostadsbyggande 250
Bostadsundersökn 251, 252
Bramstång, G 213
Brink, I 141
Bruünell, H 136
Brynolw, K 273
Budgeten 216, 235
Buhre, G 113, 138, 141
Burenhult, G 127
Bygga skånska städer 92

Cabaré Fredagsbarnen 121
Café Nutiden 132
— Utposten 133
Carle, T 59
Carlsson, A 6
Caroli kyrka 92
Cavefors, B 124
Centralstationen 299
Chaib, M 61
Christensen, P 286
Christiansson, C 322
Christofferson, K 128
Claesson, S 319
Coninck, J de 360
Cordis Quinta, Orden 45
Cyklisten, Klubben 352

Daghem 57, 267
Dahl, C-G 287
Dahlin, L 253, 382
Dammfriskolan 59
De Bruin, R 7
Diakoni 55
Dieden, J H 137
Dock, E 214
Donnér, J W 124
Edstrandska stiftelsen 95
Egnahemsområden 92
Ekblad, E 313
Ekholm, H 8
Eklund, L 337
Ekström, T 18
Ellerström, H 357
Enbom, G 358
Engquist, O 63
Engström, T 41
Enström, B 91
Erichs, R 52
Eriksson, A 356, 366
Eriksson, B 19
Eriksson, S-E 36, 124
Eriksson, T 92
Erlandsson, B 288
Ersgård, T 85

Faddergårdsprojekt 254
Fiolbyggare 111
Fjelner, L 240
Flemström, C 255
Flyttningar 211, 259
Fogelberg, T 9
Fogelquist, J 96
Folkan (teater) 113
Folke, G 117, 124, 142
Folkminskning 218, 236
Form Design Center 91
Formare, R 120
Forum, Målarskolan 69, 80
Fosterbarn 258
Fotografering hist 271
Fredagsbarnen, Cabaré 121
Fridsbröderna (musikgrupp) 108
Frälsningsarmén 54
Fröderberg, S Å 367
Fägerlind, I 64
Föreläsningsföreningen 65, 71
Förtidspensionärer 264

Georgsson, L-O 197
Gerne, M 209
Glase, B 179
Godstransporter 296, 297
Gran, B 63
Gulyas, M 10
Gummesson, O 52
Gustafsson, A 11, 65

Gustafsson, E 92
Gustafson, R 53, 92, 190, 193, 194
Gårdfariehandel 187
Göransson, O 388
"Gören frau Hyllie" 388

Hain, R 144
Halfen, J 122
Halldén, R 114
Hallenborg, N-H 143, 322
Hammar, B S 342
Hammaren (skyddad verkstad) 14
Hamnen 83, 302, 303, 305
Hancock, B 332, 335
Handikappidrott 341
Hansdotter, K 136
Hansson, H 207
Hansson, K 20, 37, 115, 298
Hansson, S-O 381
Harding, G 185
Harrie, J 172
Hector, E 56
Hector, N 145
Hector El Neco [pseud] 145
Hedberg & Co 317
Hedborg, L 217
Helander, O 302
Hellerstedt-Thorin, B 21
Hemspråksundervisning 75, 76
Henriksson, E 92
Hermods 66, 74, 79
Hermodsdalsskolan 68
Hindby: fornlämn 127
— järnvägsstationen 299
Hindbyhemmet 365, 366, 380, 385
Hjelmqvist, H 128
Hjort, L 112
Holmadal 268
Holmberg, B 66
Holmberg, D 22
Holmen (sommarställe) 196
Holmgren, L 309
Holmström, B 12, 124
Holmström, K 186
Holmström, L 343
Holst, N 146
Holst, P 2
Horn, C 338
Horvath, S 256
Hospitalet 185
Houghton, B 342
HSB 246, 257
Hugosson, L 258
Hultén, B 189
Hultman, S 16
Husie 106, 181, 203
— arrestlokalen 239
— skolan 58
— Villa Tuna 202
Huus, A N:son 1
Håkansson, F H 197
Håkansson, G 218
Hårde, U 116, 195
Hägglund, J H 54
Högaholm 227, 228
Högestätt, E 90, 93, 98
Högstedt, H 147
Höjer, J A 148

Idoffska huset 189
Idrott 341—356
Idrottsmuseet 356
IFK Malmö 351
Ifverström, B 36
Ingers, I 82, 163
Ingvarsson, K 104
Inre Ringvägen 282
Insulander, E 219
Invandrare 261
Isberg, A U 210
Isberg, H 148
Iwansson, A 365, 366

Jacobsson, G 303
Jakobsen, V 190, 205
Janstad, H 46, 108, 132, 133, 196
Jarlås, J E 289
Jenner, H 365, 366
Jigenius, P-A 52
Johansson, E 152
Johansson, S 274, 321
Johansson, U R 23, 24, 98
Jonhäll, B 46
Juhlin, C-H 364
Juhlin, D 259, 264
Jönsson, G 328
Jönsson, H 149, 150
Jönsson, S-Å 93
Jönsson, Å 241

Kaij, L 379
Kallenberg, J 151
Kampmark, U 36
Kaplan, T 112, 117
Karlsson, L-O 304
Karström, S 137
Kartor 210, 362
Kirseberg 252
Kirsebergsbiblioteket 11, 13
Kjellgren, L 388
Klagshamn: reningsverket 278
— växtlighet 363
Knutsgillet 44
Knutstorp (lantegendom) 197
Kockum, H 137
Kockums 149, 150, 318—325
Kockumska arkivet 9
Kommunal information 217, 226
Konferenscentrum 281
Konserthusstiftelsen 107, 109,
Konst från 1500 till nu 43
Konsthallen 90, 93, 94, 98, 99, 101, 102
Koppleribrott 244
Koslowsky, B & O 152
Kramer, Hotel 326, 327
Kristenson, H 92
Kronprinsens husarregemente 359
Kulan, Kägelklubben 344
Kulturdebatt 15—41
Kustinventering 220
Kvarnby: Kritbruksbolaget 328
— skolan 58
Kvinnofrågan 260
Kvällsposten 52

Käck, A 389
Käglinge 204
Källsbo, A 221
König, A 380

Landsstatshuset 276
Landstinget o Malmö 213, 229
Larsson, B G 176
Larsson, G 206
Larsson, H 187
Larsson, W 149
Laurell, K 98
Lejonet, Apoteket 103
Lekholm, C G 205
Lekskolor 61
Lidman, L 305, 339
Lilla torg 205
Limhamn 85, 206, 251
— idrottföreningar 345, 354
— småbåtshamnen 347
— tullstationen 312
Lind, K 346
Lindberg, A 27,35
Linde, M 299
Lindeberg, P D 52
Lindeborgsskolan 81
Linder, L 25
Lindh, S 63
Lindahl, H 308
Lindholm, K-A 47
Lindsten, C 67
Lindström, B 246—249
Lindström, N 388
Lindängen 100
Ljungberg, L 153
Ljunghill, L F 68
Lokaltrafik 300
Luftföroreningar 272
Luftvärnsregementet 358, 367
Lundberg, B 69
Lundberg, R 240
Lundgren, G-I 221
Lundgren, M 26, 86, 118, 119, 154—156
Lundh-Eriksson, N 184
Lundquist, H M 189
Lundsgård, J 290
Luthander, T 222, 311
Lv 4 358, 367
Lüning, A 337
Lysander, A 157
Länsplanering 74 230
Länsprogram 1974 233
Löfgren, S 158

Magnusson, H 224
Malmborgs Livs 329
Malmö Ban (postterminal) 280, 314, 315
— Bogser AB 330
— centralhospital 185
— dansinstitut 116
— folkteater 113
— föreläsningsfören 65, 71
— kommuninformation 217, 226
— museum 42, 43, 262, 357
— segelsällskap 347
— socialdemokr fören 212
— strumpfabrik 331
— velocipedklubb 353
— visförlag 388
— 1525 (utställn) 134
Malmöhus (tågfärja) 304
Malmö-Trelleborgs järnväg 301
Malmö-Ystads järnväg 301
Marcus, A 20
Margaretapaviljongen 198
Martelius, E 27
Mathiasson, O 135
Mazetti 332
Melchert, J 275
MFF 342, 343, 348—350
Modéer, K Å 44, 210
Molin, K 315
Mortensen, C 159—164
Munck af Rosenschöld, T 144, 189
Museer 42, 43, 95, 356, 357
Musik 106—112
Musikalier 388, 389
Månsson, A 14
Mårtensson, S 226
Möller, P 153
Möllevångsområdet 89
Mörling, U 145

Nathéll, I 174
Naturskydd 364
Nelson, C 94
Nihlén, B 201
Nihlén, S 69
Nilsson, Anna 70
Nilsson, Anncharlotte 241
Nilsson, Anton 243
Nilsson, B 111
Nilsson, J 227, 228
Nilsson, M 155
Nilsson, N G 28, 52
Nilsson, S 48, 49
Nordstrand, L 296, 297
Nordström, G 69
Nordström, S 109, 110
Nutiden, Café 132
Nya teatern 119
Nyberg, B 276
Nydahl, G 29
Nömmik, E 277

Ohlsson, R 261
Olander, I 95
Olbers, C 42
Olin, J A 165
Olin, L 165
Ollén, J 229
Ollén, K 124
Olsson, I 71
Olsson, M 259
Olsson, T 244
Olycksfall i arbetsmiljö 381
Orden Cordis Quinta 45
Ortnamn 82
Ovin, H-E 318
Oxie blomsterhall 333

Palmér, C 348—350
Palmqvist, B 120, 124
Parker 172, 173, 313, 316
Paues, W 308
Pehrsson, P-J 92
Pensionärer 247—249 264
Persborg 264
Persson, A G 173

Persson, B 382
Persson, Christer 166
Persson, Christoffer 167
Persson, E 343
Persson, G 168
Persson, J 124
Persson, L E 317
Persson, M 192
Persson, T 139, 306
Petersen, W 272
Petersens, F af 178
Petersson, T 351
Pettersson, A 124
Pettersson, I 142
Pettersson, T 301
Pettersson, Å 90,98
Pilo [pseud] 182
PLM 334
Polfeldt, I 271
Polisväsendet 240, 242
Postterminalen 280, 314, 315
Pramnäs, E 231
Prostitution 244
Punkt [pseud] 53, 193, 194

Radio/TV 53, 274
Rasmusson, N 136
Rederihistoria 306, 317, 338—340
Regionplanering 232, 233, 237
Rehle, A 270
Ribbing, A K 13
Richter, B-E 182
Rickman, H 361
Rietz, J E 169
Ringberg, B 362
Ringius, H 278
Rittman, R 234
Robertson, V 96
Rodhe, B 36
Roikjer, C V 271
Ronnby, A 255, 263, 264
Rosborn, S 97, 129
Rosendahl, L 98
Rosengård 61, 75, 76, 219 259, 264 (se även Sofia-projektet)
Rosengårdsbiblioteket 6, 10, 11
Ruhmén, E 30, 121
Römbo, B 70, 72, 73

Sallé, A Wilhelmsson 136
Sandell, U 27, 31—34, 118
S:t Gertrud (fritidskvarteret) 207, 208
S:t Knuts gille 44
S:t Pauli kyrka 92
S:t Petri kyrka 105
Schartau, H 170, 171
Schlyter,H 157, 164, 170, 171
Schreiber, B 90, 98
Schöldt, G 14
Schön, M 111
Schönberg, K 214
Sedvallson, K 122
Segerström, M 37
Sibbarp: parkanläggn 316
Sigurd, Rederi AB 317
Siverson, E 108
Sjögren, H 35, 52, 120, 123
Sjöstrand, B 155
Sjöström, K 36
Sjöwall, M 177
Sjöö, M 99, 208, 279—281, 323
Skawonius, B 31
Skys 16, 21, 126
Skåne 1525 (utställn) 131
Skånska cementgjuteriet 335, 336
— Dagbladet 51
Sköld, E 124
Skönlitteratur 83—89
Snapperupsgatan 168
Socialförvaltningen 214
Socialvård: bibliografi 5
"Sofia"-projektet 254, 255, 262, 263, 266
Sonesson AB, Wilh 337
Sparre, A 87
Spårvägen 300, 388
Stadsarkivet 9
Stadsbiblioteket 6—8, 10—14
Stadshusprojektet 277
Stadsteatern 114, 115, 117—120, 122—125, 142
Steen, Å 172, 173, 316
Steinwall, M 57
Stenstrup Jensen, W 2
Sterner, J 334
Stortorget 209
Sturm, C 150
Sturup 309—311
— fornmlämn 128
Ståhlberg, U 57
Stålmarck, T 174
Suell, F 175
Suellska arkivet 9
Sundberg,L 124
Sundbärg, G 92
Sundgren, N P 124
Svanberg, L 125
Svanberg, M W & G 176
Svanlund, O 388
Svanström, L 247—249, 382, 384
Svedberg, O 92, 276
Swedner, H 270
Svenning,M & C 267
Svenningsson, L 32, 37, 183
Svensk press 50, 51
Svenska motorklubben 355
Svenska rederi AB Öresund 338—340
Svensson, Lars 147
Svensson, Lilly 133
Swensson, M 307
Sveriges Radio 274
Sverige-Tyskland, Rederi AB 317
Sydvästra Skånes kommunalförb 224
Säfvestad, I 56
Söderberg, L 33
Söderberg, S 34—36
Söderbergh, C 75, 76
Söderman,G 340
Söderström,H 204
Södra Sallerup: skolan 58

"Södrens Skald" 167
Teater 113—126, 142
Teater 23 121
Teatercentrum syd 126
Tekniska museet 357
Tengling, U 77
Thorsson, H 385, 386
Tidman, Y 101, 212, 246
Tidningar 46—52
Tillberg, L 268
Toft, E 258
Tolander, B 78, 236
Torudd, E 126
Torup 87, 199, 200
Trafiksignaler 298
Tullstorps behandlingshem 386
Tunander, I 43
Tweiten, H 167
Tygelsjö: fornlämn 130
— ortnamn 82
Törnschiärska gården 189, 201

Ullring, S 336
Unger, G 143
Urwitz, V 384
Utposten, Café 133

Wachtmeister, K 79, 240, 311
Wahlgren, O 52
Wahlöö, P 177
Waldemarsson, Å 308
Wallström, E 329
Vattenförsörjning 275
Vatten- o avloppsverket 273
Wedberg, C 268
Wehtje, släkten 178
Weihs, G 102
Welinder, S 128
Wenckert, A 387
Wennerholm, C O 308
Werner, B 324
Werup, J 88, 112, 179, 180
Wester, A 290
Westrup, Z P 359
Victoriabiografen (debatt) 15—41
Widding, L 209
Widerberg, B 327, 363
Wiehe, M 37
Wihlborg, A 130
Wiklund, M 290
Willö, P E 181
Winblad, S 377
Windahl, O 180
Vinterhed, K 238
Wirén, H 89, 182, 183
Vomb: vattenverket 275
Wretholm, E 293
Vuxenutbildn 70, 72, 73
Värnhems sjukhus: biblioteket 8
Västra Skrävlinge: kyrkan 104
Växtlighet 361, 363

Zonplan 215
Zweig [pseud] 330
Zweigbergk, I v 269
Zweigbergk, J v 330

Åberg, G 103
Åberg, L 30, 38—41, 121
Åhlander, R 112
Åkerhielm, A 184
Åkerman, N 52
Åkermark, B E 200
Åstrand, S 55
Åström, K 92
Åström, T 294

"Änglamakeri" 148

Öhrström, B 7
Öhrström, W 185
Örestad 234, 286, 288
Öresund: bibliografi 4
— vattenförhållanden 284
Öresundsbolaget 338—340
Öresundsförbindelserna 285—295
Österberg, P-M 81
Östergård 238, 269, 270
Östra Skrävlinge: skolan 58

UTDRAG UR

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS MATRIKEL

April 1976

Hedersledamot:

Bager, Einar, fil doktor, konstnär

Årligen betalande medlemmar, vilka inträtt under tiden maj 1975—april 1976:

Andersson, Elin, fr.
Andersson, Lars, herr
Aulin, Kai Christian, herr
Ausenius-Berne, Ulla, fru
Berghult, Bill, tandläkare
Blomqvist, Gulli, fru
Brattberg, Stina, fru
Cronberg, Barbro, adjunkt
Drevnor, Stefan, herr
Edlund, Barbro, adjunkt
Ek, Elsa, fru
Eriksson, Ellika, fr.
Farmstedt, Katarina, fr.
Faxe, Vita, fru
Folke, Karin, fru
Forsmark, K. G., ingenjör
Fredriksson, Karin, fru
Gertten, Gustaf von, herr
Glifberg, John, ekonomichef
Held, Jan, ingenjör
Holmberg, Torwald, doktor
Hökfelt, Bernt, professor
Jerlemar, Nils Erik, herr
Kallenbring, Gottfrid, fastighetsförv.
Kind, Carl-Erik, intendent
Koverberg-Andersson, Chatarina, fru
Kristoffersson, Bengt, herr
Larsson, Inga, fr.
Lindmark, Sigrid, fr.
Ljungberg, Inga, fr.
Magneberg, Stig, överste
Malmö Fotoklubb
Möllerström, Torkel, stud.
Nilsson, Gunnel, kansliskrivare
Nilsson, Hans-Erik, herr
Nilsson, Ingegerd, fröken
Nilsson, Ulla-Kerstin, fr.
Nordh, Hulda, fru
Pauli, Ulf, arkivassistent
Petersen, Carin, fru
Pettersson, Stig-Åke, herr
Raaum, Mette Marie, fr.
Reimer, Jan, herr
Reimers, Ulla, fru
Ringström, Sven, major
Romberg, Thomas, fil.kand.
Rydén, Alfhild, fr.
Sandberg, Bertil, disponent
Sandberg, Kurt, herr
Siecke, Gunvor, fru
Sjölin, Sven, ingenjör
Sjöman, Göte, herr
Sjövall, Bengt, tingsnot.
Skoog, Bengt, entreprenör
Smidvall, Sven, tekniker
Steffen, Carla, fru
Sten, Anders, konstnär
Stjerna, Harvich, advokat
Svensson, Lars-Göran, herr
Svensson, Rolf, elektriker
Tausig, Ebba, fru
Wilhelmsson, Britt, fru
Winkler, Ingrid, fr.
Åberg, Vera, fru

Styrelse:

Ordförande: Th. Munck af Rosenschöld, f d borgmästare

V. ordförande och kassaförvaltare: John Hain, direktör

Sekreterare: Kjell Å Modéer, t f professor

Ledamöter: Sture Kelfve, arkitekt SAR, Helge Andersson, skriftställare

Suppleanter: Bengt Salomonsson, förste intendent, Sven Rosborn, intendent

Årsskriften:

Redaktionskommitté: Ordf., sekr. och fil.doktor Einar Bager

Redaktör: Kjell Å Modéer

BYGGER ALLT
ÖVERALLT

SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET

VI BYGGER
HUS–VÄGAR–INDUSTRIER
VATTENBYGGNADER

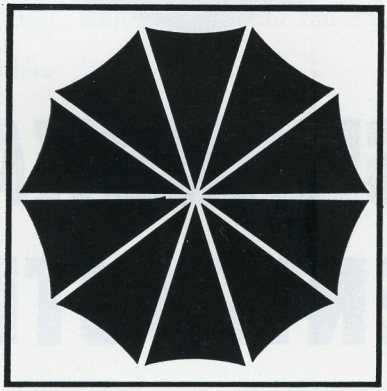

SKANDIA

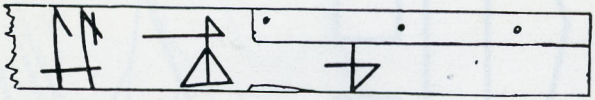

Bomärket

Martin Luther skakade Vatikanens grundvalar med sina reformerta teser. Henrik VIII av England hade ännu inte hunnit göra sig känd som hustruplågare; han gifte sig nu för andra gången. Gustav Vasa demonstrerade självvunnen makt mot revolterande dalkarlar . . .
Det var i 1530-talets början och i Malmö pågick det inbördeskrig som skulle gå till historien som "grevefejden". Malmöhus slott raserades delvis. Och Rosenvingeska Huset byggdes.

Beställare var Mogens Jensen Skriffvers änka Anna. Mogens Jensen var den förste innehavaren av det Rosenvingeska vapnet, borgmästare i Helsingör och Kristian II:s skrivare, därav sitt tillnamn.

Om byggmästaren vet vi bara, att hans ståtliga verk fortlever. Och inte heller känner vi hans flitiga timmermän. Men vad vi känner är deras bomärken, som än idag pryder sparrar och bjälklag i Rosenvingeska Huset.

B-märket

I mer än 440 år har Rosenvingeska Huset fört Malmös medeltida borgar- och köpmannatraditioner vidare. Idag residerar ett av Malmös äldsta handelshus i den fastighet, som i 1692 års husinventering fick numren 407 och 408.

G & L Beijer AB är ett 110 år gammalt malmöföretag, som förvaltar arvet efter Anna Mogens Jensens. Ett företag som har karaktären av handelshus och som dynamiskt och progressivt jobbar vidare mot nästa sekelskifte. Med eget bomärke!

Norra Vallgatan 70 Box 325 201 23 Malmö 1
Tel 040/735 60

BEIJERS
G&L BEIJER AB MALMÖ

KC
74745
Kliché
offset
klichécentralen ab
BREDGATAN 3, 211 30 MALMÖ

Sparbanken
Malmöhus

AB LUNDGRENS SÖNER

N. Bulltoftavägen 65, 212 20 Malmö

Telefon 040-18 94 50

ARMERAD BETONG VÄGFÖRBÄTTRINGAR

Armerad Betong Vägförbättringar AB, som ingår i Balkengruppen, beräknas 1977 omsätta drygt 3 miljarder kronor. Malmödistriktet är med sina avdelnings- och lokalkontor alltid nära sina beställare och arbetsplatser inom sitt verksamhetsområde – Skåne, Blekinge, Kronobergs län samt södra Halland. Utöver allt slags byggande här hemma i Sverige har distriktet en betydande byggverksamhet i utlandet.

ARMERAD BETONG VÄGFÖRBÄTTRINGAR AB

Distriktskontor: Ö. Promenaden 7 A, Box 246, 201 22 Malmö, Telex 32412 abv s. Telegram Armeradabeve.

Avdelningskontor: Lund 046-13 50 00, Karlshamn 0454-143 30, Halmstad 035-10 94 40.

FÖRETAGET TILLHÖR BALKEN GRUPPEN

Wixell
Malmö

FÄRGER
TAPETER

KONTORETS FACKHANDEL

- KONTORSMATERIEL
- RITMATERIEL
- PAPPER
- KONTORSMASKINER
- KOPIERINGSMASKINER
- KONTORSMÖBLER
- ENGÅNGSARTIKLAR
- VISUELL KOMMUNIKATION

gleerups/malmö
Order - Kontor - Centrallager - Verkstad
Norra Grängesbergsgatan 5, Malmö
Postadress: Box 10084, 200 43 Malmö
Telefon Växel 040-19 20 00
GRUNDAD 1867

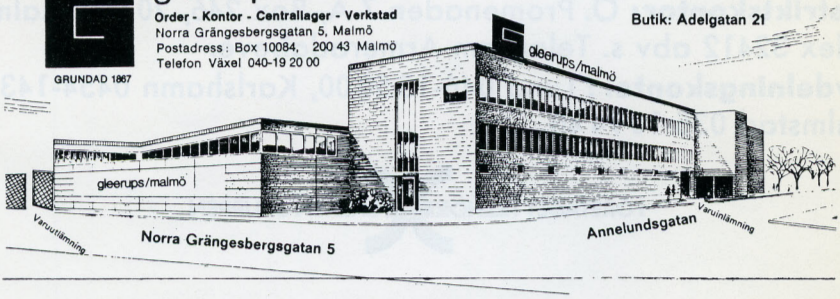

ASU 12 9 3 6 ASU

Amiralsgatan 11
Baltzarsgatan 22

Mariedalsvägen 32 G
Ö. Förstadsgatan 35

Gustav Adolfs Torg 43

SKÅNES STADSHYPOTEKSFÖRENING

Grundad 1909

lämnar bundna fastighetslån

Låneomslutning Kr. 5.345.000.000:—

Västergatan 38 - Box 77 - 201 20 MALMÖ

Tel. 040 - 715 10

Annonser

ARMERAD BETONG VÄGFÖRBÄTTRINGAR AB

G. & L. BEIJER AB

CARL GLEERUPS PAPPERSHANDEL AB

KLICHÉCENTRALEN AB

AB LUNDGRENS SÖNER

SPARBANKEN MALMÖHUS

FÖRSÄKRINGS AB SKANDIA

SKÅNES STADSHYPOTEKSFÖRENING

SKÅNSKA CEMENTGJUTERIET

AB SVENSKA URDEPOTEN

AB A. O. WIXELL

ISBN 91-85156-09-4 (hft)